

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAFİYYUDDİN EL-HİLLÎ'NİN HAYATI,
ESERLERİ, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE BEDÎİYYE
KASİDESİNİN İNCELENMESİ

MOHAMMAD SAMİ JABAR ALBAYATI

2501150931

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ABDULLAH KIZILCIK

İSTANBUL - 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MOHAMMAD SAMI JABAR ALBAYATI Numarası : 2501150931
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : ARAP DİLİ VE EDEBİYATI Danışmanı : PROF. DR ABDULLAH KIZILCIK
Tez Savunma Tarihi : 25.05.2018 Saati : 13:00
Tez Başlığı : " Safiyyuddîn El-Hillî'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Bedîiyye Kasidesinin İncelenmesi "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MEHMET YAVUZ		Kabul
2- PROF. DR. ALİ BULUT		Kabul
3- PROF. DR. ABDULLAH KIZILCIK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. KERİM AÇIK		
2- DOÇ. DR. ÖMER İSHAKOĞLU		

ÖZ

SAFİYYUDDİN EL-HİLLÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE BEDİİYYE KASİDESİNİN İNCELENMESİ

MOHAMMAD SAMİ JABAR ALBAYATI

Merkezi Bağdat'ta olan Abbâsî Devleti'nin yıkılışıyla (656/1258) İslam medeniyeti kan kaybetmiş ve bu tarihten itibaren yeniden ayağa kalkmak için ilim ve edebiyat sahasında muhtelif çalışmalar başlamıştır. Bu bağlamda İslami ilimlere önem veren Memlükler sultanlığı, bazı bölgesel hükümdarlar ve edebi şahsiyetler bu dirilişe katkı sağlamıştır. Nitekim Arap dili ve edebiyatı hazinesine sahip çıkmış ve onların ışığında yeni edebiyat ürünleri ortaya çıkmıştır. Dönemdeki edebi şahsiyetler ve eserler kadim medeniyetimizle bir bağlantı halkası teşkil edip günümüze kadar ilim mirasını bize ulaştırmıştır.

Bu çalışmada, Memlükler döneminin en önemli Arap şairlerinden biri olan Safiyyuddîn el-Hillî'nin hayatı, eserleri ve edebi kişiliği ele alınmıştır. Şairin hayatı ve yaptığı seyahatler ışığında, o çağın kültürel ve edebi yaşantısına değinilmiştir. Ayrıca Arap dilinde dönemin öne çıkan özelliklerinden olan bedî' ilmi ve bundan türeyen Bedîyyât kasidelerine ışık tutulmuş ve bunun yanı sıra Hillî'nin bedîiyye kasidesi de incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Safiyyuddîn el-Hillî, Bedîiyyât, Memlükler, Hillî, Bedî', Bedîiyye Kasidesi.

ABSTRACT

SAFĪAL-DĪN AL-HILLĪ'S LIFE, WORKS, LITERARY PERSONALITY AND EXAMINE OF HIS BEDĪYYE ODE

The Islamic civilization lost blood during the fall of the Abbasid State in Baghdad (656/1258), and since that date it has begun various studies on science and literature to rise again. In this context, the Sultanate of Mamluks, some regional rulers and literary figures, who attached importance to Islamic science, contributed to this resurrection. Thus, the treasure of the Arabic language and literature was preserved and new literary products emerged in the light of them. Literary figures and works in the period constituted a connection ring with our civilization and delivered the scientific heritage to us day by day.

In this study, we will examine the life, works, literary personality of the one of the best Arab poets in the Mamluks period. In the light of the poet's life and travels, the cultural and literary experience of that age was mentioned. In addition, the bedī science, which is one of the prominent features of the Arabic language in the period, and the Bediyyât eulogies, which derive from it, have been shed light on, as well as the Bedīyye ode of Hillî.

Key Words: Safī Al-dīn Al-Hillî, Bedīyyât, Mamluks, Hillî, Bedī', Bedīyye ode.

ÖNSÖZ

Safiyuddîn el-Hillî, hicri VII. ile VIII. yüzyıllar arasında yaşamış olan dönemin en iyi Arap şairlerinden kabul edilmiştir. Hayatının bir yarısını Irak'ta, diğer yarısını da Mardin, Mısır, Şam gibi yerlerde geçiren şair, geniş kültürü ve şiir yeteneğiyle ön plana çıkmıştır. Bu çalışmamızın amacı, çalkantılarla dolu olan bir çağda, Arap dili ve edebiyatı açısından zor şartlara rağmen, İslami ilimleri ve Arap dilini korumaya yönelik önemli çalışmalarıyla katkı sağlayan birçok âlim, tarihçi ve edebiyatçılardan biri olan Hillî'nin hayatına ışık tutmak; o dönemde ilgi odağı olan bedî' ilminin gelişimini anlatmak ve dönemin edebiyat muhtevasını yakından tanımak açısından Hillî'nin eserlerini ve bedîiye kasidesini incelemektir.

Memlükler dönemini, o dönemde yaşayan müstesna bir şairin hayatını, eserlerini ve dönemde öne çıkan bir edebi türü ele alan bu mütevazı çalışma, Arap dili ve edebiyatı alanında evrensel bir medeniyete sahip bir ümmetin mirasının korunması ve ayakta kalmasını görmek açısından önem arz ettiği kanaatindeyiz.

Giriş, üç bölüm ve sonuçtan ibaret olan çalışmamızın ilk bölümünde şairin hayatı, yaptığı seyahatlerde görüştüğü kişiler ve yaşadığı çevreyi ele alarak eserlerini inceledik. İkinci bölümünde ise, şairin edebi kişiliği, kültürü ve şiir özelliklerini inceledik. Üçüncü bölümde, Arap dilinde bedî' ilmi ve tarihsel gelişimi, Bedîiyyât kasideleri ve ortaya çıkışı, Hillî'nin bedîiye kasidesinin incelemesi ve 70 beytin bedî' sanatı açısından değerlendirmesine yer verdik.

Bu vesileyle gerek tezin okumasında gerek yönlendirmesinde olsun, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen tez danışmanım değerli Prof. Dr. Abdullah KIZILCIK hocama sonsuz şükranlarımı arz ederim. Ayrıca, yüksek lisans sürecinde ilgi ve alakalarından dolayı Prof. Dr. Mehmet YAVUZ ve Doç. Dr. Ömer İSHAKOĞLU başta olmak üzere bölümümüzde görev yapan diğer öğretim üyesi hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Her daim bana destek olan aileme, çalışma arkadaşlarıma ve özellikle görüşleriyle ve Türkçe yazım hususunda bana çok yardımcı olan Mesut IŞIK, Turgay GÖKGÖZ, Hüseyin ÖLMEZ, Rukiye AYDEMİR, Kübra KİLCİ, Fatma BATKİTAR ve Yasemen IŞIK'a teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Muhammed Sami ALBAYATI

İstanbul – 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAFİYYUDDİN EL-HİLLÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1 HİLLÎ'NİN HAYATI	6
1.1.1 Adı ve Nisbesi.....	6
1.1.2 Doğum Yeri, Tarihi ve Ailesi.....	7
1.1.3 Yaşadığı Çevre.....	8
1.1.4 Seyahatleri.....	9
1.1.4.1 Mardin'e Seyahati.....	12
1.1.4.2 Hicaz'a Seyahati.....	14
1.1.4.3 Mısır'a Seyahati.....	15
1.1.4.4 Şam'a Seyahati.....	18
1.1.5 Irak'a Dönüşü ve Vefatı.....	19
1.1.6 Muasırları ve Arkadaşları.....	20
1.1.7 Hocaları ve Öğrencileri.....	21
1.2 HİLLÎ'NİN ESERLERİ	21
1.2.1 Şiirleri.....	21
1.2.1.1 Dîvanı.....	21
1.2.1.2 Duraru'n-Nuhûr fi Medâ'ihî'l-Meliki'l-Mansûr (el-'Artukıyyât).....	23
1.2.1.3 el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fi'l-Medâ'ihî'n-Nebeviyye.....	23
1.2.1.4 el-Mesâlis ve'l-Mesânî fi'l-Me'âlî ve'l-Me'ânî.....	25
1.2.1.5 el-'Âtılı'l-Hâlî ve'l-Murhasu'l-Ğâlî.....	25

1.2.1.6 es-Saydu bi'l-Bunduk (el-Hidmetu'l-Celiyye)	27
1.2.1.7 Dîvânu Safveti'ş-Şu'erâ' ve Hulâseti'l-Buleğâ'	28
1.2.2 Nesirleri.....	28
1.2.2.1 el-Eğlâtî (Mesâ'ilu Luğaviyye).....	28
1.2.2.2 Netâ'icu'l-Elme'iyye fi Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye	29
1.2.2.3 Ma'rifetu'l-Buhûri's-Sitteti 'Aşer.....	30
1.2.2.4 ed-Durru'n-Nefîs fi Ecnâsi't-Tecnîs	30
1.2.2.5 el-Mîzân fi 'İlmi'l-Edvâri ve'l-Evzân.....	31
1.2.2.6 Fâ'ide fil-Engâm ve Tertîbihâ 'ale'l-Burûc	31
1.2.2.7 Nufûzu's-Sehm fimâ Veka'a li'l-Cevherî mine'l-Vehm	31
1.2.2.8 Risâleleri: er-Resâ'il (el-Makâmât).....	32

İKİNCİ BÖLÜM

SAFİYYUDDİN EL-HİLLÎ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

2.1 SOSYAL VE KÜLTÜREL YÖNÜ	36
2.1.1 Dil Kültürü	36
2.1.2 Dini Kültürü	38
2.1.3 Genel Kültürü ve Akidesi	41
2.2. EDEBÎ YÖNÜ	43
2.2.1 Dil ve Üslub	43
2.2.1.1 Şiir Dili.....	43
2.2.1.2 Nesir Dili.....	44
2.2.1.3 Üslubu	46
2.2.2 Şiir Anlayışı	47
2.2.2.1 Şiir Yeteneği	49
2.2.2.2 Şiire Getirdiği Yenilikler	51
2.3 ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ.....	53
2.3.1 Hakkındaki Görüşler	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEDÎ‘ SANATI VE HİLLÎ’NİN BEDÎİYYE KASİDESİ

3.1 Arap Dilinde Bedî‘ Sanatı	58
3.1.1 Bedî‘ İlminin Tanımı	58
3.1.2 Bedî‘ İlminin Tarihsel Gelişimi	59
3.2 Bedîyyât Kasideleri.....	63
3.2.1 Bedîyyât’ın Ortaya Çıkışı	64
3.2.2 İlk Bedîyye Kasidesi	66
3.2.3 Bedîyyât ve Methiyeler.....	68
3.2.4 Bedîyyat’ın Öncüleri ve Meşhur Bedîyye Kasideleri.....	69
3.2.5 Arap Edebiyatında Bedîyyât’ın Yeri.....	73
3.2.6 Bedîyyât’ın Belagate Tesiri	74
3.3 Safiyyuddîn el-Hillî’nin Bedîiyyesi.....	75
3.3.1 Şekil ve Özellikleri.....	77
3.3.2 Konu ve Muhtevası	78
3.3.3 Dil ve Üslubu	80
3.3.4 Bedî‘ Sanatı Açısından İncelenmesi	81
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	99

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada aşağıdaki transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

آ, ـَ : â	ـَ : a, e	أ, ؤ, ئ : ’
ى ـِ : î	ـِ : i, i	ع : ‘
و ـُ : û	ـُ : u, ü	غ : ğ

1-Şemsî ve kamerî harfler okudukları gibi gösterilmiştir. el-Hayât, es-Sekâfe vb.

2-Nisbet yâ’sı ‘î’ şeklinde gösterilmiştir. el-‘Arabî vb.

3-Kelime sonlarındaki med harflerinden sonra gelen harf-i tariflerde okunuşlar esas alınmıştır. fî’l-Edeb vb.

4-Kelime sonlarındaki kapalı ڤ’ler vakıf halinde ‘a’ veya ‘e’, vasıl halinde ‘t’ olarak gösterilmiştir. Medresetu’l-Hadîse, el-Mektebe v.b.

5- Arapça tamamlamalara transkripsiyon sistemi uygulanırken; Türkçe tamlamalar, Arapça tamlama şeklinde olsalar dahi transkripsiyonsuz verilmiştir. Servet-i Fünun, Fecr-i Âti vb.

6- Terkip halindeki isimler bitişik yazılmıştır. Abdullah, Nasrallah vb.

7-Arapça tamlamaların sonundaki i’rab almeti gösterilmiştir. Râbitatu’l-Kuttâbi’l-Urduniyye vb.

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
Ktp.	: Kütüphane
MMİA	: Mecelletü'l-Mecmai'l-İlmiyyi'l-Arabî
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
Thk.	: Tahkik eden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
t.y.	: Tarihi yok
Tsh.	: Tashih eden
v.d.	: Ve devamı
yay. haz.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

Safiyuddîn el-Hillî'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi ve Kültürel Hayat

İslam'ın nuru Arap yarımadasından zuhûr etmiş ve hicri III. yüzyılda merkezi Bağdat'ta olan Abbâsîlerin hilafeti altında varlığını sürdürmüştür. Abbâsî Devleti'nin zayıflamasıyla, Horasandan gelen Büveyhîler gibi İran asıllı ailelerin kurduğu mahallî hânedanlar, kendi hâkimiyetlerini güçlendirerek yayılmaya başlamışlardı. Sâsânî hükümdarlarının soyundan gelen Büveyhîler, IV./X. yüzyılın başlarında Müslüman olarak Şiîliği benimsemişlerdi. Akabinde Abbâsî Halifeliği de dâhil olmak üzere Müslüman devletlerin içinde büyük ölçüde bulundular. Büveyhîler, kendi topraklarında küçük emirlikler kurduktan sonra güneye doğru inip İran ve Irak'ta cereyan eden siyasî sahalarda önemli rol oynamaya başladılar ve Bağdat'a doğru ilerlediler.

Selçuklular ise, Mâverâünnehir ve Hârizm'deki uzun mücadelelerden sonra Gazneli Sultan Mesud'u Dandanakan'da meydana gelen meşhur savaşta mağlûp ederek Horasan'a girdi (431/1040) ve yükselişe geçmeye başladı. Başta Nîşâbur, Merv ve Herat olmak üzere Horasan şehirlerini çok direnmeden yönetimine katmış olan Selçuklu Devleti, Tuğrul Bey liderliğinde İsfahan'ı da alarak sınırlarını genişletmişti (443/1051).¹

Abbasi halifesi el-Kâ'im Bi Emrillâh, Selçukluların gücünü görünce Tuğrul Bey'den Büveyhîlere karşı yardım istedi. Bunun üzerine Selçuklular, Tuğrul Bey liderliğinde Bağdat'a girerek buradaki Büveyhî hâkimiyetini bitirdi (447/1055). O tarihten itibaren Abbasilerle bir olan Selçuklular bölgeye hâkim olmaya başlamış ve Türkler ile Araplar arasında güçlü bir bağ oluşmuştur. Sâsânî Devleti'nden sonra ilk defa el-Cezîre'den Mâverâünnehir'e kadar büyüyen Selçuklular, Sultan Alparslan'ın Malazgirt zaferiyle (463/1071) devletin sınırlarını daha da genişletmiş ve Melikşah zamanında (1072-1092) Selçuklu Devleti Orta Asya'dan Akdeniz'e yayılan bir imparatorluk haline gelmiştir. Bu hâkimiyet daha sonra hicri VI. yüzyıla kadar devam etmiştir.

¹ Osman Gazi Özgüdenli, "İran, II. Tarih" **DİA**, C. XXII, 2000, s.397.

Mısır'da ise, Türk-Arap-Kürt- karışımından oluşan Eyyûbîlerin kumandanı Selâhaddin Eyyûbî, Şî-Fatimî devletini ortadan kaldırmış ve bölgeye hâkimiyeti sağlamıştı (564/1169). Selâhaddin, bir yandan Bizans-Haçlı akımlarıyla mücadele ederken diğer yandan da İslam Devleti'nin halifeliği devam ettiren Bağdat'taki Abbasîler adına Mısır'da yeniden hutbe okutmayı başarmıştı (567/1171). Selâhaddin, Kudüs Haçlı Krallığı topraklarına bir sefer düzenleyerek (583/1187) Hittîn Savaşı'nda Haçlıları büyük bir yenilgiye uğratmış ve Kudüs'ü fethetmişti. Böylece Mısır ve Şam bölgesine yüz sene kadar Eyyûbîler hâkim oldu.²

Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb zamanında Türk asıllı Memluklerden (Kölemenler) oluşan özel birlikler çok geçmeden Eyyûbî ordusunun en önemli unsuru haline gelmişti. 648/1250 sularında Eyyûbî sultanı Turan Şah'ın öldürülmesiyle Mısır'da Eyyûbîler Devleti yıkılmış ve yerine Memlukler adıyla bilinen Türk Devleti kurulmuştur. İzzeddin Aybek, bu devletin ilk hükümdarı olmuş ve içlerinden Kutuz, Baybars ve Kalavun gibi Sultanlar çıkmıştır.

Öte yandan Asya'dan batıya doğru ilerleyen Moğollar, Semerkant, Buhara, Taşkent, Belh, Harizm gibi şehirleri yerle bir ederek İslam dünyasının merkezine doğru ilerliyorlardı. Cengiz Han'ın torunlarından olan Hülagü, bir kaç girişimden sonra 17 Ocak 656/1258 yılında³ Abbasi Halifesi Musta'sım'ı devlet erkânı ile birlikte teslim alarak Bağdat'ı ele geçirdi. Hülagü, teslim olanları idam etti.

Moğollar, beş asırdan beri İslam dünyasının başkenti konumunda olan Bağdat'ta dünya tarihinde eşine pek rastlanmayan cinayetler işleyerek şehri yakıp yıkmıştı. Yüz binlerce insan katledilince nehrin etrafındaki gömülmemiş cesetlerin kokusu Hülâgû'yu bile bir müddet şehirden uzaklaşmaya zorladı. Bağdat'ın bütün medeni müesseseleri yerle bir edildi. Kitaplar yakıldı ve Dicle nehrine atıldı. Nehir günlerce mürekkep renginde aktı. Nitekim Moğol istilâsı sadece Bağdat için değil, İslâm medeniyetinin gerilemesine neden olup bütün İslâm dünyası için siyasi açıdan ziyade medeniyet açısından korkunç bir felâket olmuştur.⁴

Bağdat'ta Abbâsî hilâfetini ortadan kaldıran Moğollar Şam'a doğru ilerlerken, 658/1260 yılında Filistin Aynicalût'ta Memlûklü kumandanı Baybars tarafından Şam'a

² Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", **DİA**, C.XII, 1991, s.23.

³ Carl Brockelmann, **İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi**, trc. Neşet Çağatay, 2.bs, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1964, s.390.

⁴ Abdülazîz ed-Dûrî, "Bağdat", **DİA**, C. IV, 1991, s.432.

doğru olan bu ilerleyiş durduruldu. Suriye'nin birçok yerleri Memlûkler'in hakimiyeti altına geçti. İtaat eden Kerek, Humus ve Hama gibi yerlerde Eyyûbî emîrleri görevlerinde kaldı. Bu zaferle Memlûkler İslâm dünyasının en büyük devleti haline geldi ve bu özelliklerini Osmanlıların yükselişine kadar korudular.⁵ Sultan Kutuz'dan sonra tahta geçen Baybars, Abbasilerden Halife Zahir'in oğlu olan ve Moğollardan kaçan Ahmed'i Kahire'ye getirtti ve el-Mustansır lakabını alan Ahmed'in halifeliğini ilan etti (659/1261). Böylece Abbasi hilafeti Mısır'da yeniden kurulmuş oldu. Ancak sonrasında Mısır'daki Abbasi halifeleri gerçek manada yetki sahibi olmamış ve hutbelerde Memlûklü sultanlarıyla birlikte isimlerinin zikredilmesi, dini vakıfları yönetmeleri ve taht merasimleri gibi sembolik görevleri üstlenmişlerdir.⁶

Hicri VII. yüzyılın sonuna doğru gücü azalan Selçuklular, Asya'dan bölgeye doğru ilerleyen Moğol akımının da etkisiyle, farklı yerlere dağılarak bölgedeki genel hâkimiyetlerini kaybettiler.⁷ Ancak o coğrafyada bazı yerler anlaşma yoluyla savaşmadan Moğolların siyasi hâkimiyetine tabi olarak tahripten kurtulmuştur. Bunlar Basra, Kûfe, Hille, Musul, Mardin ve Diyarbakır gibi vilayetler olmuştur.

Şair Safiyyuddîn el-Hillî'nin yaşadığı (677-750/1278-1349) bütün bu istikrarsızlıklar, çatışmalar ve olayların cereyan ettiği zaman dilimi, İslam ve Arap edebiyatı tarihinde kimi zaman Eyyûbî Dönemi, kimi zaman Türk Dönemi, kimi zaman Moğol veya İnhitât (çöküş) dönemi ve en çok da Memlûkler dönemi olarak geçmektedir. Endişenin, çekişmenin, cinayetlerin ve kaosun hâkim olduğu bu dönemde Arap ve İslam coğrafyası, hükümdarların taht mücadelesi ve halkın yaşam mücadelesine sahne olmuştur.

Hille⁸ ise şehrin önderleri tarafından Moğollarla yapılan anlaşma sonucunda tahripten kurtulmuş ve nispeten istikrarı bozulmamıştır. Öte yandan Selçuklu Devleti'nin beyliklerinden kalan Artuklu beyliği hâkimiyeti altında olan Diyarbakır ve Mardin'de ise Artuklular, kendi bölgelerini Moğollardan koruyarak yerel hükümdarlıklarını sürdürmüşlerdir.

⁵ İsmail Yiğit, "Memlûkler", **DİA**, C. XXIX, 2004, s.91.

⁶ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsiler", **DİA**, C.I, 1988, s.32-38.

⁷ Özgüdenli, a.g.m., s.397.

⁸ Hille, Bağdat ile Kûfe arasında yer alan bir şehirdir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, II, Beyrut, Dâru Sâdir, 1993, s.338.

Toplumsal olarak coğrafyada, Arapların yanı sıra Türk, Fars, Rum, Kürt ve Moğol gibi muhtelif ırklar aynı yerde yaşamaya başlamışlardır.⁹ Farklı güçlerin çekiştiği, farklı kültür ve çıkarların bulunduğu bu topraklar, sosyal olarak çöküş, sapkınlık, fitne, ihtilaf ve şehvet düşkünlüğü gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Öte yandan siyasi çatışmalar, dini ve ilmi yaşantının gerilemesine sebep olurken yönetimde Arap olmayanların üstünlüğü ve Arapçaya olan ilginin azalması da Arap dili ve edebiyatına darbe vurmuştur. Nitekim Irak'ta Moğolların, Mısır ve Şam'da Memlüklerin yönetimde olması nedeniyle Arap diline olan önem, Abbasiler dönemi ve öncesindeki dönem gibi olmamıştır.

Böyle bir dönemde yaşayan ilim ve edebiyat adamları, bütün bu zorluklara karşı mücadele ederek asırlar boyunca medeniyet kaynağı olan İslam mirasını, âlimlerin eserlerini ve çizdikleri yolları devam ettirme gayreti içerisinde olmuşlardır. Bundan dolayıdır ki o dönemde ortaya çıkan eserler ve çalışmaların çoğu, derleme, biyografi, tarih, taklit ve ansiklopedik tarzda eserler olmuştur. Bu anlamda Sâfedi, Askalanî, Kalkaşendî ve İbn Hişam ve şair Hillî ve şair İbn Nubate gibi birçok edip ve müellif ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan meydana gelen bu değişimler genelde Arap edebiyatını özelde de Arap şiirini derinden etkilemiştir. Dolayısıyla da Arap şiirinde iki farklı tutum tezahür etmiştir. Birincisi olayları umursamaz bir tavır içinde ele alarak konuları alay türü şiirlerle ifade etmek; ikincisi ise içe kapalı (içe dönük) bir tutumla sufi bir yaklaşım sergileyerek halini Hz. Peygamber'e arz etmek olmuş ve onu öven kasidelerle teselli bulmak şeklinde ortaya çıkmıştır.¹⁰ Ayrıca Bağdat'ta yakılan eserlerle gerileyen İslam kültürü Mısır ve Şam gibi bölgelerde kendini toparlamaya çalışmıştır.

Bütün bu bilgiler ışığında, İbn Hicce el-Hamevî, Askalanî, İbn Hişam, Hillî, Safedî, İbn Nubâte, İbn Haldun, Firuzâbâdî, ve Suyûtî gibi birçok âlim ve edebiyatçının yaşadığı bu çağı çöküş çağı olarak adlandırmanın çok da doğru olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü bazı alanlarda duraksama yaşanırken

⁹ Mahmûd Selîm Rizk, **Safiyuddîn el-Hillî**, 3. bs., Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 1965, s.15.

¹⁰ Yâsîn el-Eyyûbî, **Safiyuddîn el-Hillî**, 1. bs., Beyrut, Dâru'l-Kitâb el-Lubnânî, 1971, s.23-24.

bazılarında ise canlanma görülmüş ve yeniden toparlanmak adına önemli şahsiyetler hacimli çalışmalarıyla bu kültür mirasını koruyarak zenginleştirmişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAFİYYUDDİN EL-HİLLÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Önceki dönemlerde yaşayan bazı ilim adamlarının hayatı hakkında az bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle biyografi türündeki eserlerde şair Safiyyuddîn el-Hillî'nin hayatına dair bilgilere pek rastlayamadık. Ne var ki, Hillî'nin hayatıyla ilgili en önemli ve birincil derecede olan kaynak, ömrünün sonuna doğru bizzat kendisinin derlediği şiirlerinden oluşan dîvânıdır. Nitekim şairin bu dîvânı, kendi hayatıyla ilgili detayların yanı sıra o döneme ait olaylar, mekânlar ve şahsiyetler hakkında da bilgiler vermektedir. Zira Hillî, savaşırken, avlanırken ve seyahat ederken adeta hayatının her anını şiirle kaydetmiştir.

1.1 HİLLÎ'NİN HAYATI

1.1.1 Adı ve Nisbesi

Tam adı Abdulazîz b. Serâyâ b. Ali b. Ebi'l-Kâsim b. Ahmed b. Nasr b. Ebi'l-İzz b. Serâyâ b. Bâkî b Abdullah b. el-'Urayyîd¹¹ olan Hillî'nin künyesi, Ebu'l-Fadl, lakabı ise Safiyyuddîn'dir¹². Arap asıllı olan şair, Tay' kabilesinin Sinbis koluna mensup olması nedeniyle es-Sinbisî veya et-Tâ'î olarak da bilinir. Irak'ın Bâbil eyâletinin merkezi olan Hille şehrinde doğduğundan dolayı Hillî ismiyle meşhur olan Safiyyuddîn el-Hillî, ayrıca İbn ebi's-Serâyâ, es-Safiyyul-Hillî, Ebu'l-Mehâsin¹³ ve Safiyyeddin gibi isimlerle de anılır. Ancak, bu zikrettiğimiz isim ve lakaplar arasında en çok Safiyyuddîn el-Hillî olarak tanınmaktadır. Şairin mensup olduğu Tay'

¹¹ Salahuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî, **A'yânu'l-'Asr ve A'vanu'n-Nasr**, C.III, thk. Ali Ebû Zeyd v.d., Dimaşk, Daru'l-Fikr, 1998, s.68 (986); Aynı müellif, **el-Vâfi bi'l-Vefiyyât**, C.XIIX, Beyrut, Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî, 2000, s.292 (7064); İbn hacar, el-'Askalânî, **ed-Dureru'l-Kâmine**, C.II, Haydarabad, Dâru'l-Meârifî'l-Osmaniye, 1349/1931, s.369 (2430); Muhammed b. Şâkir, el-Kütübî, **Fevatü'l-Vefiyyât**, C.II, nşr. İhsân Abbâs, Beyrut, Daru Sâdir, 1974, s.350 (286); İbn Teğrîberdî, Yûsuf el-Atabegi, **el-Menhelu's-Sâfi**, C.VII, Kahire, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-âmme li'l-Kitab, 1993, s.274 (1433); Aynı müellif, **en-Nucûmu'z-Zâhire**, C.X, Kahire, Mısır Kültür Bakanlığı Yay. 1963, s.238; Omer Rıza, Kehhâle, **Mu'cemu'l-Mue'llifin**, C.VI, Beyrut, Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî, 1957, s.247; Hayruddîn, ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, IV, Beyrut, Daru'l-İlm lil-Melâyîn, 1995, s.17; Corcî Zeydân, **Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-Arabiyye**, III, Beyrut, Daru Mektebeti'l-Hayat, 1983, s.146.

¹² O dönemde, Şemsuddîn, Safiyyuddîn vb. gibi dine nispet edilen lakaplar yaygındı.

¹³ Abdullah Efendi el-İsfahânî, **Riyâzu'l-'Ulemâ**, II, Amman, Matbaatu'l-Heyâm, 1401/1981; Corcî Zeydan, **Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-Arabiyye**, III, Daru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, 1983, s.135.

kabilesinin kökeni, Yemen'de yaşamış olan Arapların Kahtân ailesine dayanmaktadır.¹⁴ Tay' kabilesi, Hicaz bölgesine göç etmiş oradan da Irak, Mısır ve Şam bölgelerine yayılmış büyük bir kabiledir. İslami fütihat döneminde büyük rol oynayan bu kabile, cömertlik, kahramanlık, şairlik ve hamasetleri ile meşhurdur. Cahiliye döneminde Hâtim et-Tâ'î, Emeviler döneminde et-Tırimmâh, Abbasîler döneminde Ebu Temmâm ve el-Buhturî gibi şairler, tarih boyunca cömertlikleri ile bilinen Ta'î kabilesine mensup şairlerdir.¹⁵

1.1.2 Doğum Yeri, Tarihi ve Ailesi

Safiyuddîn el-Hillî, Cuma günü 26 Ağustos 1278 yılında (5 Rebiülâhîr, hicri 677 senesinde) Irak'ta Fırat nehri kıyısında yer alan Hille şehrinde dünyaya gelmiştir.¹⁶ Şair, yaşadığı çevrede sözü geçen ve lider konumunda olan Sinbis kabilesine mensup köklü bir aileden gelmektedir. Hillî, şiirlerinde amcaları ve dayılarıyla sürekli iftihar etmiş ve onların cesaretini ve cömertliğini çokça methederken babası hakkında birkaç yer hariç pek fazla atıfta bulunmamıştır.¹⁷

فَكَيْفَ وَلَمْ يُنْسَبْ زَعِيمٌ لِسِنْبِسٍ إِلَى الْمَجْدِ إِلَّا كَانَ خَالِي أَوْ عَمِّي¹⁸

Nerede bir Sinbisli liderin şanı duyulsa, o, ya dayım ya da amcamdır

Aynı zamanda annesi de Sinbis kabilesinden olan şairin evliliği hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak bir şiirinde oğlunun ve kardeşinin ölümüne işaret etmiştir.¹⁹ Hem baba hem de anne tarafından Arap asıllı ve soylu bir aileden gelen Hillî, gençliğinden itibaren çok önemseydiği ve şiirlerinde de ele aldığı liderlik, yiğitlik ve cömertlik gibi vasıflarını ailesinden almıştır.²⁰

أَنَا مَفْخَرِي بِنَفْسِي وَقَوْمِي وَقَنَاتِي وَصَارِمِي وَجَوَادِي²¹

مَعْشَرُ أَصْبَحَتْ فَضَائِلُهُمْ فِي الْأَرْضِ تُنْتَلَى بِالسُّنَنِ الْحُسَّادِ

¹⁴ İbn Hazm el-Endelusî, Kahire, **Cemheratu Ensâbi'l-Arab**, Darul Maarif, t.y., s.484-485.

¹⁵ Cevâd Ahmed Alveş, **Şi'r-u Safiyiddîn el-Hillî**, Bağdat, Matbaatu'l Me'ârif, 1959, s.45-46.

¹⁶ es-Safedî, **el-Vâfi bi'l-Vefiyât**, C.XIIX, s.292 (7064); el-Kutubî, **Fevatül Vefiyât**, C.II, (286) s.350; el-'Askalânî, **a.g.e.**, s.369 (2430); İbn Teğrîberdî, **a.g.e.**, C.XX, s.238

¹⁷ Muhammed İbrâhîm Huvver, **Safiyuddîn el-Hillî**, 2.bs., Beyrut, Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1990, s.23.

¹⁸ Safiyuddîn el-Hillî, **Dîvân**, thk. Karam el-Bustânî, Beyrut, Daru Sâdir, 1997, s.18.

¹⁹ Hillî, **Dîvân**, Dimaşk, Matbaatu Habîb Efendî Hâlid, 1297/1879, s. 253.

²⁰ Alveş, **a.g.e.**, s.47.

²¹ Hillî, **Dîvân**, Dimaşk, s.21; **Aynı eser**, Beyrut, s.35.

Benim iftiharım kendimle, kavmimle, süngümle, kılıcımla, atımladır

Öyle bir millet ki faziletleri, yeryüzünde kıskançların diliyle yayılır

1.1.3 Yaşadığı Çevre

Safiyuddîn el-Hillî, kadim Bâbil medeniyeti merkezinin kalıntısı olan ve bir bakıma devamı sayılan Irak'ın Hille²² şehrinde doğmuştur. Bağdat ile Kûfe arasında kalan bu şehir, tarihsel öneminin yanı sıra gelişmişliği, coğrafi konumu ve güzellikleriyle ön plana çıkarak başta Fas asıllı meşhur seyyah İbn Battûta (ö. 770/1368)²³ olmak üzere şairlerin ve seyyahların gözdesi olmuştur.²⁴ Bu anlamda Hillî, bu şehir hakkında sıkça şiirler yazmıştır.²⁵

مَنْ لَمْ تَرَ الْحَلَّةَ الْفَيْحَاءَ مُقْلَنَةً فَإِنَّهُ فِي انْقِضَاءِ الْعُمْرِ مَغْبُونٌ

فَالْقِدْرُ طَافِحَةٌ وَالرِّيحُ نَافِحَةٌ وَالْوُرُقُ صَادِحَةٌ وَالظِّلُّ مَوْضُونٌ²⁶

Her kimin gözleri o yeşil Hille'yi, görmediyse hebâ olmuştur ömrü

Taşmış kazanlar, esen rüzgârlar, koyu gölgeler ve şakıyan kumru

Çocukluğu hakkında pek bilgi bulunmayan şairin memleketi için yazdığı şiirlerinden, çocukluğunu ve gençlik yıllarını Hille'de ve etrafındaki köylerin güzel doğasında geçirdiğini anlıyoruz.²⁷ Dîvânının mukaddimesinde, çocukluğuna ve şiir yazma serüvenine dair şu ifadeler yer almaktadır:

“Henüz buluş çağına gelmeden şiir yazmaya ve ezberlemeye başladım. Şiiri benimsemiş ve şiir sanatlarını hem lafız hem de mana bakımından iyice öğrenmiştim...”²⁸

²² Hille şehri, Esed kabilesine mensup Sadaka el-Zeydî tarafından hicrî 495 yılında inşa edilmiştir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, **Mu‘cemu’l-Buldân**, II, Beyrut, s.294; Günümüzde ise Hille, Irak'ta Bâbil İlinin merkez ilçesidir.

²³ Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tancî, ortaçağın en büyük Müslüman seyyahı. Bkz. A. Sait Aykut, “İbn Battûta”, **DİA**, C.XIX, 1999, s.361-368.

²⁴ İbn Battûta, **Rihletu İbn Battûta**, Dimaşk, Darul-Fikr, t.y., s.220; Aynı eser, Kahire, Matbaatu'l-Hayriyye, 1322/1904, s.163.

²⁵ Yâsîn el-Eyyûbî, **Safiyuddîn el-Hillî**, 1. Bs., Beyrut, Dâru'l-Kitâb el-Lubnânî, 1971, s.32-33.

²⁶ Hillî, **Dîvân**, Beyrut, s. 280.

²⁷ el-Eyyûbî, **a.g.e.**, s.34.

²⁸ Hillî, **Dîvân**, Beyrut, s.3.

İbn Tağrıberdî²⁹ (ö.874/1470), el-Menhelu's-Sâfi kitabında es-Safedî' den ³⁰ naklettiğine göre, Hillî henüz yedi yaşındayken şiir yazmaya başlamış ve erken yaşlarda Arap dili ve edebiyatla meşgul olmuştur. Şair, Hille'nin önde gelen kültürlü ailelerinden olup refah içinde yetişmiştir. Fırat nehrine uzanan, hurma bahçeleri ve doğal tabiatıyla bilinen Hille şehri, şair için sadece bir memleketten ibaret olmayıp aynı zamanda eğitim aldığı bir medrese, eğlendiği bir oyun bahçesi, yiğitliğini gösterdiği bir savaş meydanı ve yeteneklerini sergilediği bir sahne olup hayalle gerçeği bir araya getiren anayurdu olmuştur. Böylece Hillî'nin, huzurlu, şerefli ve sevgi dolu geçen hayatında dostu, arkadaşı ve sevileni çok olmuştur.

Öte yandan hayatının bolluk ve zenginlik içinde geçmesine rağmen Hillî, tembelleğe ve sorumsuzluğa kapılmamak için arkadaşlarıyla okçuluk, binicilik ve avcılık gibi maharetler gerektiren seferlere çıkmıştır. Hayatın zorluklarına karşı kavminin ve ailesinin güveneceği bir kişi olmayı hedeflemiş; zira onun dönemi, fitneler, çatışmalar ve savaşlarla dolu olmuştur. Bu nedenle Hillî, henüz küçük yaşta cesareti, özgüveni ve gayretiyle düşmanlarına karşı keskin bir kılıç olmuştur.³¹

Şair, Hille ve civarında yaşadığı dönemde atıyla yola çıkıp Dicle ve Fırat arasında dolaşır ve hurma bahçelerinde gezintiye çıkardı. Gençliğini ve duygusal hatıralarını yaşadığı “Bâne” ve “Esîl” köylerini şiirlerine konu etmiştir.³² Varlıklı bir ailenin çocuğu olan Hillî, Kur'ân-ı Kerîm eğitimi aldığı ve şiir ezberlediği küttâb medresesinde tahsil görmüştür. Kendi yaşlılarının binicilik eğitimi aldıklarını görünce onlara katılan Hillî, aynı zamanda küçüklüğünden beri şiire ilgisi nedeniyle, Abbasi, İslami ve cahiliye dönemine ait şiirler ezberlemiştir.³³

1.1.4 Seyahatleri

Abbasiler döneminde hilafetin merkezi olan Bağdat'ın, 656/1258 yılında Moğolların istilasına uğraması, İslam âleminde büyük bir sarsıntıya neden olmuştur.

²⁹ Ebu'l-Mehâsin Cemâluddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî, Memlukler dönemi tarihçisi. Bkz. Mustafa Çuhadar, İsmail Yiğit, “İbn Tağrıberdî”, **DİA**, C.XX, 1991, s.385.

³⁰ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg es-Safedî, Hillî'nin zamanında yaşayan ve onunla arkadaşlığı olan tarihçi, Arap dili ve edebiyatı âlimi, kâtip ve şair. Bkz. İsmail Durmuş, “Safedî”, **DİA**, C.XXXV, 1991, s.447.

³¹ Alveş, **a.g.e.**, s.48.

³² el-Eyyûbî, **a.g.e.**, s.34-36.

³³ Şevki Dayf, **Târîhu'l-Edebi'l-Arabî**, C.V, 2.bs, Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 2005, s.355.

Bu süreçte Irak'ın pek çok bölgesi savaş sırasında yıkım ve hasara uğramıştır. Ancak Hille, şehrin ileri gelenleri tarafından can güvenliklerinin muhafaza edilmesi için Hulagu ile yapılan anlaşma sonucunda hasar görmeyen nadir şehirlerden biri olmuştur. Bu yüzden şairin doğduğu yıllardan gençlik yıllarına kadar Hille şehrinde, diğer bölgelere nazaran refah, istikrar, ilmi ve edebî kalkınma yaşanmıştır.³⁴ Fakat Moğollar döneminin sonlarına doğru (700/1300), Sultan Gazan zamanında Hille ve yakın çevreleri de dâhil olmak üzere Irak'ta yeni çatışmalar ve istikrarsızlıklar dalgası yayılmıştı. Hillî, zaman zaman bu savaşlara katılmış ve yiğitçe savaşmıştır.³⁵ Şair, dîvânının mukaddimesinde, Hille'den ayrılmadan önce Irak'ın çekişmelere ve fitnelere sahne olduğunu, bundan dolayı memleketini terk etmek zorunda kaldığını ve çevre bölgelerde huzur ve sükûnet bulabileceği bir yer aradığını ifade etmiştir.³⁶

Nitekim şairin Artuklu diyarına yaptığı seyahatinin ilk yıllarında yazdığı kasidelerde, dayılarının mensup olduğu Mehâsin ailesi ile Ebu'l-Fadl ailesi arasındaki düşmanlıktan bahsetmiştir. Şöyle ki, daha önce o bölgenin hâkimleri tarafından Ebu'l-Fadloğullarına belli imkân ve yetkiler verilirken, hicri yedinci yüzyılın sonlarına doğru Mehâsinoğullarından olan şairin dayısı o bölgenin valisi olarak tayin edilir. Bu durumdan rahatsız olan Ebu'l-Fadl ailesi Mehâsinoğullarına kin besleyerek düşmanlık ederler. Ta ki Hillî'nin dayısı Abdurrahman b. Hamza b. Mehâsin, Ebu'l-Fadloğulları tarafından mescitteyken hunharca öldürülür. Hillî ve ailesinde büyük bir yara açan bu facia, şerefli ve mert bir kabilenin zelil duruma düşmesine sebep olmuştu. Akabinde Mehâsinoğulları, bu olayın etkisinden kurtulmak için intikam gününü gözlemeye başlar ve Hillî, dayısının intikamını almak için sürekli aşiretini savaşmaya kışkırtır. Uzak akrabaların desteğine ihtiyaç olmaksızın Ebu'l-Fadl ailesinden intikamlarını alabilecek ve kendi içlerinde kahraman savaşçı gençlerin olduğuna ailesini ikna etmeye çalışan Hillî, akrabalarından intikama yönelik fiilen bir adım görmeyince onlara sitem ve kınama dizeleri nazmetmiştir.³⁷

Nihayetinde büyük intikam günü gelmiş ve savaş başlamıştı. İnsanlar öldürülüp kılıçlar ellerde kırılmıştı. Bu muharebe, Bağdat'a yakın Zavrâ denilen bir mevkiye Ubeydullah b. Muhammed b. Omar el-Elevî isimli bir zâtın türbesi yanında

³⁴ Alveş, a.g.e., s.13.

³⁵ el-Eyyûbî, a.g.e., s.37.

³⁶ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.10.

³⁷ Alveş, a.e., s.48; el-Eyyûbî a.e., s.37.

meydana gelmiş ve Zevrâ³⁸ vakıası diye tarihe geçmiştir. Söz konusu savaşta Ebu'l-Fadloğularının liderleri öldürülmüş ve Hillî'in beklediği intikam hasreti nihayet sona ermişti. Bu savaşta henüz 23 yaşında olan³⁹ Hillî'nin yiğitliğini, dostlarından önce düşmanları itiraf etmiştir.⁴⁰ Öte yandan şair, kavminin bu muhaberedeki kahramanlığını ve zaferini, Arap edebiyatında meşhur olan kasidesiyle tasvir etmiştir:

سَلِي الرِّمَاحِ الْعَوَالِي عَنْ مَعَالِينَا وَأَسْتَشْهَدِي الْبَيْضَ هَلْ خَابَ الرَّجَا فِينَا
وَسَائِلِي الْعُرْبِ وَالْأَثْرَاكَ مَا فَعَلْتُ بِأَرْضِ قَبْرِ عُبَيْدِ اللَّهِ أَيْدِينَا
بَيْضٌ صَنَانِعُنَا سُودٌ وَقَائِعُنَا خُضْرٌ مَرَابِعُنَا حُمْرٌ مَوَاضِينَا⁴¹

O yükselen mızraklara sor şanımızı! Kılıçlar şahit, umutları boşa çıkardık mı!

Araplara ve Türklere ellerimizle, Ubeydullah kabrinde sor ne yaptığımızı

Eserlerimiz beyaz, cenklerimiz siyah Ovalarımız yeşil, mazimiz kırmızı

Safiyuddîn el-Hillî'nin hayatı bu olaydan sonra farklı bir çizgi izledi. Çünkü düşmanları geri çekilmeyi bilmediler ve bu sefer niyetleri Hillî'nin kendisi oldu. Zira Mehâsinoğullarını intikama davet eden, savaşmaya en çok teşvik eden ve galip gelmelerinin en büyük nedeni Hillî olmuştu.⁴² Nitekim Hillî, bu savaşta onlardan çok kişiyi öldürdüğü için intikam almak isteyen birçok kişi tarafından aranır olmuş ve bu sebeple bir çıkmaza girmişti. Her ne kadar savaşmaktan çekinmese de Hillî'nin kaygısı, düşmanları tarafından dayısı gibi gaddarca öldürülmesiydi.⁴³ Dolayısıyla ya kılıç ya da göç arasında kalan Hillî, bu sefer göçü seçmiştir.⁴⁴

Varışı belli olmayan, uzun ve meşakkatli bir yolculuğa koyulan şair Safiyuddîn, çölleri ve dereleri geçip kuzeye doğru ilerlerken, atı ve şiiirinden başka ona eşlik eden olmamıştır:

³⁸ Zevrâ' lügatte uzak veya eğimli yer demek, Dicleye ve Bağdat'a da Zevrâ' denir. Bkz. Ebû Bekir er-Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, Beyrut, Meketebetu Lubnân, 1986, s.117; Bugün ise Zevrâ' Bağdat'ın bir bölgesidir.

³⁹ Şair, Tev'emiyye risalesini, Mardin'e yeni gelişinde h.700 yılında yazdığını söylemektedir. Bkz. Hillî, **Dîvân**, Dimaşk 1297/1879, s.514.

⁴⁰ Alveş, **a. g.e.**, s.52.

⁴¹ Hillî, **Dîvân**, Beyrut, s.20.

⁴² el-Eyyûbî **a.g.e.**, s. 38.

⁴³ Alveş, **a.e.**, s. 52.

⁴⁴ el-Eyyûbî **a.e.**, s. 39.

شَفَّهَا السَّيْرُ وَأَقْتَحَامُ الْبَوَادِي وَنُزُولِي فِي كُلِّ يَوْمٍ بِوَادٍ

وَنَدِيمِي لَفْظِي وَفِكْرِي أَنْيْسِي وَسُرُورِي مَائِي وَصَبْرِي زَادِي⁴⁵

Hillî, bu yolculuğunda bir beldeden diğerine geçerken vardığı yerde biraz dinlenir, tam istediği huzuru bulamayınca tekrar yoluna devam eder, ta ki Mardin sularına gelene kadar. Mardin’de yaşayabileceği hissini şöyle anlatır:

جُبْتُ الْبِلَادَ وَلَسْتُ مَتَّخِذًا بِهَا سَكْنًا وَأَلَمَ أَرْضَ بِالْثَّرِيَّا مَوْطِنًا

حَتَّى أَنْخُتُ بِمَارِدِينَ مَطِيَّتِي فَهِنَاكَ قَالَ لَهَا الزَّمَانُ: لَكَ الْهَنَا⁴⁶

Ne diyarlar gezdim de vatan edinmedim Yıldızlara bile razı olmadım

Mardin’e varıncaya kadar İşte orada zaman dedi ki: Sana huzur vardır

Böylece Safiyyuddîn el-Hillî 700/1300⁴⁷ yılında Mardin’e ayak basmıştır.⁴⁸

1.1.4.1 Mardin’e Seyahati

Safiyyuddin el-Hillî’nin yaşadığı dönemde Mardin, Artuklu Türkmen Beyliği hâkimiyeti altında olan Diyarbakır vilayetinin merkeziydi. Necmeddîn İlgazi b. Artuk b. Eksük et-Turkmânî (ö. 516/1122) dönemiyle başlayan Artuklu Beyliğinin Mardin İlgazilerin, 300 yıl sürüp 811/1408 yılına kadar hükümdarlığı devam etmiştir.⁴⁹ Hillî’nin yaşadığı 700/1300 yıllarında Mardin’de el-Meliku’l-Mansûr Necmeddîn II. Gazi⁵⁰ hükümdardı, sonra oğlu el-Meliku’l-Âdil İmâduddîn Ali Alpı tahta geçer ve ardında da oğlu el-Meliku’s-Sâlih Şemseddin Salih hükümdar olmuştur. Şair Hillî, Mardin’de yaşadığı sürece Artukluların en parlak dönemi sayılan bu üç sultanın hükümdarlığına şahit olur, bunlarla iyi dostluklar kurup Artuklu sarayında önemli yere sahip olmuştur.

⁴⁵ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.34.

⁴⁶ *A.e.*, s.33.

⁴⁷ Şairin Mardin’e hicri 701 yılında gittiğini söyleyenler de var. Bkz. Yâsîn el-Eyyûbî, a.g.e., s.37. Ancak Tev’emiyye risalesinden Hillî’nin Mardin’e hicri 700 yılında gittiğini açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bkz. *Dîvân*, Dımaşk 1297/1879, s.514.

⁴⁸ Alveş, a. g. e., s.53.

⁴⁹ es-Safedî, *A’yânü’l-‘Asr ve A’vanu’n-Nasr*, s.68.

⁵⁰ (çevrimiçi) <https://www.turkcebilgi.com/artuklular> 1 Şubat 2018.

Şair Safiyyuddîn el-Hillî'nin ikamet yeri olarak Mardin'i seçmesinin nedenlerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

- 1- O dönemde Mardin, Moğolların bölgede istilasına uğrayan, İslam ve Arap ülkelerine göre istikrarlı ve sakin olan nadir yerlerden biriydi.⁵¹ Özellikle el-Meliku'l-Mansûr zamanında Mardin refah bularak bolluk ve bereket içinde yaşamıştır.⁵²
- 2- O bölgede Hillî'nin de akrabaları sayılan Tay' kabilesinin bazı kolları vardı. Araplarda, yabancıya bile sığınma hakkı varken Hillî'nin akrabalarına sığınması gayet doğaldır.
- 3- Hille ve Mardin arasında - özellikle Mezidi hükümdarlar⁵³ zamanında - güçlü bir bağ vardı. Bu ilişkiler Hille Emiri Dubays b. Sadaka ile Necmeddin b. İlgazi'nin arasındaki kız alıp vermekle daha da güçlenmişti. Zira Dubays b. Sadaka, Abbasi halifesi el-Musterşid döneminde savaşta sıkıştığında hükümdar Necmeddin İlgazi'ye sığınmış ve İlgazi'nin kızı Emire Goher Han ile evlenmişti. Geçmişte olan bu hadise, 200 yıl sonra Hillî'nin sığınma hikâyesiyle adeta yeniden tekerrür etmişti.⁵⁴

el-Meliku'l-Mansûr tarafından sıcak karşılanması ve güzel ağırlanması sonucunda mutlu olan şair Hillî, Irak'taki memleketi Hille'ye yazdığı şiirlerden anlaşılacağı üzere, Mardin'e göç etmesiyle gamından kurtulmuş ve aradığı huzuru orada bulmuştur.

لَا قَيْتَنَا مَلَقَى الْكَرِيمِ لِضَيْفِهِ وَضَمَمْتَنَا ضَمَّ الْكَمِيِّ لِسَيْفِهِ⁵⁵

Bir cömerdin misafirini karşıladığı gibi karşıladın bizi

Ve bir silahşörün kılıcını kuşandığı gibi kucakladın bizi

Burada şair önceden Artuklu hükümdarlarının iyiliğini duyduğunu, fakat gözüyle gördüğünün duyduğundan daha da fazla olduğunu şiirinde dile getirmiştir.⁵⁶

⁵¹ el-Eyyûbî, a.g.e., s.38.

⁵² Abdüsselam Efendi el-Mardinî, **Mardin Tarihi**, İstanbul, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., 2007, s.125.

⁵³ Mezidiler 403-545/1012-1150 yıllarında Hille'nin olduğu bölgeyi yöneten hükümdarlardır. Bkz. (çevrimiçi) <https://www.arab-ency.com/ar>, 06 Şubat 2018.

⁵⁴ Alveş, a.g.e., s.55.

⁵⁵ Hillî, **Divân**, Beyrut, 1997, s.138.

⁵⁶ Alveş, a.e., s.28.

Fakat Safiyyuddîn el-Hillî, daha önce şiirini maddiyata araç etmemek ve kimseyi methetmemek konusunda kendi kendine söz vermişti, ama Artukluların bu kadar iyiliği ve cömertliği karşısında minnettarlık hissi onu yine iki seçim arasında bırakmıştı. İyiliğe karşılık olarak elinde şiirinden başka bir şey olmadığını düşünen şair, kendisine verdiği sözü bozarak şiirini esirgememeye karar vermiş ve Artuklu hanedanına medih kasideleri yazmaya başlamıştır. Buna binaen el-Meliku'l-Mansûr Necmeddîn II. Gazi için 29 kasideden oluşan “Dureru'n-Nuhûr” adlı dîvânını nazmetmiştir.

Safiyyuddîn el-Hillî, Artuklu sarayında Dîvânu'r-resail kâtibi olarak hizmete girer.⁵⁷ el-Meliku'l-Mansûr, seferlerinde şairi yanında götürür, latifelerini ve nüktelerini dinler, savaşlarda da hamasetli şiirleriyle ona eşlik ederdi. Nitekim el-Mansûr 702/1302 yılında ordusunun başında bir kalenin fethine giderken, Hillî de ona eşlik ederek fetihten sonra kaside nazmetmiş ve bundan sonra da Artuklu hükümdarlarına yazdığı kasidelerine “el-Artukıyyât” denilmiştir.⁵⁸

لا تَخْشَ يَا رَبِّعَ الْحَبِيبِ هُمُودًا فَلَقَدْ اخَذَتْ عَلَى الْعِهَادِ عُهُودًا⁵⁹

Ey sevgilinin diyarı! Düşmekten korkma! Zira sen yağmurdan söz aldın.

Şunu da belirtmek gerek ki 24 yaşlarında olan şair Hillî'nin Mardin'e geliş yılları, şiir alanındaki en verimli yılları olmuştur. Çünkü şair bu yıllarda, göçten, gurbetten, değişimden, övgüden ve özleminden beslenen sel gibi duygularını şiire yansıtmıştır.⁶⁰

Hillî, Artuklular diyarında hayatının önemli bir kısmını geçirmiş ancak ticaret ve ziyaret amaçlı Şam, Kahire, Hicaz, Bağdat ve Musul gibi daha başka yerlere seyahat ederek oralarda da bir müddet ikamet etmiştir.⁶¹

1.1.4.2 Hicaz'a Seyahati

İbn Hacer el-Askalânî ve İbn Şâkir el-Kutubî'nin eserlerinde Hillî'nin geniş bir bölgede ticaret ile meşgul olduğu belirtilmiştir. Şair, Mardin'den yola çıkarak Irak'a

⁵⁷ Mustafa Kılıçlı, “Hillî, Safiyyuddin”, *DİA*, C.XIIX, İstanbul, 1998, s.41.

⁵⁸ Alveş, *a.g.e.*, s.56-57.

⁵⁹ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, 1997, s.117.

⁶⁰ Alveş, *a.e.*, s.57.

⁶¹ el-Eyyûbî, *a.g.e.*, s.40.

yakın küçük beldelelere uğrayıp Şam ve Kahire gibi yerlere gitmiştir. Hillî, Hicaz'a ilk defa 723/1323 yılında gitmiş ve hac ziyaretini eda etmek için Kâbe-i Şerif'e girdiğinde Allah'a sığındığını şiirleriyle ifade etmiştir.⁶² Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret ederken de sevgisini ve şefaatinin umduğunu şu beyitleriyle dile getirmiştir:

بِكُمْ يَهْتَدِي يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلِيٍّ إِلَى حُبِّكُمْ يَنْتَسِبُ⁶³
بِهِ يَكْسِبُ الْأَجْرَ فِي بَعْتِهِ وَيَخْلُصُ مِنْ هَوْلٍ مَا يَكْتَسِبُ
وَقَدْ أَمَّ نَحْوَكَ مُسْتَشْفِعًا إِلَى اللَّهِ، مِمَّا إِلَيْهِ نُسِبُ

Sizinle hidayete erer yâ Rasulallah, sevginize mensup bir veli

Dirildiğinde onunla sevap kazanır ve sıkıntılarında kurtulur

Sana yöneldi, Allah'tan şefaata dileyerek, günahlarından dolayı

Kutsal topraklar, şairin Hz. Peygamber'e Ehl-i Beyt'e ve sahabeye uzun kasideler yazmasına vesile olmuştur. Bu kasideler arasında çalışmamızın üçüncü bölümüne konu olan meşhur Bedîiyye kasidesi de yer almaktadır.⁶⁴

1.1.4.3 Mısır'a Seyahati

Şair, Hicaz'dan dönüş yolunda memleketi Hille'ye uğramak istemiş, ancak dîvânının mukaddimesinde ifade ettiğine göre, Hille'ye dair korku ve çekinceleri devam ettiğinden Mısır'a yönelmek zorunda kalmıştır.⁶⁵ Mısır'da o dönemde tahtta Memluklu Sultanı el-Meliku'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun (710/1310-740/1340) bulunmaktaydı. Tarihin farklı dönemlerinde olduğu gibi Mısır o günlerde pek çok şair, edip, ilim adamı, talebe ve tüccarların gözdesiydi. Daha önce de Emevîler döneminde Kesîr Azze, Cemîl Büseyne, Abbasiler döneminde Ebu Nuvas, Ebu Temmam, el-Mutenebbî gibi önemli şairler Mısır'a gitmiştir. Safiyuddîn'nin memleketi Hille'den de Râcih el-Hillî, Muhezibuddîn el-Haymi ve İbn Batrîk gibi şairlerin Mısır'a gitmeleri şiir ve edebiyat silsilesinin Mısır'la irtibatını devam ettirmiş olup Safiyuddîn el-Hillî de bu zincirin bir halkası olmuştur.

⁶² Hillî, *Dîvân*, Beyrut, 1997, s.670.

⁶³ *A.e.*, s.86.

⁶⁴ el-Eyyûbî, *a.g.e.*, s.44

⁶⁵ *A.e.*, s.45.

Diğer yandan şairin şöhretinin kendisinden önce Mısır diyarına ulaştığını söylemek mümkündür. Nitekim Sultan İbn Kalavun şairin şöhretini ve Artuklulardaki konumunu duymuştu.⁶⁶ Şair Mısır'a 723/1323 yılında⁶⁷ girmiş ve hükümdar tarafından sıcak ve samimi bir şekilde karşılanmıştır. Hillî'yi hükümdarla tanıştıran kişi ise kâtibu's-sırr'ı 'Alâuddîn İbnu'l-Esîr'dir.⁶⁸

Şair, sembolik de olsa o dönem Müslümanların halifesi olan ve özellikle şiir, ilim ve edebiyata önem veren en-Nâsır b. Kalavun'un sıcak karşılmasına mukabil, yine şiir yeteneğini kullanarak sultan için methiye tarzında kasideler nazmetmiştir. Maddi menfaat gözetmeksizin bir vefa borcu olarak methiyeler yazdığını ifade eden şair,⁶⁹ İbn Kalavun için, birisi Mütenebbî'nin kasidesine nazire olmak üzere "Nasıriyyât" olarak bilinen üç methiye yazmıştır.

وَأَسْبَلْنَ مِنْ فَوْقِ النَّهْدِ دَوَائِبًا فَتَرَكَنَّ حَبَاتِ الْقُلُوبِ دَوَائِبًا⁷⁰

Örgülerini göğüsleri üzerine saldılar Ve kalbin özünü erimiş bıraktılar

Hillî, Mısır'da uzun süre kalmamasına rağmen oradakilerle özellikle de İbn Kalavun ile iyi ilişkiler kurmuş ve sultanın çeşitli vesilelerle tertiplediği meclislerine katılmıştır. İbn Kalavun, Safiyuddîn'in kasidelerini dinleyip beğenince kendisinden şiirlerini bir dîvânda toplamasını istemiştir. Halifenin bu talebini iltifat olarak kabul eden Hillî, baş vezir İbnu'l-Esîr'in tavsiyesiyle sultana yazdığı methiye kasideleri de dâhil olmak üzere şiirlerini bir dîvânda toplamış ve hediye olarak sultana takdim etmiştir. Böylece Safiyuddîn el-Hillî'nin dîvânı ilk defa bu şekilde toplanmış ve Mısır'da yayınlanmıştır.⁷¹

Bu dîvânın oluşmasında Mısır kadısı İbnu'l-Esîr'in katkısı olmuştur. Hillî ile iyi arkadaşlığı olan kadı, onu takdir etmiş ve yeri geldiğinde de tavsiyelerde bulunmuştur. Buna ilaveten şair, Mısır'da şeyh Fethuddîn b. Seyyid en-Nas el-

⁶⁶ Alveş, a.g.e., s.66.

⁶⁷ Şairin Mısır'a giriş tarihi konusunda farklı görüşler olmakla beraber, Yâsîn el-Eyyûbî, "Uzru'l-Musî' ve Cûdu'l-Muhsin" kasidesine dayanarak şairin yukarıdaki tarihte Mısır'a gittiğini kesin olarak kabul etmektedir.

⁶⁸ 'Alâuddîn b. Tâceddîn İbnu'l-Esîr, Kâtibu's-Sırr. Bkz. es-Safedî, Salahuddîn, A'yânu'l-'Asr ve A'vânu'n-Nasr, thk. Adnân Derviş, Dimaşk 1995, s.119.

⁶⁹ Hillî, Dîvân, Dimaşk, 1297/1879, s.5.

⁷⁰ Hillî, Dîvân, Beyrut, 1997, s.95.

⁷¹ Mahmûd Selim Rizk, a.g.e., s.28-29.

Ya'murî, Esîruddîn Ebu Hayyân el-Endulusî, Cemâluddîn b. Nubâte el-Mısırî gibi birçok edebiyatçı ve ilim adamlarıyla da görüşmüştür.⁷²

Ne var ki şair o güne kadar şiirlerini tedvin etmeye çalışmamış, yalnızca Mısır'dayken hatırladıklarını kaleme almıştır. Oysaki Hillî'nin tüm şiirleri kayda geçirilseydi, şimdi elimizde daha hacimli bir dîvânının olacağını söylememiz mümkündür.

Safiyuddîn el-Hillî, daha öncede bahsettiğimiz gibi Mısır'a gelen birçok şairin aksine, Mısır'dan huzurlu ve onurlu bir şekilde ayrılmıştır. Bunun nedeni ise bahsi geçen şairlerin Mısır'a geliş amaçlarının maddi kazanç veya makam için olması, kaleme aldıkları şiirleri ve övgü kasidelerini de bu menfaatleri gözeterek yazmalarıdır.

Nitekim şair Du'bul el-Huzâî Mısır'a gelip makam elde etmek amacıyla valiye methiye yazmış, vali kendisini uzak bir bölge olan Asvan'a yönetici olarak tayin edince ona kızarak hiciv etmeye başlamıştı. Diğer bir şair Ebu Nuvas ise Mısır defterdarı el-Hasîb'i övmek için Mısır'a gelmişti. Ancak el-Hasîb'ten umduğunu bulamayınca hakkında yergi şiirleri nazmetmişti. Mutenebbî ise Kâfûr el-Ehşîdî'ye övgü şiirleri kaleme almıştı. Ancak Mutenebbî de istediğini alamayınca hiciv dolu şiirler yazmış ve gizlice Mısır'dan hem bedenen hem de ruhen yorgun bir halde kaçmak zorunda kalmıştı. Fakat böyle bir amacı olmayan şair Hillî, hükümdarlarla arkadaş olup övgü kasidelerinde samimi olmuştur.⁷³

Safedî'nin *A'yânu'n-Nasr* kitabında kaydettiği üzere Hillî, 723/1323 ve 726/1326 yılları olmak üzere iki defa Mısır'a seyahat etmiştir. Hillî, Mısır'dan ayrılırken de duygularını dizelere dökmüştür.

Hillî, Artuklulara duyduğu özlemini şiir dizelerine dökmüş ve Mısır'dan ayrılmıştır. Bir süre sonra (742/1341) Sultan Nâsır İbn Kalavun'un vefatını duyunca üzülmüş ve hasretini dile getirdiği bir mersiye kasidesi yazmıştır.⁷⁴

⁷² es-Safedî, *A'yânu'l-'Asr ve 'Avânu'n-Nasr*, s.51.

⁷³ Alveş, *a.g.e.*, s.65-68.

⁷⁴ el-Eyyûbî, *a.g.e.*, s.47.

1.1.4.4 Şam'a Seyahati

Kaynaklardan, Safiyyuddîn el-Hillî'nin 725/1325 ile 741/1340 yılları arasında Şam'a, özellikle Hama şehrine seyahat ettiğini öğrenmekteyiz. O dönemde Hama, Eyyûbîlerden el-Meliku'l-Mu'eyyed İmaduddîn tarafından yönetilmekteydi. Hillî, Mardin ve Mısır'da olduğu gibi Hama'da da el-Mu'eyyed tarafından iyi bir şekilde karşılandı. Çünkü hükümdar el-Mu'eyyed bir ilim ve fikir adamı olup kendisi de edebiyatçı ve tarihçiydi.

Hillî, el-Mu'eyyed ile görüşmesi neticesinde bir takım kasideler yazmıştır. Bu kasidelerin bazılarında, özellikle hükümdarın yönlendirmesi üzerine muvaşşah gibi belli aruz vezinleriyle şiirler de nazmetmiştir. el-Mu'eyyed 732/1332 yılında vefat ettiğinde, Hillî, cenazesinde hazır bulunmuş ve ona Endülüslü şair İbn Zeydûn'un⁷⁵ bir kasidesine Tasmî⁷⁶ olarak mersiye yazmıştır.⁷⁷

Öte yandan Hillî, Şam'da asrın önemli edebiyatçı ve şairlerinden biri olan Salahuddîn es-Safedî ile de tanışmıştır. Safedî, *A'yânu'l-Asr* adlı kitabında, 731/1330 yılında el-Bâb⁷⁸ beldesinde Hillî ile buluştuğunu, şiir ve nesir alanında eserlerini bizzat onun icazetiyle yazdığını, Hillî'nin yüzünde yara izi olduğunu ifade etmiş ve hakkında uzun ve övgü dolu bir biyografi yazmıştır.⁷⁹

el-Mu'eyyed'den sonra oğlu el-Afdal tahta geçince, o da Hillî ile dostluk ve samimiyetini devam ettirmiş; hatta genç hükümdar ile daha yakın bir arkadaşlığı olmuştur. Şair, uzun süre devam eden bu dostluğun neticesinde hükümdar için *Afdaliyyât* diye geçen övgü kasideleri nazmetmiştir. Hillî, Mardin'e döndükten sonra da hükümdara hediye ve hizmetçi göndermiş ve aralarındaki yazışma ve dostluk devam etmiştir.⁸⁰ Diğer yandan Şair, Hama'da ikamet ettiği süre boyunca Mardin ve Mısır'ın aksine geniş bir çevre edinmediğini söyleyebiliriz. İki Eyyûbî hükümdarı ile

⁷⁵ Ebu'l-Velîd Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. Gâlib el-Mahzûmî el-Endelusî, İbn Zeydûn (ö.463/1071), Endülüslü şair, vezir ve edip, Bkz. Rahmi Er, "İbn Zeydûn", *DİA*, C.XX, 1999, s.464.

⁷⁶ Tasmî^t, kasidenin her dört beytinde bir beytin kafiyesi farklı olmasıdır. Bkz. Hillî, *Dîvân*, Beyrut 1997, s.215.

⁷⁷ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, 1997, s.215.

⁷⁸ Bugünkü Suriye'nin el-Bâb Şehridir.

⁷⁹ es-Safedî, *A'yânu'l-Asr* ve *Avânu'n-Nasr*, s.52.

⁸⁰ el-Eyyûbî, *a.g.e.*, s.49-50.

kurduğu dostluk el-Afdal'ın (742/1341) ölümüne kadar sürmüş ve ölümünün ardından kendisine mersiye⁸¹ yazmıştır.⁸²

1.1.5 Irak'a Dönüşü ve Vefatı

Safiyuddîn el-Hillî 23 yaşında Irak'taki memleketi Hille'den çıktıktan sonra Mardin, Şam, Mısır, Hicaz gibi İslam âleminin merkez bölgeleri arasında, Halep, Musul, Hama, Bağdat, Kahire gibi şehirlerde, devrin birçok önemli şahsiyetleriyle irtibat kuran bir şair, tüccar ve seyyah olarak hayatını sürdürmüştür. Ancak kaynaklarda şairin memleketi Hille'ye dönmesi veya kaldığına dair bir bilgiye rastlayamadık. Fakat şairin yaşı ilerledikçe Irak'a yönelik ziyaretlerinin ve şiirlerinin arttığı görülmektedir.

el- Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415)⁸³ “el-Bulga” adlı kitabında Bağdat'ta gençken 747/1346 yılında şair Safiyuddîn el-Hillî ile görüştüğünü ve onu yaşlı gördüğünü kaydetmiştir.

Son yıllarını Bağdat'ta geçiren Hillî, şiirlerinde yaşlılıktan ve romatizma hastalığından şikâyetini dile getirmiştir. Şair, hayatını dolduran pek çok macera, meşakkat, seyahat ve hasrete karşın sanki kaderin şefkatine uğramış ve hayatının son demlerini vatanında geçirmiştir. Nitekim Safiyuddîn el-Hillî, kendi topraklarında 750/1349 yılında Bağdat'ta hayata gözlerini kapamış ve geride binlerce beyitlik bir dîvân bırakmıştır. Bağdat'ta nereye defnedildiği bilinmeyen şairin ölüm tarihi hakkında birkaç rivayet vardır⁸⁴ ancak İbn Şâkir el-Kutubî, İbn Tağrıberdî, Corci Zeydân ve Ziriklî gibi birçok müellif yukarıda zikredilen tarihi kabul etmektedir.

ما بعدَ بغدادَ للنفوسِ هوىً رَقَّ هَواها وراقَ مَنظرُها

كأنَّها جَنَّةٌ مَزخَرفَةٌ ونَهْرُ عِيسَى النَّمِيرُ كوثرُها⁸⁵

⁸¹ Hillî, **Dîvân**, Beyrut, 1997, s.80.

⁸² el-Eyyûbî, **a.e.**, s.52.

⁸³ Ebü't-Tâhir Meccüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü'l-muhît adlı sözlüğüyle tanınan Arap dili, tefsir ve hadis âlimi. Bkz. Hulusi Kılıç, “Fîrûzâbâdî”, **DİA**, C.XIII, 1996, s.142-145.

⁸⁴ Eyyûbî, **a.g.e.**, s.60-62; Alveş, **a.g.e.**, s.80-82.

⁸⁵ Hillî, **Dîvân**, Beyrut, s.278.

Bağdat'tan sonra can için yar olmaz, havası hoş, manzarası güzel

Sanki süslü bir cennet gibi, tatlı Îsâ⁸⁶ nehri de onun kevseri

1.1.6 Muasırları ve Arkadaşları

Safiyuddîn el-Hillî'nin yaşadığı VII. ve VIII. yüzyılları arasında ilim ve edebiyat alanında birçok önemli şahsiyet yaşamıştır. Hillî, bu coğrafyada çıktığı seyahatleri sırasında heybesinde taşıdığı şiir, edebiyat, ilim ve şöhret sayesinde, dönemin birçok âlim, edebiyatçı, şair, vali ve hükümdarı ile tanışıp görüşmüştür. Hillî ile samimi arkadaşlığı olan tarihçi ve edebiyatçı Salahuddîn es-Safedî de bunlardan biridir. Bir defasında Safedî arkadaşlarına mektup göndermiş, Hillî kendisine mektup gelmediğini görünce arkadaşı Safedî'ye sitemli ve uzun bir kaside yollamış,⁸⁷ Safedî de bunun üzerine özrünü beyan eden bir şiirle cevap vermiştir. Mısırdaki bahsettiğimiz Alâeddîn İbnu'l-Esîr ile yakın dostluğunun yanı sıra, şair Cemaluddin İbn Nubâte (ö.768/1366), tarihçi ve edebiyatçı Fethuddin b. Seyyidinnas, fıkıh ve nahiv âlimi Ebu Hayyan el-Endülüsî, Şahabeddîn Mahmud el-Halebî ve Halep'te Fahrudin Hibetullah Kâtibu's-sırr'ı Hillî'nin yakın arkadaşları arasında sayabiliriz.

Ayrıca şair, Hille'de nahiv âlimi Muhazzebuddîn Mahmud b. Yahya'ya Mardin'den özlemini ve sevgisini dile getiren kaside yazmış. Kendisi Mısır'dayken Bağdat'ta imam müftü Tacuddîn b. Sibâk el-Henei ile yazışmıştır. Musullu kâtip Şemsuddîn İbnu'l-Ma'cûbe'ye yazılar yazmış ve Trablus'ta kâtibu's-sır olan Tacuddîn b. el-Barniyadî ile irtibat kurmuştur. Dostu ve arkadaşlarının çok olması ve gittiği yerlerde geniş çevre edinmesi, Hillî'nin şiir yönelimine ve edebiyat zevkine de etkisi olmuştur. Zira şair, kardeşlik, özlem, sitem, itizar, övgü, davet ve iltifat gibi birçok farklı konuları kasidelerinde işlemiştir.⁸⁸

⁸⁶ Îsâ b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'a nisepeten adını alan nehir, Bağdat'ın batısında yer alan bir nehirdir. Suyunu Fırat'an alan bu nehir, etrafında bulunan güzel bahçeler ve tarlalarla bilinmiş, Dicle nehrine doğru akar. Bkz. Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, V, Beyrut, Dâru Sâdir, 1993, s.321-322.

⁸⁷ Rizk, **a.g.e.**, s.32-33.

⁸⁸ el-Eyyûbî, **a.g.e.**, s.55.

1.1.7 Hocaları ve Öğrencileri

Safiyuddîn el-Hillî'nin hocaları veya öğrencileri hakkında kayalarda pek bilgiye rastlayamıyoruz; ancak hayatı boyunca sabit bir yurdu ve çevresi olmayıp sürekli seyahat içinde ve farklı insanlarla hemhal olduğunu göz önünde bulundurursak Hillî'nin birikiminin ve kültürü şahsiyetinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Fakat şair, "el-Eğlâtî" adlı eserinde, çocukluk ve gençlik dönemlerinde el-Hafız Cemaluddin el-Mürri⁸⁹ ve Ebu Mansûr⁹⁰ isimli bazı şeyhlerden eğitim aldığına işaret etmiştir.

1.2 HİLLÎ'NİN ESERLERİ

1.2.1 Şiirleri

1.2.1.1 Dîvanı

Safiyuddîn el-Hillî, Mısır'da en-Nâsır b. Kalavun ile görüştüğü zaman onun kâtibu's-sırr'ı İbnul-Esîr'in tavsiyesi üzerine 726/1326 yılında şiirlerini toplayıp dîvân şeklinde sultana takdim ettiğinden bahsetmiştik.⁹¹ Hillî, çağında tedavülde olan hemen bütün konularda şiir yazmıştır, on bin beyti aşkın dîvânını konulara göre aşağıdaki gibi 12 bölüme ayırmıştır:

1. Bölüm: Fahr ve hamaset ve liderliğe teşvik
2. Bölüm: Övgü, şükür ve tebrik üzerine
3. Bölüm: Tardıyyât (avcılık) ve vasıf.
4. Bölüm: İhvâniyyât (kardeşlik) ve murâselât (yazışmalar)
5. Bölüm: Mersiyeler ve taziyeler
6. Bölüm: Nesîb (gazel) ve teşbîb'in⁹² mizâhı
7. Bölüm: Hamriyyât, içki ve zuhriyyât.
8. Bölüm: Şikayet ve sitem, ahde vefa ve mektuplara cevap.

⁸⁹ Hillî, *el-Eğlâtî*, s.57.

⁹⁰ *A.e.*, s.8.

⁹¹ Rizk, *a.g.e.*, s.38.

⁹² Teşbîb bir tür gazel şiiridir.

9. Bölüm: Hidayet, muhtelif konular ve istiğfâr.
10. Bölüm: Meseleler, bulmaca ile ilim ve sanat değerlendirmeleri
11. Bölüm: Nukte ve mileh, hiciv ve ahmâz ile mucûn
12. Bölüm: Edep ve hüküm ile zühdiyyât ve çeşitli nâdireler

Dîvânın başında söyle bir mukaddime yer almaktadır:

الحمْدُ لله الذي علَّم الإنسانَ البيانَ ومنَّ عليه، والصلاةُ والسلامُ على سيدنا محمدٍ الذي مدَّحَ الشعرَ
ودعا لناظمه وإليه، وعلى آله أهل البيتِ حَزَنَةَ علمه الأمانةِ على ما لَدَيْهِ، وعلى خيرِ صحبهِ
القافيةِ أثرَهُ المجاهدين بين يديه...

Hillî, bu mukaddimede kendi hayatı hakkında, çocukluğundan beri şiirle iştiğal ettiğini, bazı şiir konularını benimsediğini, başta kimseye övgü şiirleri yazamama kararı aldığı ve daha sonra Sultanın iyiliğine karşı bu karardan vazgeçtiği gibi kendi hayatının yanı sıra dîvândaki şiirlerle ilgili bilgiler de aktarmaktadır. Dîvân ilk olarak Dımaşk'ta 1880 yılında yayınlanmış olup daha sonra Beyrut'ta 1893 yılında basılmıştır. Beyrut baskısında şiirlerinin bazı bölümleri genel âdâba uymadığı için çıkarılmıştır. Dımaşk baskısında ise bu bölümler kitabın sonuna alınmıştır. Bu baskıların tahkiki çok iyi yapılmamış, çokça hata, tahrif, tashif, ekleme ve noksan olup şiirlerde anlam ve vezin kaymalarına sebep olmuştur.⁹³ Daha sonra 1956'da Necef'te basılan nüsha, birçok yönüyle Şam nüshasına benzer olmuştur. Hillî, *el-Âtilu'l-Hâlî* adlı eserinin başında aruz ve kafiye kurallarına uyduğu için muvaşşah ve dûbeyt⁹⁴ şiirlerini de dîvânına eklediğini söylemiştir. Dîvânın bazı baskılarında *Dureru'n-Nuhûr* mecmuası ve *Bediye* kasidesi eserin sonuna eklenmiştir. Dîvânın bazı yazma nüshaları Kahire'de, Bağdat'ta⁹⁵ ve İstanbul'da bulunmaktadır. Brockelmann, Hillî'ye ait dîvânın Paris, Londra ve Berlin'de yazma nüshalarının bulunduğunu belirtmiştir.⁹⁶ Dımaşk ve Beyrut baskıların ikisi de İstanbul İSAM kütüphanesinde bulunmaktadır.⁹⁷

⁹³ Alveş, **a.g.e.**, s.113.

⁹⁴ Türk ve İran edebiyatlarındaki Rubâî nazım şekline tekabül eden, Abbasiler döneminde ortaya çıkan Arap halk edebiyatında yaygın bir nazım şeklidir. Bkz. Tefik Rüşti Topuzoğlu, "Hezec", **DİA**, C.XXII, 1998, s.303.

⁹⁵ Dîvânın yazma nüshaları Hille, Kerbelâ, Necef ve Musul gibi Irak'ın birçok yerinde mevcuttur.

⁹⁶ Carl Brockelmann, **GAL**, C. II, E.J. Brill, Leiden, 1949, II, s.204.

⁹⁷ İstanbul İSAM kütüphanesi, kayıt numarası: 003244N, 892.7 HİL.D; 010926, 892.7 HİL.D.

1.2.1.2 Duraru'n-Nuhûr fi Medâ'ihî'l-Meliki'l-Mansûr (el-'Artukıyyât)

دُرُّرُ النُّحُورِ فِي مَدَائِحِ الْمَلِكِ الْمِنْصُورِ (الأرتقيات)

Safıyuddîn el-Hillî'nin Artuklu hükümdarı el-Meliku'l-Mansûr Necmuddîn Gâzî'ye yazdığı övgü kasidelerden oluşan küçük bir dîvânıdır. 29 kasideden oluşan bu dîvânın her kasidesi alfabetik olarak sıralanmıştır. Aynı zamanda her kasidenin başlangıç kelimesinin ilk harfi, kafiye harfidir. Bu kasidelere *el-Mehbûkat* adı da verilir. Mesela ilk kasidenin beyitleri hemzeyle başlar ve hemzeyle biter:

أَبَتْ الْوَصَالَ مَخَافَةَ الرَّقْبَاءِ وَأَتَتْكَ تَحْتَ مَدَارِعِ الظُّلْمَاءِ

Vuslatı reddetti gözlemcilerin korkosundan, karanlıkların altından geliverdi

İkinci kaside “b” harfiyle başlar ve “b” harfiyle biter:

بَدَتْ لَنَا الرَّاحُ فِي تَاجٍ مِنَ الْحَبَبِ فَمَزَّقَ حِلَّةَ الظُّلْمَاءِ بِاللَّهَبِ⁹⁸

Mey, kabarcık tacı gibi göründü bize, karanlık elbisesini ateşle parçaladı

Her kasidenin beyit sayısı da yine 29 beyittir. Şair, bu dîvânının dibacesinde belirttiğine göre toplam 841 beyitten oluşan bu şiir mecmuasını üç ayda yazmıştır. Şairin dîvânı şu ifadelerle başlar:

بِسْمِ اللَّهِ الْحَمْنِ الرَّحِيمِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْلَعَ نُجُومَ الْمَعَانِي الْمُضِيئَةِ فِي آفَاقِ خَوَاطِرِ الْفُصْحَاءِ...

Keşfu'z-Zunûn adlı eserde zikredildiği üzere “Duraru'l-Buhûr” adıyla geçen⁹⁹ bu Artukıyyât kasidelerinde gazel, mey ve övgü gibi konular işlenmiştir. Bu kasideler birçok kez basılmış olup¹⁰⁰ bazı baskılarında dîvânın sonunda yer almaktadır.¹⁰¹

1.2.1.3 el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fi'l-Medâ'ihî'n-Nebeviyye

الْكَافِيَةُ الْبَدِيعِيَّةُ فِي الْمَدَائِحِ النَّبَوِيَّةِ

⁹⁸ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, 1997, s.705-707.

⁹⁹ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, C.I, İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, 1997, s.746.

¹⁰⁰ Alveş, *a.g.e.*, s.122.

¹⁰¹ Eyyûbî, *a.g.e.*, s.71.

Bu kaside Safiyyuddîn el-Hillî'nin Hz. Peygamber'e yazdığı bir tür methiye olup çalışmamızın üçüncü bölümünde bu kasideyi ele aldık. Hillî, bedî' ilmine önem vermiş ve şiirlerinde sıkça bedî' sanatları kullanmıştır. Diğer yandan Hillî, Bedî' ilmi hakkında eserler inceleyerek bu sanatlara dair bir eser yazmak istemiştir. Ancak uzun ve ağır bir hastalık geçiren Hillî, rüyasında Hz. Peygamber'e methiye yazıp şifa bulduğunu görünce, eser telifi yerine, hem methiye mahiyetinde hem de bedî' ilmine dair kendinden sonrakilere kaynak olacak nitelikte, 151 Bedî' sanatı ihtiva eden bir kaside yazmış ve adını da *el-Kâfiyetu'l-Bedî'yye* koymuştur.¹⁰² Ayrıca Hillî, bizzat kendisi de bu kasidesine bir şerh kaleme almıştır. Daha sonra bu tür kasideler kısaca Bedîyyât olarak tanınmıştır. Bu Bedîyye kasidesi, Dımaşk baskısında olduğu gibi dîvânında da bulunmaktadır.¹⁰³ Diğer yandan bu kaside Mısır'da *Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye'de* ve Avrupanın birçok kütüphanelerinde bulunmaktadır.¹⁰⁴

Kaside, Hillî'den kısa bir dönem sonra 'Ubeydullah b. Ebi'l Kâsım es-Se'âlibî el-Fâsî (ö. 787/1385) tarafından detaylı bir şekilde şerh edilmiştir. 1200 sayfadan oluşan bu hacimli şerh, aynı zamanda Arap dili, belagat ilimleri ve bedî' ilmine dair önemli bir kaynak olmuştur.¹⁰⁵ Ayrıca kaside Muhammed b. Kâsım b. Zâkûr el-Fâsî (ö. 1120/1708) ve Abdulganî er-Râfi'î (ö. 1308/1890) tarafından da şerh edilmiştir.¹⁰⁶

Hillî, kasidesine iffetli gazel ile başladıktan sonra Hz. Peygamber'e övgü ile devam edip sahâbenin methine yer vermiştir. Kasidede, Hz. Peygamber'e methiyenin yanı sıra onun menkıbeleri ve mucizelerinden bahsedilmiş ve şair kasideyi fahriye ile bitirmiştir. Kasidenin başı:

إِنْ جِئْتَ سَلْعًا فَسَلِّ عَنْ جِيرَةِ الْعَلَمِ وَأَقْرَ السَّلَامِ عَلَى عُرْبٍ بِذِي سَلَمِ

Sel' mevkiine (Hicaz'a) gelirsen, 'Alemin (oradaki dağın) komşusunu sor

Ve Ziy Selem'de (vadisinde) bulunan Araplara selamımı ilet

¹⁰² Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedîyye*, thk. Nesîb Neşşâvî, Beyrut, Daru Sâdir, 1982, s.54.

¹⁰³ Hillî, *Dîvân*, Dımaşk 1297/1879, s.496.

¹⁰⁴ Alveş, a.e., s.127-128; Brockelmann, *GAL*, Suppl., II, s.160.

¹⁰⁵ Ubeydullah b. Ebi'l-Kâsım es-Se'âlibî el-Fâsî, *Envâru't-Tehallî 'Alâ Kasideti'l-Hillî*, thk. Mustafa Marzûkî, Cezayır, el-Meclisu'l-E'lâ li'l-Lugati'l-Arabiyye, 2006, s.12-20.

¹⁰⁶ Hillî, *Netâ'icu'l-Elme'iyye fi Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'yye*, thk. Reşîd el-Ubeydî, Ammân, Daru'l-Beşîr, 2000, s.46.

1.2.1.4 el-Mesâlis ve'l-Mesânî fi'l-Me'âlî ve'l-Me'ânî

المَثَالِثُ وَالمَثَانِي فِي المَعَالِي وَالمَعَانِي

Bu eser, bizzat şairin kendisi tarafından toplanmış olup eserde yer alan şiirlerin her parçası üçer beyitten oluşmaktadır. Mukaddimesinden de anlaşılacağı üzere, Hillî bu eseri Hama hükümdarı el-Mu'eyyed'in oğlu sultan el-Efdal'ın talebi üzerine toplamıştır. Bu eserin bir nüshası, Hillî henüz hayattayken (743/1344) kendi icazetiyle Muhammed b. Omer b. Ali el-Mueddeb el-Halebî tarafından istinsah edilmiş olup Paris'te Milli Kütüphanede bulunmaktadır. Eser, 53 varak olup 20 bölümden oluşmaktadır. Toplam 726 beyit ihtiva eden eserin 733/1332 ile 742/1341 yılları arasında telif edildiği tahmin edilmektedir.¹⁰⁷ Bu dîvândan ilk kez Muhammed Kürd Ali,¹⁰⁸ 1924 yılında el-Mecme'u'l-İlmiyyu'l-Arabî dergisinde bahsetmiştir.¹⁰⁹ Daha sonra 1998'de Muhammed Tâhir el-Hımsî tarafından tahkik edilen eser Dımaşk Daru Sa'diddîn yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Eseri tahkik eden Tâhir el-Hımsî mukaddimesinde bu dîvânın büyüleyici, kolay, anlamlı ve çeşitli konularda şiirler ihtiva ettiğini ifade etmiştir.

Eserin başı:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ الْفَصَاحَةَ أَكْبَرَ مُعْجَزَاتِ الْقُرْآنِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الشَّاهِدِ بِفَضْلِ سِحْرِ الْبَيَانِ
وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ التَّابِعِينَ لَهُمْ بِالْإِحْسَانِ وَبَعْدَ فَنَائِي لَمَّا وَرَدَتْ جَمِي خَمَاهُ وَحَلَّتْ بِرَبْعِ الْمَلِكِ الْمَنِيْعِ...

1.2.1.5 el-Âtlu'l-Hâlî ve'l-Murhasu'l-Ġâlî

العَاطِلُ الحَالِي وَالمُرْحَصُ العَالِي

Hillî'nin bu eseri, zecel, mevâliyâ, kâne ve kân ve kûmâ gibi amûdî/taklidî vezin kaidelerine uymayan ve yaygın şiir kalıpları ile anlatılan ansiklopedi tarzında bir şiir kitabıdır.¹¹⁰ Arap şiirinde amûdî/taklidî kasidenin dışına çıkan ilk ciddi şiir türü

¹⁰⁷ Huvver, a.g.e., s.74-75.

¹⁰⁸ Muhammed Ferîd b. Abdirrezzâk b. Muhammed, Kürd Ali (1876-1953), Suriyeli edebiyat ve tarih âlimi, gazeteci ve yazar. Bkz. Sâmî es-Sakkâr, "Muhammed Kürd Ali", **DİA**, C.XXX, s. 551.

¹⁰⁹ Muhammed Kürd Ali, **MMİA**, IV,1924, s.201-220.

¹¹⁰ el-Eyyûbî, a.g.e., s74.

muvaşşah olmuştur. Arap şairleri ve halkları fasih Arapçayla nazmedilen vezinli kasidelere alışkın oldukları halde, muvaşşahlar Arap dünyasının doğusundan batısına kadar yüzyıllarca ilgi çeken şiir türü olmuştur. Daha sonraki çağlarda, İslam dünyasının sosyal ve kültürel çevreleri genişlerken Arap olmayan yöneticilerin hâkim olmasıyla birlikte, Arap dilindeki yönelim belagatten ahenge doğru kaymış ve zecel, mevâliyâ, kâne ve kân, kûmâ gibi yeni şiir türleri ortaya çıkmıştır.¹¹¹

el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 170/786), Arap amûdî/taklidî şiirlerinin bahirlerini ortaya koyup aruz ilmine bir çerçeve çizmiştir. İbn Senâ' el-Melik, Lisâneddîn el-Hatîb ve es-Safedî gibi edebiyatçılar, muvaşşahlar için vezinler oluşturmuştur. Hillî'nin bu eseri ise, yukarıda bahsettiğimiz nazım türlerinden sonra gelen, zecel, mevâliyâ, kâne ve kân, kûmâ gibi şiir kalıpları için esas teşkil edip bu alanda temel kaynaklardan sayılmıştır.¹¹²

وتعجَّبُ بِلَفْظِي الْعَالِيِ وَقَضَى جَمِيعَ أَشْغَالِيِ¹¹³

قَالَ لَوْذَا الصَّفِيَّ الْبَغْدَادِيَّ لِأَتُظْهِرُ فِي قَتْلُو صَنْعَهُ

مِنْ يَوْمٍ سَلَكَ ذَا الْوَادِيَّ مَا فَاقَ مِثْلَ هَذِي الْجُرْعَةَ

قَدْ رَيْتُو وَذُلُّو بَادِيَّ وَقَدْ صَارَ بِحَالِ الشَّمْعَةَ

دُمُوعُو تَسِيلُ

وَجَسْمُو نَحِيلُ

وَصَبْرُو قَلِيلُ

Değerli sözlerimi beğendi, tüm işlerimi halletti

Dedi ki: işte Bağdatlı Safiyy, öldürmesinde sanat görünmez

Bu vadiye girdiği günden beri, böyle bir yudum almadı

¹¹¹ Huvver, a.e., s.54-64.

¹¹² Huvver, a.g.e., s.55.

¹¹³ Safiyyuddîn el- Hillî, *el'Âtlu'l-Hâlî ve'l-Murhasu'l-Ġâlî*, thk. Huseyn Nassâr, Kahire, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-âmme li'l-Kitab, 1981, s.100.

Onu zelil gördüm, hâli mum gibi olmuş

Gözyaşı akmakta, vücudu zayıf, sabrı azalmış

Hillî bu eserinde, bahsi geçen şiir türlerinin ortaya çıkışı yanında, örnekleriyle birlikte vezinleri ve öncülerıyla ilgili tahlil ve tenkitlere yer vermiştir. Bu türlere kendi yazdığı şiirlerini de dâhil etmiştir. Eser, 184 sayfadan ibaret olup sonuna bazı zecel parçaları eklenmiştir. Bir mukaddime ve sanat türüne göre dört bölümden oluşan bu eserde Hillî, karîd (amûdî şiir), muvaşşah, dübeyt, zecel, mevaliya, kâne ve kân ve himak olmak üzere yedi türden bahsederek Arap şiirinde yeni nazım türlerine dair önemli ve detaylı bilgiler vermiştir.

Kitabın adı hakkında ise, Hillî mukaddimede şu tanımları yapmaktadır: Bu eser İrab ve vezin bakımından 'Âtıl (عاطل) yani yoksun, ama edebiyat ve mana bakımından *Hâlî* (حالي) yani sahiptir; heves ve mizah ehli için Murhas (مرخص) yani ucuz, ama ciddiyet ve fesahat ehli için Ğâlî (غالي) yani değerli¹¹⁴ diyerek bu şiir türlerinin özelliklerine işaret etmiştir.¹¹⁵ Eser, 1981'de Kahire'de Huseyn Nassâr'ın tahkikiyle yeniden basılmıştır.¹¹⁶ Hillî'nin bu eseri, sadece bir Arap ülkesi lehçesiyle yetinmeyip Mısır, Irak, Şam, Endülüs lehçelerinden de metinler ihtiva etmesiyle o döneme kadar Arap halk nazım şekillerinin kaidelerini ve örneklerini derleyen en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Eserin, Dımask 1949, Weisbaden 1956, Kahire 1981 ve Bağdat 1990 baskıları bulunmaktadır.¹¹⁷

1.2.1.6 es-Saydu bi'l-Bunduk (el-Hidmetu'l-Celiyye)

الصَّيْدُ بِالْبُنْدُقِ أَوْ الخِدْمَةُ الْجَلِيَّةِ

Bu kitap, Hillî'nin avcılık ile ilgili yazdığı küçük bir manzumesidir. Tüfekte avcılık, avcılığın aşamaları ve kuşlar hakkında bilgiler içeren eser, açık ve net bir dille yazılmış olup sekiz kasideden oluşmaktadır. Eserin dikkat çeken bir diğer yönü de

¹¹⁴ Hillî, a.e., s.4.

¹¹⁵ Huvver, a.e., s.64.

¹¹⁶ İstanbul İSAM kütüphanesinde (056221, 892.7 HİL.A) kayıt numarasıyla bulunmaktadır.

¹¹⁷ Nejdet Gürkan, Iraklı Şair el-Hillî ve Hz. Peygamber'e Methiyesi, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 18, Isparta, 2007/1, s.41.

mukaddimesiz yazılmış olmasıdır. Daha sonra şairin dîvânına eklenen bu kasideler, 21 varaktan oluşup Paris Milli Kütüphanesinde avcılıkla ilgili bir yazma eserin bölümü olarak bulunmaktadır.¹¹⁸ Eserin adı, *Hediyyetu'l-Ârifîn'de*¹¹⁹ *el-Hidemetu'l-Celiyye fi'l-Mukaddimeti'l-Efdaliyye* şeklinde geçmektedir. Şairin dîvânını tahkik ettiğini ifade eden M. İbrahim Huvver ise eserin adını *el-Hidemetu'l-Celîle* olarak kaydetmiştir.¹²⁰

1.2.1.7 Dîvânu Safveti'ş-Şu'erâ' ve Hulâseti'l-Buleğâ'

ديوانُ صَفْوَةِ الشُّعْرَاءِ وَخُلَاصَةِ الْبُلْغَاءِ

Corcî Zeydân herhangi bir açıklama yapmaksızın bu dîvânı, Hillî'nin eserleri arasında derc edip Eskuriyal Kütüphanesinde bulunduğunu zikretmiştir.¹²¹ *Hediyyetu'l-Ârifîn* kitabında da sadece adı geçmektedir.¹²² Mahmud Selîm Rızk ve Ali el-Hâkânî'den bu eserin aruz ilmine dair bir manzume olduğunu nakleden Yâsîn el-Eyyûbî ise, eseri bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Bazı kaynaklarda bu dîvân, Hillî'nin bahsi geçen asıl dîvânı olarak bilinmektedir.¹²³

1.2.2 Nesirleri

1.2.2.1 el-Eğlâtî (Mesâ'ilu Luğaviyye)

الأغلطي أو (مسائل لغوية)

Lügat alanında şairlerin ve halkın kullandığı dilsel hatalar ele alan Hillî bu eserde, Kuran-ı Kerim, Hadis-i şerif ve eski Arap şiirlerini esas almıştır. Mesela Hillî bu kitapta, Şam (الشام) kelimesinin o dönemde hemzeli söylendiğini ve İbnu'l-Cevzî dâhil birçok kişi tarafından muennes sayıldığını, örnekler vererek tenkit etmiştir. Hillî

¹¹⁸ Huvver, a.e., s.74.

¹¹⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifîn*, C.I, İstanbul, Maarif Vekâleti, 1951, s.582.

¹²⁰ Huvver, a.e., s.74.

¹²¹ Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-Arabiyye*, Beyrut, C.III, Daru Mektebeti'l-Hayat, 1983, s.139.

¹²² Bağdatlı İsmail Paşa, a.e., s.582.

¹²³ el-Eyyûnbî, a.g.e., s.74.

kendi mektuplarında Şam kelimesinin hep müzekker şeklinde yazdığını da vurgulamıştır.¹²⁴ Hillî'nin bu eseri, döneminin dil anlayışına ışık tutması ve yanlışları düzeltip Arap dilinde fesahati koruması açısından önem arz etmektedir. Zira eser, birçok tashîf, telhîn, aġlât, sarf, tenkit gibi konularda açıklamalar ve örnekler veren bir sözlük mahiyetinde olmuştur. Şairin, kâne ve kân kalıbıyla yazılan iki beyitinden, eserini 718/1318 yılında yazdığı anlaşılmaktadır. Hillî bu eserde, kendi hayatından ve ders aldığı iki hocasından da bahsetmiştir. Ayrıca “*Nufûzu-Sehm fî Mâ Veka'a li'l-Cevherî mine'l-Vehm*” adında bir kitap yazdığını da bu eserinde zikretmiştir. Bu kitap 125 sayfadan ibaret olup, bir yazma eserin parçası olarak Madrid Eskuryal¹²⁵ kütüphanesinde yer almaktadır.¹²⁶

1.2.2.2 Netâ'icu'l-Elme'iyye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye

نتائج الألفية في شرح الكافية البديعية

Şairliġinin yanı sıra, araştırmacı, eleştirmen ve dil bilimci özellikleri de olan Safiyyuddîn el-Hillî, Bedîyye kasidesini yazmadan önce bedî' ilmine dair bir eser telif etmek istediğinden bahsetmiştik. Bedîyye kasidesini nazmettikten sonra bu telif arzusu devam etmişti. Bunun üzerine Hillî, sonraki nesillere Bedî' ilminde dair başvurulacak bir kaynak olacak şekilde, Bedîyyesine detaylı ve kapsamlı bir şerh yazmış ve “*Netâ'icu'l-Elme'iyye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*” adını vermiştir.¹²⁷ Hillî, söz konusu şerhe, Bedîyye kasidesinin ortaya çıkışı, incelediği kaynakları, telif gerekçesi ve yöntemini açıklayan bir mukaddimeyle başlamış; sonra kasideye geçip beyit beyit içindeki bedî' sanatlarını ele almış ve eski Arap şiiirlerinden ve belagat âlimlerinden örnekler vermiştir. Bu Bedî' sanatlarının bir kısmını kendisi ortaya çıkardığını ifade eden Hillî, bu çalışmayı yapabilmek için belagat ilmine dair 70 önemli eseri incelediğini ifade etmiştir. İncelediği eserlerin birçoğunun kendi evinde bulunduğu kaydeden Hillî, şerhinin sonunda bu eserlerin listesini de yazmıştır.¹²⁸

¹²⁴ Hillî, **el-Eġlâtî**, Varak 7; Huvver, **a.g.e.**, s.66.

¹²⁵ Eskuryal Kütüphanesi, M. 1563 yılında İspanya kralı tarafından inşa edilen, dönemin Arapça ve İslam dünyasına ait en çok yazma eserler bulunduran kütüphanedir.

¹²⁶ Huvver, **a.e.**, s.64.

¹²⁷ Bazı kaynaklarda bu eser en-Netâ'icu'l-İlâhiyye diye geçmektedir.

¹²⁸ Hillî, **Netâ'icu'l-Elme'iyye Fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye**, thk. Reşîd el-Ubeydî, Darul-Beşîr, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2000, s.270-280.

Hillî, Bedîiye kasidesi ve ona yazdığı şerh ile şairlerin, belagat ve tenkit âlimlerinin ilgi odağı olmuştur. Şair Hillî, eserin sonunda kullandığı kaynakların müellifleriyle birlikte yazması önem arz edip bu çalışmada bilimsel yaklaşımı ve ilmî emanetini göstermiştir.

Eserin en eski nüshalarından biri, Şair Hillî'nin 744/1343 yılında kendi eliyle yazdığı nüshadan 754/1353 yılında istinsah edilmiş olup Londra Britanya kütüphanesi ile dünyanın birçok çok kütüphanelerinde mevcuttur. Ayrıca eser, 1316/1898 yılında Mısır el-Matba'atu'l-İlmiyye tarafından yayınlanmıştır.¹²⁹ 1982'de Nesîb Neşşavî'nin tahkikiyle Dışamk'ta Mecme'u'l-İlmi'l-Arabî tarafından ve 1990'da Reşîd el-Ubeydî'nin tahkikiyle Bağdat Muessesetu'r-Risâle tarafından basılmıştır.

1.2.2.3 Ma'rifetu'l-Buhûri's-Sitteti 'Aşer

مَعْرِفَةُ الْبُحُورِ السِّتَّةِ عَشْرُ

Safiyuddîn el-Hillî'nin, on altı Arap şiiri bahirleriyle ilgili bir çalışmasıdır.¹³⁰ Bu eser hakkında fazla bilgiye rastlayamadık, ancak Şair Hillî'nin aruz ilmiyle ilgili olduğunu ve Arap şiir bahirleri için miftahlar nazmettiğini hatırlatmakta fayda vardır.¹³¹

1.2.2.4 ed-Durru'n-Nefis fî Ecnâsi't-Tecnîs

الدُّرُّ النَّفِيسُ فِي أَجْناسِ التَّجْنِيسِ

Bu eser, Bedî' ilmi ile ilgili olup cinas türlerini ala almaktadır. Bu küçük eserde Hillî, belagat ve edebiyatta geçen cinasın çeşitlerine değinmiştir. Hillî, müşekkel diye adlandırdığı yeni bir cinas türünü ortaya çıkarıp kendi nazmından örnekler vermiştir.¹³² Kâtip Çelebî'nin *Keşfu'z-Zunûn* adlı eserinde bu kitabın adı¹³³ yukarıdaki gibi *ed-Durru'n-Nefis fî Ecnâsi't-Tecnîs* diye geçmektedir. Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyetu'l-Ârifîn* kitabında ise *ed-Durru'n-Nefis fî Aksâmi't-Tecnîs* diye

¹²⁹ Huvver, a.g.e., s.67

¹³⁰ Brockelmann, GAL, II, s.160.

¹³¹ Örneğin basit bahri için (إِنَّ الْبَسِيطَ لَدَيْهِ يُبَسِّطُ الْأَمْلُ مُسْتَفْعِلُنْ فَأَعْلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَعِلْ) şeklinde.

¹³² Hillî, *Netâ'icu'l-Elme'iyye Fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s.33.

¹³³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, s.736.

geçmektedir.¹³⁴ Eserin bir nüshası Kahire’de Darul-kutup ve’l-Vesaiki’l-Mısriyye kütüphanesinde bulunur ve varaklarda eksik olduğu düşünülmektedir.¹³⁵ Eserin bitiş ibaresi şöyledir:

انتهى الكلام على الجنس وما زاد على ما ذكر فهو فرغ منه راجع إليه بطريق الضرب والبسط والله أعلم.

1.2.2.5 el-Mîzân fi ‘İlmi’l-Edvâri ve’l-Evzân

الميزان في علم الأدوار والأوزان

Bu eser, mûsikî ve mûsikî aletleriyle ilgili bir muhtasar olup 43 varaktan oluşmaktadır. Câmiatu’d-Duveli’l-Arabiyye adındaki yazma eser kütüphanesinde nüshası bulunur. Nüsha 849/1445 yılında açık bir hat ile yazılmıştır. Bitiş ibaresi şu şekildedir:¹³⁶

فيسئد من أنغام كل واقف على هذا المختصر مهتد الأعدار وقبول الإعذار

1.2.2.6 Fâ’ide fil-Engâm ve Tertîbihâ ‘ale’l-Burûc

فائدة في الأنغام وترتيبها على البروج

Mûsikî nağmeler ile burçlar arasındaki ilgi hakkında bir eserdir.¹³⁷

1.2.2.7 Nufûzu’s-Sehm fîmâ Veka‘a li’l-Cevherî mine’l-Vehm

نُفُوذُ السَّهْمِ فِيمَا وَقَعَ لِلجَوْهَرِيِّ مِنْ وَهْمٍ

Cevherî’nin es-Sihâh kitabına tenkit olarak yazılan eserdir. Hillî, el-Eğlâtî kitabında böyle bir kitap yazdığını zikretmiştir. Şairin hayatını ele alan M. İbrahim

¹³⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, a.g.e., s.582.

¹³⁵ Huvver, a.g.e., s.73.

¹³⁶ A.e., s.75.

¹³⁷ Brockelmann, Gal, II, s.159.

Huvver, böyle bir esere rastlanmadığını, Salâhuddîn es-Safedî'nin aynı isimde bir kitabının bulunduğunu ve muhtevasını da Hillî'den almış olabildiğini ifade etmiştir.¹³⁸

1.2.2.8 Risâleleri: er-Resâ'il (el-Makâmât)

الرسائل (المقامات)

Yukarıda geçen eserlerinin yanı sıra Hillî'nin, amacına göre muhtelif konularda yazdığı dört risale günümüze ulaşmıştır. Bu risalelere, el-Makâmât adını da veren Hillî, nesir alanındaki maharetini, edebi yönünü, dil ve kelime yeteneğini göstermeye çalışmıştır. Eserin Camiatu'd-Duveli'l-Arabiyye adlı yazma kütüphanesinde "*Resa'ilu Safiyyiddîn el-Hillî*" adında bir nüshası bulunmaktadır. Bu risaleler, bazı baskılarda şairin dîvânına eklenmiştir.¹³⁹

Birinci risale: "*Risaletu'd-Dâr 'an Muhâverâti'l-Fâr*" (رسالة الدار عن محاورات) (رسالة الدار عن محاورات) (Fare Diyaloglarından Oluşan Evin Mektubu) adındadır. Bir mukaddime ve tek bölümden oluşan bu risaleyi Artuklu hükümdarı el-Meliku's-Salih'e yazmıştır. Mukaddimede el-Meliku's-Salih'in devleti ve cömertliği hakkında övgüyle bahsetmesinden sonra Hillî, ailesinin haksızlığa uğradığını ama bu durumu dile getirmeye utandığını, ancak artık yorulduğunu ve sultandan yardım istediğini ifade etmiştir. Hillî, risalenin içeriğini farelerin dilinden anlatmıştır. Şair, burada hayal ve kurgu kabiliyetine yelken açıp öyküsel anlatım dilini kullanarak bir farenin güzel üslubu ve etkili hitabesiyle diğer farelere evin halini anlatmaktadır. Hillî, bu risalede farenin dilinden rahatlık, darlık, yoksulluk, zenginlik, ticaret gibi yaşanan durumları ve olayları anlatmaktadır. Bu risaleyi sembolik olarak kabul edip şairin burada kendi hayatından bahsettiğini anlamak mümkündür. Risalenin, mizahi ve öyküsel dili, edebi mesaj değeri, cinas ve fesahat örnekleri içermesi açısından önem arz ettiğini söyleyebiliriz.

Risaleden bir bölüm: ¹⁴⁰

الْحَمْدُ لِلَّهِ مُكَوَّنُ الْأَكْوَانِ، وَالْمَعْبُودُ بِكُلِّ أَوَانٍ، خَالِقُ أَصْنَافِ الْحَيَوَانِ، عَلَى اخْتِلَافِ الْأَشْكَالِ وَالْأَلْوَانِ،
مُسَخِّرِ الْأَفْلاكِ الدَائِرَاتِ، وَمُجْرِي الْفَلَكَ السَّائِرَاتِ. وَخَالِقِ السَّارِحَاتِ الطَّائِرَاتِ، وَمَوْلِدِ الْهَوَامِ
وَالْحَشْرَاتِ، وَهُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ، فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ، وَخَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ، فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي

¹³⁸ Huvver, a.g.e., s.53.

¹³⁹ Hillî, *Dîvân*, Dîmaşk, s.484,511.

¹⁴⁰ Huvver, a.e., s.71.

على بطنه ومنهم من يمشي على رجلين، ومنهم من يمشي على أربع. أحمدُه حمْدُ عارفٍ بقدرِ نفسه،
لأبناء جنسه،¹⁴¹

İkinci Risale: er-Risâletu'l-Muhmele (الرسالة المهملة), Noktasız Mektup¹⁴²

Safiyuddîn el-Hillî 723/1323 yılında Mısır'dan hac için yola çıkarken sultan Muhammed b. Kalavun ona maaş, deve ve kumaş hediye etmişti. Ancak vezirlerinden biri hediyelere el koymuştu. Bunun üzerine şair, artık hediyelerini alıp hacca gidebilmesi için izin talebini ve şikâyetini¹⁴³ sultana yazdığı övgü ve sitem dolu bu mektupla dile getirmiştir. Bu risale, Harîrî'nin Makâmetu'l-Semerkindiyyesi tarzındadır.¹⁴⁴ Risalenin tamamı noktasız harflerden, 100 çift kelime ve bir parça nazımdan oluşmaktadır.

Risalenin nesir kısmı aşağıdaki gibidir:

أدام الله دولة الملك العادل الأوحدي الكامل، مؤملي الآمال، ومالي الأراملي، مالك ملوك الدول...
وها هو مرسل رسالة مهملة، معلمة مكلمة، أودعها صورة حاله أمام جنل رحاله، وسؤاله سماع ما عد
له، ووصول ما أعد له، وإدراك ما أملة، وحصول ما أم له، لعله حامد طول مهله والحمد لله.¹⁴⁵

Nazım bölümü ise şu şekildedir:

ممهّد الملك وأحكامه وحاطم السمر وصم السعاد

ما صال إلا وكسا حدّها دماً ولا ملك إلا وساد¹⁴⁶

Mülk ve hüküm sahibi, düşmanları kahreden şanı ufuklara yayıldı

Her cengin sınırını kanla çizdi, mülküyle hükümran oldu

¹⁴¹ Hillî, *Dîvân*, Dımaşk, s.486.

¹⁴² Tarih ve edebiyat kaynaklarında Mucem harf noktalı, Muhmel harf noktasız harflere işaret etmek için kullanılmış bir vasıftır. Bkz. (çevrimiçi) <http://www.ahlalloghah.com/showthread.php?t=1752>
17.12.2017.

¹⁴³ Huvver, *a.e.*, s.71.

¹⁴⁴ Rizk, *a.g.e.*, s. 36.

¹⁴⁵ Hillî, *Dîvân*, Dımaşk 1297/1879, s. 513.

¹⁴⁶ *A.e.*, s.512.

Üçüncü risale: er-Risâletu'l-Tev'emiyye (الرسالة التوأمية)¹⁴⁷, İkiz Mektup.

Hillî, Artuklu diyarına ilk geldiği zamanlarda, dil kabiliyetini göstermek ve kendini beğendirmek için Sultan el-Meliku'l-Mansûr'a yazdığı mektuptur. Şair, el-Harîrî'nin bir makâmesinin eşsiz olduğunu ve hiç kimsenin onun bir benzerini yazamadığını duyunca, bu risaleyi yazmaya karar vermiştir. Risalede, her iki kelime şekil olarak aynı, fakat noktaları farklıdır ve bundan dolayı bu risaleye Tev'emiyye (ikiz) risalesi adı verilmiştir. Risale 400 nesir fıkra ve 80 nazım parçasından oluşur, her nazım parçası tek bir vezin üzerine 10 beyitten oluşmaktadır.

قَبْلَ قَبْلِ يَزَاكَ ثَرَاكَ عَبْدُ عِنْدَ رَخَاكَ رَجَاكَ أَبِي أَبِي سُؤَالَ سِوَاكَ...¹⁴⁸

سَنَدٌ سَيِّدٌ حَلِيمٌ حَكِيمٌ فَاضِلٌ فَاصِلٌ مُجِيدٌ مَجِيدٌ

حَازِمٌ جَازِمٌ بَصِيرٌ نَصِيرٌ زَانَةٌ رَائِيَةٌ السَّيِّدُ الشَّدِيدُ

Soylu, efendi, müsamahakâr. Bilge, faziletli, belirleyici, maharetli, şanlı

Metin, kararlı, basiretli, destekçi. Onun doğru görüşleri güzel tarafıdır

Dördüncü Risale: Hallu'l-Manzûm (حلّ المنظوم), Nazım çözümü

Şair burada, İmru'ul-Kays'in muallakasından yedi beytin kelimelerini nesir haline getirdikten sonra, bu kelimeleri, istenilen farklı bir konu için aynı vezin ve kafiyeye tekrar şiir haline getirmiştir.

Şöyle:

قَفَا نَبْكَ مِنْ أَطْلَالِ لَيْلَى فَنَسَأَلِ دَوَارِسَهَا عَنْ رَكْبِهَا الْمُتَحَمِّلِ

وَنَنْشُدُ مِنْ أَدْرَاسِهَا كُلِّ مَعْلَمٍ مَحَاهُ هُبُوبُ الرَّأْسِيَّاتِ وَمَجْهَلِ

Haydi Leylâ'nın anısına durup soralım, kalıntılarla yüklü kabilelerin nereye gittiğini

¹⁴⁷ Dîvânın Necef ve Dîmaşk baskılarında bu risalenin adı yanlışlıkla “es-Sümiyye” (الثومية) diye yazılmıştır. Bkz. Hillî, *Dîvân*, Dîmaşk 1297/1879, s.513.

¹⁴⁸ *A.e.*, s.514.

Rüzgârın ve meçhulün yok ettiği heryeri yeniden arayalım

Hillî risalenin başında, kendisinden bu tarz bir risale istenip yapmadığını, daha sonra bazı edebi meclislerde bulunduğu zaman böyle bir kelime oyunu ve şiir kabiliyetini göstermesine ısrar ettikleri için de bu risaleyi yazdığını ifade etmiştir.¹⁴⁹

Ayrıca Hillî, Mardin Artuklu Emîri el-Meliku's-Sâlih'e gelen bir taziye mektubuna cevaben, Erzen Emîri el-Meliku'l-Kâhir'e bir mektup yazmıştır. Bu mektup, cinaslı cümleler ve satır arasında şiir beyitleri içeren kısa bir mektup şeklindedir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ A.e., s.515.

¹⁵⁰ A.e., s.517.

İKİNCİ BÖLÜM

SAFİYYUDDİN EL-HİLLÎ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

2.1 SOSYAL VE KÜLTÜREL YÖNÜ

Çalışmamızın ilk bölümünde hayatını ele aldığımız şair Safiyyuddîn el-Hillî'nin, gururlu, özgür ruhlu, mantıklı, cesur, hırslı, farklı kültürlere açık ve yetenekli bir kişiliğe sahip olduğundan bahsetmiştik.¹⁵¹ Diğer yandan hayatının ilk yarısını geçirdiği Hille şehrinin büyüleyici çevresi, ilmî ve kültürel ortamı şairin, yukarıda bahsettiğimiz özelliklerin yanı sıra güzel huylu ve ince zevkli bir kişilik sahibi olmasını sağlamıştır.¹⁵² İyi bir aile terbiyesi alan Hillî, bolluk ve zenginlik içinde geçirdiği yaşamı boyunca, edebiyatı çeşitli sanatlarıyla fiilen yaşamıştır.

Hille'de binicilik ve avcılık gibi muhtelif sanatlar öğrenen şair, soy, cesaret ve kararlılık meziyetlerin üzerine edebi ve şairane duyguları eklemiştir. Savaşlar ve çekişmeler ile dolu olan bir çağda, bu kadar sosyal servete kimse kolay kolay sahip olamazken, bir istisna olarak istikrar ve refah içinde olan Hillî'nin yaşadığı çevre, sonraları uzak diyarlara kendisinden önce namı ulaşacak kadar şaire büyük bir fırsat sunmuştur.¹⁵³

Bu anlamda Hillî, çağında cereyan eden çeşitli ilim ve kültür faaliyetlerine şahit olmuştur. Öyle ki; o dönemde şairlerin de katıldığı dil, edebiyat, tarih, eğitici manzumeler ve biyografi gibi alanlarda eserler ortaya çıkaran telif akımı, Hillî'nin kişiliğine tesir etmiş olup onun çok yönlü ve geniş kültürlü olmasına sebep olmuştur.¹⁵⁴

2.1.1 Dil Kültürü

Safiyyuddîn el-Hillî'de edebi kültürünün zengin olmasında en büyük pay, şüphesiz dil ve edebiyat kültürü olmuştur. İbn Hacer el-Askelânî'ye göre, Hillî,

¹⁵¹ Bkz. Bu çalışma, birinci bölüm.

¹⁵² Cevâd Ahmed Alveş, *Şi'r-u Safiyyiddîn el-Hillî*, Bağdat, Matbaatu'l-Me'ârif, 1959, s.50.

¹⁵³ Yâsîn el-Eyyûbî, *Safiyyuddîn el-Hillî*, 1. bs. Beyrut, Dâru'l-Kitâb'l-Lubnânî, 1971, s.36.

¹⁵⁴ A.e., s.79-84.

edebiyatla iştigal etmiş, şiir sanatlarında maharetli olmuş, meâni ve beyan ilimleriyle ilgilenip bu alanda eserler telif etmiştir. Hillî'nin, bedîiyye kasidesini yazmadan önce 70, bu kasidenin şerhini kaleme almadan önce de 140 eser okuduğu bilinmektedir.¹⁵⁵

Hillî', tarih, Arap dili, edebiyat ve belagat alanında birçok eser mutalaa etmesinden dolayı pek çok bilgiye sahip olmuş ve edindiği bu bilgiler ışığında şiirlerini istediği gibi nazmedebilmiştir. İncelediği eserler arasında, Ebû Temmam'ın Hamâset Dîvânı, Câhiz'in el-Beyân ve't-Tebyîn, İbn Kuteybe'nin eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ', İbnu'l-Mu'tez'in el-Bedî, Kudâme b. Cafer'in Nakdu's-Şi'r, İbn Reşîk'in el-'Umde adlı kitabı gibi önemli ve temel eserler olduğu bilinmektedir. Ayrıca iktibas ettiği şairlerin dîvânlarını okuyup şiirler ezberlediği de dîvânından anlaşılmaktadır.

Öte yandan, kasidelerinde birçok şairin ve edebiyatçının ismine yer veren Hillî'nin, onların şiirlerini ezberlediğini, sıfatlarının bildiğini, kimin neyle meşhur olduğunu bilip her şahsiyeti ihtisas alanında zikrettiği görülmektedir. Mesela Muberrred'i Nahiv ve edebiyatta, Kesîr Azze ve Cemîl Buseyne'yi gazelde, Ebû Nuvas'ı mucûnda, Hansâ'yı mersiyelerinde ifade etmiştir. Dîvânında birçok Arapça deyimlerin de yer aldığı Hillî, edebiyat alanında uzman olup dîvânında 40'tan fazla şairin şiirinden iktibas ettiğini görülmektedir.¹⁵⁶

Şairin dil kültüründeki zenginliğinin başka bir göstergesi ise şiirlerinde geçen nahiv, sarf, bedî, atıf, bedel, hal, imtina, temyiz, vs ilgili ifadelerdir. Bir bakıma şairin şiirlerinin üçte ikisinin bu gibi edebiyat ve dil konuları etrafında döndüğünü söylemek mümkündür.¹⁵⁷ Aşağıdaki örnekte nahiv ile ilgili gazel nazmeden şair, şiirlerinde harfi cer, müennes müzekker, inne ve kardeşleri, raf', nasb, sükûn, esma-i hamse, muhteda ve haber gibi örneklere de yer vermiştir.¹⁵⁸

وَعْيُونَ فِي لَحْظِهِنَّ سُكُونٌ هُوَ فِي الْفَتَكِ أَسْرَعُ الْحَرَكَاتِ¹⁵⁹

Öyle gözler ki, yerinde sakinler Vurmakta ise en hızlı hareketler

¹⁵⁵ Mahmûd Selîm Rizk, **Safiyuddîn el-Hillî**, 3. bs., Kahire, Dâru'l-Me'ârif, s.19-20; el-Eyyûbî, **a.g.e.**, s.94.

¹⁵⁶ Muhammed İbrâhîm Huvver, **Safiyuddîn el-Hillî**, 2. bs. Beyrut, Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1990, s.40-44.

¹⁵⁷ el-Eyyûbî, **a.e.**, s.95.

¹⁵⁸ Huvver, **a.g.e.**, s.43.

¹⁵⁹ Safiyuddîn el-Hillî, **Dîvân**, thk. Karam el-Bustânî, Beyrut, Daru Sâdir, 1997, s.293.

Ayrıca beyan ve belagatle ilgili özellikle önem verdiği bedî' ilmi ve muhassinatları, şiirinde çokça yer bulmuş ve bedîyesi de buna bir delil olarak gösterilmiştir.

مَا كُنْتُ أَعْلَمُ وَالبَلَاغَةُ صَنَعَتِي أَنْ البَدِيعَ بِحُسْنِ وَجْهِكَ يُعَلِّمُ
حَتَّى تَبَدَّتْ لِي مَحَاسِنُ حُسْنِهِ بِبِدَائِعِ تُمْلِي عَلَيَّ وَأَنْظِمُ¹⁶⁰

Belagat zanaatim olmasına rağmen bilmezdim, Bedî' ilminin yüzünden bilindiğini

Güzellikleri görününce, bana Bedî'ler ilham edip şiir nazmettim

Şair, aşağıdaki beyitlerde kafiyelerle ilgili tanım yapmıştır:¹⁶¹

مَجْرَى القَوَافِي فِي حُرُوفِ سِنَةٍ كَالشَّمْسِ تَجْرِي فِي عُلُوِّ بُرُوجِهَا
تَأْسِيسُهَا، وَدَخِيلُهَا مَعَ رَدْفِهَا وَرَوِيُّهَا مَعَ وَصْلِهَا وَخُرُوجِهَا¹⁶²

Kafiyelerin çizelgesi altıdır, güneşin, yörüngesinde sereyan ettiği gibi

Te'sis, dehil ve redif, revî, vasıl, ve hurûc

Öte yandan Hillî, hareketlerle ilgili de şiir yazmış ve¹⁶³ aşağıdaki beyitlerde zihafleriyle birlikte Arap şiir vezinleri için anahtar beyitler nazmetmiştir.¹⁶⁴

طَوِيلٌ لَهُ دُونَ البُحُورِ فَضَائِلٌ فَعَوْلُنْ مَفَاعِيلٌ فَعَوْلُنْ مَفَاعِلُ¹⁶⁵

2.1.2 Dini Kültürü

Hillî'nin kültürel altyapısında güçlü bir dini bilgiyi görmek mümkündür. Nitekim şairin Kurân-ı Kerîm, hadis, tefsir, tecvit, fıkıh, beyân ve akâid eğitimi aldığı eserlerinde görülmektedir. Hillî, yaşadığı dönemin özelliklerinden olan İslami eğitim

¹⁶⁰ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.427.

¹⁶¹ el-Eyyûbî, *a.g.e.*, s.99-100.

¹⁶² Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.620.

¹⁶³ *A.y.*

¹⁶⁴ *A.e.*, s.623.

¹⁶⁵ *A.e.*, s.621.

ve dini bilgilere şiirlerinde yer vermiş ve Kur'ân-ı Kerîm ayetleri birçok şiirinde farklı şekillerde zikredilmiştir:

لَمْ أَقُلْ ذَلِكَ عَنْ ضَلَالٍ وَلَكِنْ أَنْتَ رُوحِي، وَالرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي¹⁶⁶

Onu bilgisizce söylemedim, ancak sen ruhumsun, ruh da Allahtandır

Şair, yukarıdaki beyitte İsrâ' suresinin 85. ayetini tazmin ederken aşağıdaki beyitte ise hucurât suresinin 12. ayetine işaret etmiştir:

وَاعْلَمَ أَنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَكِنَّ الْيَقِينَ بِهِ اِحْتِمَالٌ¹⁶⁷

Bil ki bazı zanlar günahdır, fakat yakîn ona muhemeldir

İktibas, tazmin, istişhad ve işaret gibi farklı üsluplarla onlarca beytinde Kur'ân-ı Kerîm'den örnek alması, Hillî'nin eğitimini aldığı Kur'ân-ı Kerîm'den etkilendiğini ve bu etkinin de şiirlerine yansıdığını göstermektedir.¹⁶⁸ Zira Hillî, bu hususta belki de Arap şairleri arasında Kur'ân-ı Kerîm ayetlerine en çok yer veren şair kabul edilmektedir. Şairin dîvânında 150'den fazla Kur'ân-ı Kerîm ayetlerine çeşitli vesilelerle işaret bulunmaktadır.¹⁶⁹:

Hadisi şerif konusunda Buhari ve Müslim'in sahihlerine ilgisi olan Hillî'nin şiirlerinde, Hz. Peygamberin hayatından, hadislerinden ve siyer olaylarından aldığı örnekleri görmek mümkündür. Bilhassa Hz. Peygambere nazmettiği methiyeler, şairin önemli bir anlatım üslubu haline gelmiş ve bedîiyye kasidesi de bunun bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Çünkü bedîiyye kasidesi, aslında bir methiye olarak sayılmaktadır.¹⁷⁰

Kur'ân-ı Kerîm kadar olmasa da, Hillî'nin şiirlerinde fikhın etkisini görmek mümkündür.¹⁷¹

قَلْبِي لَكُمْ بِشُرُوعِهِ وَشُرُوطِهِ وَشُرُوبِهِ مَلِكٌ لَكُمْ وَحُقُوقُهُ

¹⁶⁶ A.e., s.469.

¹⁶⁷ A.e., s.401.

¹⁶⁸ el-Eyyübî, a.g.e., s.86-87.

¹⁶⁹ Huvver, a.g.e., s.35.

¹⁷⁰ Huvver, a.e., s.37-38.

¹⁷¹ Alveş, a.g.e., s.86.

حُرُّ تُحَيْطُ بِهِ حُدُودُ أَرْبَعٍ فِيهَا تَعَيَّنَ رَحْبُهُ وَمَضِيقُهُ¹⁷²

Kalbin, başlangıcıyla, şartlarıyla, içgisiyle senin mülkündür. Hakları da

Özgürdür ama dört hudûtle sarılı, geniş veya dar onlara bağlı

Şair bu dizelerinde, İslam hukuku ile ilgili ve İslam âlimlerinin araştırma yaparak üzerinde durduğu terimlere işaret etmiştir.

أَقْرَبُ بِمُهْجَتِي لَكُمْ لِسَانِي وَذَلِكَ بِصِحَّةٍ وَجَوَازِ أَمْرٍ

وَأَوْجَبَ ذَلِكَ إِجَابًا صَاحِبًا مُطِيعًا، رَاضِيًا مِنْ غَيْرِ قَسْرِ¹⁷³

Dilim gönlümdekini ikrar etti size, doğruluk ve caiz emir ile

Bu da durumu doğru icab ett, itaatkar, razı ve baskı altında kalmadan

Yukarıda geçen beyitte ise Hillî'nin, kelim ve felsefede önemli konulardan biri olan ve mutezile gibi mezheplerinin üzerinde tartıştığı *cevaz ve vucûp* mes'lesini zikretmesi, başka yerde kullandığı *kıyas* terimini açıkça felsefecilerin kullandığı anlamda kullanmış olması ve daha sonra teşbihle açıklaması, şairin söz konusu fıkıh terimlerini sadece duyarak değil aynı zamanda idrak ederek bilinçli bir şekilde kullandığının göstergesi olmuştur.¹⁷⁴

يُنَاسِبُ يُوسُفَ الصِّدِّيقَ حُسْنًا وَوَصْفًا فِي قِيَاسِ ذَوِي الْعُلُومِ

فَذَلِكَ قَبْلَ ذَا، مَلِكٌ كَرِيمٌ وَهَذَا قَبْلُ، مَمْلُوكٌ كَرِيمٌ¹⁷⁵

Güzellikte yusufla yarışır, ve âlimlerin kıyasıyla vasıfta

İşte önce o kerem sahibi bir kral, bu ise cömert bir hizmetçi

Öte yandan Hillî'nin birçok şiirinde peygamberler ve peygamberler tarihi ile ilgili bilgiler zikredilmiştir. Nitekim, Hz. Yusuf'un hayatı, Hz. Süleyman ve kuşlarla konuşması, Hz. İbrahim ve ateşe konulması, Hz. İsmail, Hz. Sâlih, Hz. Musa ve tur

¹⁷² Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.428.

¹⁷³ *A.e.*, s.429.

¹⁷⁴ el-Eyyûbî, *a.g.e.*, s.90.

¹⁷⁵ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.438.

dağı, Hz. İsa, Tevrat ve İncil gibi ibareler şiirlerinin muhtelif yerlerinde yer almaktadır.¹⁷⁶

2.1.3 Genel Kültürü ve Akidesi

Şair Hillî'nin kültürünün bir başka göstergesi ise şiirlerinde geçen tarihi olaylar ve şahsiyetler hakkındaki bilgilerdir. Öyle ki; Hıristiyanlık ve ibadetleri hakkında dahi kaside nazmetmiştir.¹⁷⁷ Öte yandan Hillî'nin, diğer dillere ilgi duyduğunu, yabancı dil öğrenmenin önemini vurguladığını ve kendisinin de Türkçe ve Farsça bildiği düşünülmektedir.¹⁷⁸

بِقَدْرِ لُغَاتِ الْمَرءِ يَكْتُرُ نَفْعُهُ فَتِلْكَ لَهُ عِنْدَ الْمُلَمَّاتِ أَعْوَانُ

تَهَافَّتْ عَلَى حِفْظِ اللُّغَاتِ مُجَاهِدًا فَكُلُّ لِسَانٍ فِي الْحَقِيقَةِ إِنْسَانٌ¹⁷⁹

İnsan, bildiği diller kadar faydası olur, onlar, zorluklarda yardımcı olur

Dilleri öğrenmeye gayret et, her lisan aslında bir insandır

Bu bağlamda Hillî, şiirlerinde Türkçe ve Farsça kökenli bazı kelimeler kullanmış, Arap vezinlerin dışında şiir yazmış ve Farsça-Arapça karışımından oluşan ve anlaşılması güç olan 75 beyitlik el-Kasidetu's-Sâsâniyye adlı bir kaside de nazmetmiştir.¹⁸⁰

Hillî'nin çok seyahat ederek muhtelif insanlarla görüşmesi, farklı kültürlerle kaynaşması, kitaplarla hem hal olup önceki dönemlere ait eserleri incelemesi ve kendi döneminde de telif edilen eserlere göz atması, bilgili, tecrübeli ve geniş kültürlü bir şair olmasına neden olmuştur.

Dini bir çevrede büyüyen Safiyyuddîn el-Hillî, Müslümanlığıyla iftihar etmiş, şiirlerinde sıkça İslam, peygamber, ehli-i beyt ve sahabe övgüsüne yer vermiş ve hükümdarları İslam'ı savunmaya yönelik teşvik etmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁶ Huvver, a.g.e., s.39-40.

¹⁷⁷ el-Eyyûbî, a.e., s.91-93; Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.443.

¹⁷⁸ Alveş, a.g.e., s.92.

¹⁷⁹ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.669.

¹⁸⁰ Huvver, a.e., s.48; Bkz. Bu çalışma, Birinci bölüm, Eserleri.

¹⁸¹ Alveş, a.e., s.95.

Şia mezhebinden olan Hillî'nin, Rafizi veya mutaassıp olduğuna dair görüşler bulunsa da, Hille'de yaygın olan imamî Şialığına daha yakın ve mutedil şiirlerden olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Hillî şiirinde sahabeyi övmüş, mukaddimelerinde ehl-i beyitten sonra sahabeyi zikretmiş, Abbasileri methetmiş¹⁸² ve Şiaların Hz. Ömer'e karşı aldıkları tavrın aksine onu methedip ve beğendiğini ifade etmiştir.

قِيلَ لِي تَعْشُقُ الصَّحَابَةَ طُرّاً أَمْ تَفَرَّدْتَ مِنْهُمْ بِفَرِيقٍ؟

فَوَصَفْتُ الْجَمِيعَ وَصَفَاءً، إِذَا ضَوَّعَ أَزْرَى بِكُلِّ مِسْكِ سَحِيقٍ

فَالِي مَنْ تَمِيلُ؟ قُلْتُ: إِلَى الْأَرْبَعِ لَا سِيَّماً إِلَى الْفَارُوقِ¹⁸³

Dediler ki sahabenin hepsini mi seviyorsun! Yoksa birisini mi

Hepsini öyle vafettim ki, bu vasıf yayılsaydı mis kokuları bastırırdı

Dediler ki: kime meyledersin, dedim k : dördüne, hasseten Ömere

Ehl-i beyt ve Hz. Ali'ye dair övgü şiirlerine rağmen Hillî, ılımlı görüş sahibi bir şahsiyet olarak görülmektedir. Hatta bu konuda şair, imamî şiiiliğine bile bağlı olmadığı, zaman zaman hoşgörü ve esnek düşünceler taşıyan şiirlerinde görülmüştür.¹⁸⁴

Şevki Dayf ise aşağıdaki beyitleri delil göstererek Hillî'nin Şia mezhebine dair şiirlerini erken yaşta yazdığına ihtimal vermiş ve Hz. Ali dâhil tüm sahabeyi eşit tutması nedeniyle Hillî'nin Şia mezhebine bile bağlı olmadığını ifade etmiştir.¹⁸⁵

وَلَايَ لِأَلِ الْمُصْطَفَى عَقْدُ مَذْهَبِي وَقَلْبِي مِنْ حُبِّ الصَّحَابَةِ مُنْعَمٌ

وَمَا أَنَا مِمَّنْ يَسْتَجِيزُ بِحُبِّهِمْ مَسْبَةً أَقْوَامٍ عَلَيْهِمْ تَقَدَّمُوا¹⁸⁶

وَلَكِنِّي اعْطَى الْفَرِيقَيْنِ حَقَّهُمْ وَرَبِّي بِحَالِ الْإِفْضَالِيَةِ أَعْلَمُ

Mustafâ'nın ehline bağlılığım mezhebimdir, kalbim de sahâbenin sevgisiyle dolu

¹⁸² Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.696.

¹⁸³ A.e., s.91.

¹⁸⁴ Huvver, a.g.e., s.25-27; Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.74.

¹⁸⁵ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, C.V, 2.bs, Kahire, Dârul-Me'ârif, 2005, s.358.

¹⁸⁶ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.91.

Bazı kavimlerin onlara hakaret etmelerini de çaiiz görenlerden değilim

Zira iki tarafa¹⁸⁷ da hak veriyorum, rabbim kimin haklı olduğunu da daha iyi bilir

Diğer yandan Hillî'nin şiirlerinde, mutaassıp Şia fikhının tesiri, hurafe ve tekfir yansımaları görülmemekte olup bunun yerine Kurân-ı Kerîm bilgisi, sahabe sevgisi ve genel İslam fikhının tesirini görmek mümkündür.

2.2. EDEBİ YÖNÜ

2.2.1 Dil ve Üslub

2.2.1.1 Şiir Dili

Safiyuddîn el-Hillî, geleneksel şairlerde olduğu gibi fesahat ve belagat ile ön plana çıkmıştır. Hillî'nin şiirleri, kendine özgü kolay terkibi, kuvvetli ibaresi ve etkili ifadesi ile tanınmıştır. Garip ve anlaşılmayan kelimeleri pek tercih etmeyen şair, bedîiye kasidesinin mukaddimesinde kendisinin de ifade ettiği gibi, aşına ibare ve uyumlu cümle kullanımına ağırlık vermiştir. Öyle ki edebiyatçının birine Hillî'nin şiirlerini sormuşlar, o da “güzel ancak içinde garip kelimeler az” şeklinde cevap verir. Hillî de bu alandaki maharetini göstermek üzere bir hayli çetrefilli ve ilginç kelimelerden oluşan şiir nazmetmiştir. Hillî, edebi çevrelerde garip kelimeler kullananları alay konusu etmiş ve aşağıdaki beyitleri içeren bu şiir parçası güzel bir örnek olup dilden dile dolanmıştır.¹⁸⁸

إِنَّمَا الْحَيَزْبُونُ وَالذَّرْدَبَيْسُ وَالطَّخَا وَالنُّفَاخُ وَالْعَطْبَيْسُ
وَالْحَرَايِجُ وَالشَّقْحَطْبُ وَالصَّفْعَبُ وَالْعَنْقَفِيْزُ وَالْعَنْتَرِيْسُ
وَالسَّبَبْنَى وَالْحَقْصُ وَالْهَيْقُ وَالْهَجْرِيْشُ وَالطَّرْفِسَانُ وَالْعَسَطُوسُ
لُغَةً تَنْفِيْرُ الْمَسَامِعِ مِنْهَا حِيْنَ تُرَوَى وَتَشْمِزُ النُّفُوسُ¹⁸⁹

¹⁸⁷ Şair burada iki taraf demesiyle sahâbeyi kirâmı kastetmektedir.

¹⁸⁸ Rizk, a.g.e., s.55; Alves, a.g.e., 158.

¹⁸⁹ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.624.

Bunlar kulağa hoş gelmeyen dildir, söylendiğinde, iğrenilir

Hayatının büyük bir kısmını dil ve kültür açısından farklı çevrelerde geçirmesi, şairin diline tesir etmiş ve dolayısıyla da bazen halk dili tabirleri bazen de Arap dilinde olmayan sözcükler de kullanmasına sebep olmuştur.¹⁹⁰ Diğе yandan yaşadığı dönemin şartlarının etkisiyle şairin dilinde, süslü ibareleri hedefleyen cinas, tıbak ve iktibas gibi bedî sanatların ağırlığını görmek mümkündür.

Başka bir açıdan baktığımızda; şairin kasidelerinde hamaset temasını oldukça yoğun görmekteyiz. Gençliğinde kaleme aldığı şiirlerinden itibaren ortaya çıkan bu özellik, Irak'ta yaşanan olaylar ve Artuklu devletinin girdiği savaşlarla ilgili tasvir ettiği kasidelerinde, medih ve mersiyelerinde, hatta gazellerinde şairin hamaset ruhunu görmek mümkündür.

ظبي من الأتراك ليس بتارك حسناً لمخلوق أنى من بعده

Türklerden bir ceylan, kimseye, güzellikte bir pay bırakmamış

Mana ile ilgili olarak, geleneksel şiirlerden aldığı asil manalara önem veren şair, kimi zaman bunları kendi üslubuyla güzel bir dille ifade etmiş, kimi zaman da belagat sanatlarıyla renklendirmiştir. Özellikle hamaset kasidelerinde geniş hayal gücüyle şiirlerine derin bir anlam kazandırmıştır.¹⁹¹

ان كنت لا تدري فتلك مصيبة او كنت تدري فالمصيبة أعظم

Eğer bilmiyorsan, işte o bir musibettir,

Veyahut biliyorsan, musibet daha büyüktür

2.2.1.2 Nesir Dili

Şiirlerine kıyasen az olmasına rağmen, Hillî'nin telif ettiği nesir alanındaki eserleri, inşa yeteneği ve dil hazinesi yönünden oldukça başarılı olduğu görülmektedir. Bu açıdan Hillî'nin nesir alanındaki ustalığı göze çarpmaktadır. Hillî nesir tarzı

¹⁹⁰ Huvver, a.g.e., s.141-145.

¹⁹¹ Alveş, a.g.e., s.151.

verdiği eserlerinde bedî sanatlarla dolu bir yol izlemiş olup seci, cinas, tıbak, tevriye, îmâ, iktibâs, tazmin, teşbih ve istiare gibi belağat sanatlarına yer vermiştir. Bu bağlamda seci türünü, mubteda-haber, fiil-fail, sıfat-mevsûf gibi kısa ve kolay anlaşılır tertipler halinde kullanmıştır.

Noktasız risalesinden örnek verecek olursak;

أسد الآساد، ومكمد الحساد، ومورد الورد، الهمام الأروع، والأسد الأدرع... الخ.¹⁹²

Hillî, daha çok Mısır'da meşhur olan tevriye sanatına nesirde pek yer vermemiştir. Onun yerine cinasa önem vermiş ve her çeşidini kullanmıştır. Satır aralarında bazen şiir beyitleri de yer alan Hillî'nin nesir türü eserlerinde, dil oyunları, o dönemde kullanılan mektuplaşma terimleri, vasıf, müradif, mukaddime gibi özellikler taşımıştır.¹⁹³

Hillî'nin kasidelerinin başında, eserlerinin mukaddimelerinde ve mektuplarında özellikle nesir türü yazılarında, zarafet, mizah, latife ve alay ihtiva ederken bazen de öz eleştiri yer almaktadır. Hillî, nesir türünün genel çerçevesine bağlı kalarak, sanatsal ve anlatımsal nesir şeklinde kaleme aldığı yazılarında, seci, cinas, tıbak, istihdam, iktibas ve istişhâd gibi üslupları kullanmıştır. Bu bağlamda, Hillî'nin Risâletü'd-Dâr adlı mektubu, içerdiği mana mesajlarının yanı sıra, dil zenginliği ve hayali unsurları ihtiva etmesi bakımından sanatsal nesir türleri arasında addedilmektedir. Bu mektup, mizansen, latif ve eğlenceli olup konuları derin ve içtenlikle işlenmiştir. Ayrıca mektubun her bölümünde açık ve amaca uygun bir şekilde mana temsili ele alınmıştır.

Araştırma tarzı yazılarına gelince Hillî, bu türdeki eserlerini *el-Âtlu'l-Hâlî* adlı kitabında kaleme almıştır. Sözü geçen kitap, günümüzdeki çağdaş çalışmalara benzemekle beraber araştırma yöntemi, Hillî'nin yaşadığı dönem için araştırma çalışmalarına güzel bir örnek olmuştur. Hillî'nin bu tarz eserlerinde kolay lafız, uyumlu seci, açık mana ve içsel ahenge önem veren Câhiz ve İbnu'l-Mukaffa'nın secili yazıları örnek olmuştur. Ayrıca bilimsel yaklaşımı, sağlam üslubu ve objektif bakışı açısından Hillî bu çalışmasında Nuveyrî (ö.667/1269), Kalkaşandî (ö.821/1418) ve İbn

¹⁹² Hillî, *Dîvân*, Dımaşk, s.511.

¹⁹³ Rizk, *a.g.e.*, s.46-48.

Haldûn (ö. 808/1406) gibi müelliflerin kullandığı fazılî¹⁹⁴ yazı yönteminin özellikleri temel alınmıştır.

Hillî, bedîiye kasidesinin şerhi, Dureru'n-Nuhûr mecmuasının ve divânının mukaddimelerinde ve *el-'Âtlu'l-Hâlî* gibi eserlerinde kaleme aldığı nesir tarzı yazılarıyla şiirlerinde görülmeyen yeni bir yazı türü sunmuştur. Zira bu yazılarında Hillî, lafzi söz sanatlarından, anlaşılması güç ifadelerden ve dil gösterişinden uzak, daha çok akıl, analiz ve konu açıklamasına dayalı bir dil kullanmıştır.¹⁹⁵

2.2.1.3 Üslubu

Hillî'nin nazımdaki üslubunun fasih, güçlü, seçkin ifadeli ve süslü olduğunu söylemek mümkündür.¹⁹⁶

يا ضعيفَ الجُفونِ أضعفتَ قلباً كانَ قَبَلَ الهوى قَوِيّاً مَلِيّاً
لا تُحاربُ بناظِرَيكَ فُؤادِي فَضعيفانِ يَغابانِ قَوِيّاً

Ey nahif göz kapaklı! Kalbimi çeldin. Aşkından önce zinde ve güçlü idi!

Gözlerinle vurma yüreğime! İki zayıf bir güçlüyü mağlup eder

Kolay lafzının yanı sıra, Hillî'nin şiiri, ahenk ve estetik bütünlüğü açısından, bazı makam ve musiki sanatçıları tarafından bestelenmeye uygun görülmüştür. Nitekim yukarıda geçen dizeleri Irak'lı makam sanatçıları tarafından icra edilmiştir. Aşağıdaki beyitler ise Mısır'lı ünlü müzisyen Muhammed Albulvahap (1902-1991) tarafından bestelenmiştir.

قَالَتُ كَحَلَّتِ الجُفونَ بِالوَسَنِ قُلْتُ ارْتِقَاباً لِطَيفِكَ الحَسَنِ

Dedi ki gözlerin mahmur olmuş Dedim ki cemâlini gözlerken olmuş

¹⁹⁴ Risale ve yazılarında bedî sanatlarına yer veren, dil yeteneklerini gösteren, inşa ve yazıda bir yöntem oluşturan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin veziri, Divân-ı İnşa başkanı, edip ve şair. Bkz. Ramazan Şeşen, "Kâdî el-Fâzıl", *DİA*, C.XXIV, 2001, s.114.

¹⁹⁵ el-Eyyubî, *a.g.e.*, s.341-353.

¹⁹⁶ Alveş, *a.g.e.*, s.154.

Diğer yandan Hillî'nin üslubunda, hitabetin özelliklerinden biri olan vurgulu ifadeler çokça yer almış, beyitlerde şart edatı (إذا) ve taaccub edatı (كَمْ) gibi bağlaçlar sıkça geçmiş ve mananın gayesini aktarmak için diyalog yöntemi ustaca kullanılmıştır.

قالو هو البدر قلت البد ممحق قالو هو الشمس قلت الشمس تحتجب

قالو هو الغيث قلت الغيث منتظر قالوا هو الليث قلت الليث يغتصب

Dediler ki o mehtaptır, dedim mehtap yok olur

Dediler ki o güneştir, dedim güneş tutulur

Dediler ki o yağmurdur, dedim yağmur geç kalır

Dediler ki o aslandır, dedim aslan avlanır

Üslup bağlamında Hillî'nin şiirlerini ön plana çıkaran başka bir özellik de tasvirdir. Zira şair, av, satranç,¹⁹⁷ at ve çiçek gibi unsurları adeta bir sanatçı gözüyle dakik bir şekilde vâsif etmiştir. Bunun yanı sıra, öyküsel anlatım tarzı, Hillî'nin üslup malzemelerinden birini teşkil etmiştir. Zira örneği aşağıda gösterilen dizeler, çiçeklerin dilinden öyküsel bir biçimde nazmedilmiştir.¹⁹⁸

قد نشر الزنبق أعلامه وقال كل الزهر في خدمتي

لو لم أكن في الحسن سلطاناه ما رفعت من دونهم رأيتي¹⁹⁹

Zambak açtı bayraklarını, tüm çiçekler benim hizmetimdedir dedi

Güzellikte sultan olmasaydım, bir tek benim bayrağım yükselmezdi

2.2.2 Şiir Anlayışı

Şair Hillî, zekâ ve aklın insan için gerekli olup ilim ve edep kazandırdığı gibi maddiyatı kazandırmasına da kefil olduğunu düşünmüş ve bu anlamda, insanın onurunu koruması gerektiğini ve geçimini kazanmak için emek sarf etmesi gerektiğine inanmıştır. Ancak Hillî, Arap edebiyatı tarihi boyunca birçok şairin aksine, şiiri ve

¹⁹⁷ Şairin 26 beyitlik satranç hakkında detaylı bir kasidesi var. Bkz. Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.476.

¹⁹⁸ Alveş, *a.g.e.*, s.157.

¹⁹⁹ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.554.

övgü kasidelerini meslek edinmeyi, para için nazmetmeyi ve şiiri makam aracı olarak kullanmayı uygun görmemiştir.²⁰⁰

غير أني وإن أتيتُ من النظم بلفظٍ يُذيبُ قلبَ الجمادِ
لستُ كالْبُحْثُرِي أَفخِرُ من بالشعر وأنتي عطفيَّ في الأبرادِ²⁰¹

Ancak ben nazımda cansızın kalbini eriten lafzı getirsem de

Buhtürî gibi şiirle iftihar edip, esvabında kendimden geçmiyorum

Bu anlamda Hillî, -özellikle hayatının ilk yarısında uyguladığı- kimseye övgü veya yergi şiirleri yazmamaya ant içmiş ve sadece Hz. Peygambere ve kavmine methiyeler nazmetmiştir.

وأعرضت عن مدح الأنام ترفعاً سوى معشري إذ كان مجدي منهم²⁰²

Büyüklük adına, halkı övmekten imtina ettim, kavmim hariç, çünkü şanımlarındadır

Diğer yandan, herhangi bir sanat dalında olduğu gibi sanatçının, özellikle hayatının ilk dönemlerinde yeteneğin yanı sıra, öncekilerin tecrübelerinden yararlanarak maharetini geliştirmek adına onları örnek alması doğaldır. Arap edebiyatı tarihinde bu örnekleri görmek mümkündür. Nitekim İbnu'l-Mukaffa' Abdu'l-Hamîd el-Kâtib'ten, Câhiz İbnu'l-Mukaffa'dan etkinlenmiştir. Ebu Nuvas ise Vâlîbe b. Hubâb'ın izinden gitmiştir. Diğer yandan Ebû Temmâm da Mutenebbî ve İbnu'r-Rûmî için örnek olmuştur. Şair Hillî bu bakımdan belirli şahsiyetlerin izinden gitmek yerine şiir konuları ve üslupları farklılık gösteren eski şairlerden esinlenmiş ve pek çok şairi örnek almıştır. Ancak Hillî'nin şiirlerine bakıldığında, özellikle medih, iftihar, kılıç, şiir ve edebiyat konularında en çok Abbasi dönemin en büyük şairi olan Mutenebbî'den etkilendiğini söylemek mümkündür.²⁰³

Çağında taklidin yaygın olmasına rağmen Hillî, geniş kültürü, hayat tecrübeleri, güçlü dil kabiliyeti, kitaplara olan ilgisi ve edebiyat meclislerine katılması

²⁰⁰ Rizk, a.g.e., s.75.

²⁰¹ Hillî, *Divân*, Beyrut, s.35

²⁰² A.e., s.48.

²⁰³ el-Eyyûbî, a.g.e., s.179-184.

sonucunda, vezin, muhteva, mana ve üslup bakımından şiire bazı yenilikler katmayı hedeflemiştir.²⁰⁴

Hayatında seyahat, ticaret ve gurbet gibi büyük değişimler yaşaması ve farklı kültürlerin etkisi altında kalmasıyla birlikte Hillî'nin şiirleri, çeşitlilik arz edip yaşadığı çevrelerin tesiri altında kalmıştır. Irak'ta özlem kasideleri, Hicaz'da nebevi methiyeleri, Şam'ın güzellikleri hakkında maktû'alar, Mardin'de doğa şiirleri ve uzun övgü kasideleri, Mısır'da piramitler, Kahire ve tabiat vasıfları Hillî'nin şiir çizgilerine yön vermiştir.²⁰⁵

2.2.2.1 Şiir Yeteneği

Safiyuddîn el-Hillî, küçüklüğünden beri şiire meyletmiş, yedi yaşındayken şiir yazmaya başlamış ve Mutenebbî, Ebu Temmâm ve Ebû Nuvas gibi eski şairlerin kasidelerini ezberlemiştir. Şairin yeteneği, gençlik çağında nazmettiği hamaset, mersiye, tardıyyât (avcılık), tabiat vasfı ve gazel türündeki şiirlerine yansımıştır.

وإني ليدمي قائم السيف راحتي إذا دميت منهم خدود الكواعب
وما كل من هز الحسام بضارب ولا كل من أجرى اليراع بكتاب²⁰⁶
*Kılıcın kabzası elimi kanatır, eğer yanakları kanarsa gençlerinden
(akrabalarımдан)*

Her kılıcı tutan savaşçı değil, kâtip de değil eline her kamışı (kalemi) alan

Hillî'nin Irakta şahit olduğu savaşlar, oradan ayrılışı, Mardin'e seyahat etmesi, değişik bölgelere intikal etmesi, çeşitli diyarlara gitmesi, farklı kültürlerle tanışması ve farklı şahsiyetlerle görüşmesi şiirlerinde etkili olmuştur. Hillî'nin bu dönemlerde yazdığı medih ve ihvaniyyât (kardeşlik) alanındaki şiirlerinde doğal bedî'yi, samimiyeti ve duygu inceliğini görmek mümkündür. Bu dönemde Hillî'de şairlik ruhu güçlenmiş, yetenekleri belirmiş ve şiir kabiliyeti öne çıkmıştır.²⁰⁷

إن وردت الفيحاء يا سائق العيسِ وشارفت دوحها والنخيل
ورأيت البُدرَ في مشهد الشمسِ بفتيانِ بانه والأثيلا

²⁰⁴ Huvver, a.g.e., s.135.

²⁰⁵ Alveş, a.g.e., s.151.

²⁰⁶ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.14.

²⁰⁷ Alveş, a.g.e., s.137.

مِلْ إِلَيْهَا وَاحْبِسْ قَلِيلًا عَلَيْهَا إِنَّ لِي نَحْوَ ذَلِكَ الْحَيِّ مِيلًا²⁰⁸

Ey kervancı! Feyhâ'ya (Hille'ye) varırsan, ağaçlarına ve hurma bahçelerine gelirsen

Bâne ve Esîle' gençlerinin yüzündeki, güneş gibi ayları görürsen

Oraya uğra, orada kal bir süre, ben o diyara düşkünüm

Böylece Hillî, şiir kabiliyeti, dilinin esnekliği ve güçlü methiyeleriyle anılmaya başlamıştır. Bu bağlamda Hillî'nin Mutenebî'nin kasidesine güçlü bir muaraza kasidesi yazması, onun özgüvenini göstermiştir.²⁰⁹

وَأَسْبَلَنَّ مِنْ فَوْقِ النَّهْدِ دَوَائِبًا فَتَرَكَنَّ حَبَاتِ الْقُلُوبِ دَوَائِبًا²¹⁰

Çağın edebi yönelimleri arttığıında, şiire eklenen yeni türler ve sanatlar eklenince, Hillî, medih kasidelerine yoğunlaşmış, bedî ilmine ilgisi ve şiirinde bedî muhassinatlar artmıştır. Bu bağlamda uzun kasidelerinde vasıf, zühd, tasavvuf ve nebevî medih gibi farklı konular işlemiştir. Diğer yandan dönemin özelliklerinden sayılan mucûn ve hamriyyât gibi konular yaygın hale gelip şiir kültürüne karışırken Hillî'nin da bu alanlarda şiir yazdığı görülmektedir. Dilsel maharetlerde iyi olan şair, istediği seviyede ve arzuladığı yönde şiirini ve üslubunu değiştirmiştir.²¹¹ Şair bu dönemde dil yeteneklerini kullanmada ustalaşmış ve bilmece bulmaca tarzı, muamma ve didaktik konuları kaleme almıştır. Lafız oynamaları istediği şekilde kullanmış ve noktasız şiir, dikey okunan, ters okunan şiir ve cinaslı şiir gibi kabiliyetinin sınırlarını zorladığı şiirler nazmetmiştir.²¹²

Öte yandan Hillî, pek çok irticali (doğaçlama) şiirler de yazmıştır. Zira Irak'ta bir mecliste İbnu'l-Mu'tez'in kasidesine reddiye olarak ehl-i beyti savunmak adına uzun bir kasideyle cevap vermiştir. Mardın'de el-Meliku's-Sâlih, Artuklu sultanının her akşam mumla aydınlanan meclisine kaside nazmetmiştir. Ayrıca el-Meliku'l-Mu'eyyed daha önce diğer şairlerin yapamadığı belli bir vezin ve kâfiye üzere kaside yazmasını istemesi üzerine Hillî, sultanın bu talebini de yerine getirmiştir. O, Maktûalarda ve hiciv reddiyelerinde bedahetini göstermiştir.²¹³

²⁰⁸ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.290.

²⁰⁹ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, C.V, s.357.

²¹⁰ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, 1997, s.95. Beytin tercümesi için bkz. Bu çalışma s.25.

²¹¹ Rizk, *a.g.e.*, s.79.

²¹² Alveş, *a.g.e.*, s.151.

²¹³ *A.e.*, s.281.

Şair Hillî'nin genç yaşta hamasî konulu kasideler ve 25 yaşını geçmeden Artukîyyat kasideleri yazması; Kasidey-i Sâsâniyye ve farklı vezin ve kafiye üzerine şiir nazmetmesi; muvaşşah ve zecel gibi halk sanatlarına girmesi; bedîiyyât, cinas türleri ve belağat sanatlarını şiirlerinde icra etmesi; geleneksel şiiri ve fasih dili ustalıklı kullanması; lehçeleri, dil oyunlarındaki mahareti ve ardında on bin beyti aşkın bir şiir dîvânı bırakması, şairin şiir yeteneğini, nazım kabiliyetini ve dil zenginliğini göstermektedir.

2.2.2.2 Şiire Getirdiği Yenilikler

Hillî'nin şiire getirdiği yeniliklerin başında bedîiyyât gelmektedir. Şair bu kaside türüyle methiyeler ile bedî alanında bir çığır açmış ve şairlerin onun izinden gitmesiyle günümüze kadar devam eden Arap edebiyatında bedîiyyât akımı ortaya çıkmıştır. Bu kaside türünü çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylı bir şekilde ele aldık.²¹⁴

Bunun yanı sıra şair tazminli muvaşşah, şiir tazmini ve tasğirli övgü kasidelerini de nazmetmiştir. Ayrıca bedî muhassinât konusunda bazı cinas türleri gibi yenilikler getirmiştir.²¹⁵

Tasvir ve tardiyyât konusunda taklitten uzak ve özgün üslubuyla öne çıkan Hillî, av, av malzemeleri, kuşlar ve av yöntemleri hakkında dakik vasıflarla pek çok şiir nazmetmiştir.²¹⁶

ما دامت الأيام في نصاحتي والعز ملقٍ رحله بساحتي

لأبذلّ ما حوته راحتي أتلف ما في ساحتي في ساحتي

وأقصد اللذات والملاعبا

Günler benim elimde olduğu müddetçe, izzet benim sahamda olduğu müddetçe

Elimen geldiği kadar çaba göstereceğim, sahamda olanı sahamda harcayacağım

Keyiflere ve eğlencelere dalacağım

²¹⁴ Bu çalışma, birinci bölüm, eserleri.

²¹⁵ Huvver, a.g.e., s.136.

²¹⁶ Huvver, a.e., s.115.

Şair, geniş yelpazeli sözcükler ve titiz betimlemelerle doğa unsurlarını özgün bir üslupla tasvir etmiştir:

زنبقُ بين قصبِ آسٍ وِبانٍ وأقاحٍ وِنرجسٍ وِورودٍ
كجيينٍ وِعاضٍ وِقوامٍ وِثغورٍ وِأعينٍ وِخُدودٍ

Mersin dalları ile sorkun ağacı arasında zambak, kasımpat, nergis ve güller

Alın, eller ve gövde sanki, ağız, gözler ve yanaklar

Nitekim Hillî, doğa motifleri, tabiat güzellikleri, kuş, bulut, ağaç gibi canlıları ve çiçekleri şiirlerine konu edinerek kendine has üslubuyla kaleme almıştır. Zira Hillî'nin şiirlerine bakıldığında, İsmail b. Muhammed. b. Âmir el-Himyerî'nin (ö. 440/) *el-Bedî fî Vafî'r-Rabî* adlı eserinde derlediği Arap şiirlerinde geçen yirmi dört çiçek çeşidinden yirmi ikisine şiirlerinde yer verildiği görülmektedir. Öyle ki çiçeklerin dillerinden diyalog üslubunu kullanmış ve şiirlerinde sıkça çiçeklerden bahsetmiştir.²¹⁷

Öte yandan Hillî, şiir konularında ve üsluplarında bazı yenilikler getirmiştir. Nitekim Hillî, Mutenebbî'den çok etkilenmesine rağmen, iftihar ve hamaset şiirlerinde Mutenebbî'nin aksine, seyahatlerinde karşılaştığı zorluklara karşı meydan okumak ve benliğini öne çıkarmak yerine, insanlık halini, züht duygularını ve tevekkül imalarını görmekteyiz.²¹⁸

Yine şair, bir arkadaşının Dicle Nehri'nde boğulması üzerine yazdığı mersiyesinde nehrin temsil ettiği saflık ve temizlik sembollerini, toprağın temsil ettiği küf ve karanlık anlamlarının önüne geçirmesiyle bir yenilik arz etmiştir. Hillî, aşağıda bir kaç beyti bulunan mersiyesinde, yunan filozoflarını andıran bir biçimde, atı ve arabasıyla yürüyüp rüzgârla yarışırken aynı anda tanrıyla savaş halinde olan insanın, günlerinin çabuk geçmesini ve ecelinin peşinde olduğunu eşsiz bir şekilde tasvir etmiştir.²¹⁹

غیر أنّ الأیامَ، بالخلقِ تجری لیلوغِ الأجالِ، جَرِيَّ الجِیادِ

²¹⁷ A.e., s.121; Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.554.

²¹⁸ el-Eyyûbî, a.g.e., s.186.

²¹⁹ el-Eyyûbî, a.e., s.192; Bkz. Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.368.

كَيْفَ تَرْجُو الْمَقَامَ، وَالْخَلْقُ سَفَرٌ نَحْنُ رُكْبٌ وَحَادِثُ الدَّهْرِ حَادِي²²⁰

Lakin günler insanları sürüklemekte, ecellere doğru, atlar misali

Nasıl kalmayı umarsın! Hayat bir sefer, biz kabile ve zaman sürücü

Mana bakımından, sevgilisinin sesini duymak için kendisinin sağır rolü oynaması; eski şiirlerde sevgilinin yapraklı ağaç dalına benzetilmesinin aksine, bu dalın yalın olduğunda daha güzel görüldüğü gibi ifadeleri, Hillî'nin mana anlamında şiire getirdiği yenilikler arasında görmemiz mümkündür.²²¹

Öyle ki bir suçu başka yerde aramak bahanesiyle içkiyi suçlamak yerine kadehe kızmak ve bir hırsızın fırsat bulduğunda içkiden sarhoşluğu çalabileceği gibi ifadeler de Hillî'nin hamriyyât şiirlerinde deendiği yenilikler arasında sayılır.²²²

2.3 ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ

Yaşadığı asırda şiir ve edebiyat alanlarının gerilemesine rağmen Safiyyuddîn el-Hillî, döneminin şairi olmakla şiirsel kalkınmanın ruhunu Abbasi döneminden sonraki çağlara ulaştıran şahsiyetlerden biri olmuştur.²²³

Öte yandan şair, Arap diline ayrıca önem vermiş ve sahip çıkmıştır Mesela amudi nazmın dışına çıkan türler hakkında eser yazarak detaylı bilgi aktarmasına rağmen, Arap dilini bozmamak için bunlarla çok meşgul olunmaması gerektiğini ifade etmiştir.²²⁴

Hillî'nin şiirleri, birçok yeni düşünce ve manalar içermekte olup Memlukler dönemindeki şiir ve edebiyat alanındaki durgunluk, hareketsizlik ve kıtlığı telafi etmek adına bir umut olmuştur.²²⁵

Hillî, Antere ve Ebû Firas gibi şövalyelik ile şairliği bir araya getiren nadir şairlerden biridir. Bazı yeni edebi türleri icat etmesinin yanı sıra Arap edebiyatı ve

²²⁰ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.350.

²²¹ el-Eyyûbî, *a.g.e.*, s.195; Hillî, *a.e.*, s.433,436.

²²² Hillî, *a.e.*, s.565,645; el-Eyyûbî, *a.e.*, s.198.

²²³ Alveş, *a.g.e.*, s.154.

²²⁴ Huvver, *a.g.e.*, s.62.

²²⁵ el-Eyyûbî, *a.e.*, s.195.

şiiirin şanını da yeniden canlandırmıştır. Yine şair, yönetimde Arap olmayanların hâkim olduğu o çağlarda, büyük şairlerin silsilesini devam ettiren önemli şahsiyetler arasında yer almaktadır.²²⁶

Arap dilinin asaletinden uzak kalarak yabancı kültürlerle kaynaşması, süs ile sarılan bir devirde edebiyat çevrelerinin amaçladığı gösterişe rağmen şiir mirasını benimsemesi, klasik şiir yolunu takip etmesi ve fesahatini ön plana çıkarmasıyla Hillî, çağında sıra dışı bir şair olmuştur.²²⁷ Eski şairlerin mirasına sahip çıkmasının yanı sıra Hillî, çağının gereksinimlerinin farkında olup toplumuyla hemhal olmuş ve devrin yenilik arzularına kulak vermiştir.²²⁸ Bu anlamda Hillî, hem geleneksel şiir mirası ile yeni şiir yönlerin arasında hem de fasih Arapça, lehçe ve halk sanatları arasında bir köprü olmuştur.

Hillî, hükümdarlar ve ilim erbaplarıyla hemhal olup onların yanında iyi konum edinmesinin yanı sıra, halkın nezdinde de şöhrete ve saygıya sahipti. Bir yandan şiirleri halkın dilinde dolaşırken diğer yandan İbn Kalavun gibi hükümdarlar da onun şiirini ve övgü kasidelerini beğenip talep etmişlerdir. Nitekim kimi zaman da insanlar, hükümdarların yanında ihtiyaçlarının giderilmesi için Hillî'den aracı olmasını istemişlerdir.²²⁹

Çağdaş Arap edebiyatına bakıldığı zaman pek çok edebiyatçı ve şairin şiirlerinde, kimi zaman alıntı kimi zaman da manadaki esinti ve ilham bakımından Hillî'nin şiirlerinin etkisini görmek mümkündür. Nitekim Ahmet Şevkî'nin mersiyesindeki şu beyitler:

كل حي على المنية غادي تتوالى الركاب والموت حادي

كرة الارض كم رمت صولجاناً وطوت من ملاعب وجياد

Her canlı ölüme uğramakta, kafileler ard arda, sürücü ise ölüm

Yer kürece nice çevgenler attırdı, nice oyunlar ve atlar devirdi

²²⁶ Rizk, a.g.e., s.80.

²²⁷ Huvver, a.e., s.168.

²²⁸ A.e., s.156.

²²⁹ Alveş, a.g.e., s.280.

Hillî'nin mersiyesinden aşağıdaki beyitlerden etkilendiği göstermektedir.

غَيْرَ أَنَّ الْأَيَّامَ، بِالْخَلْقِ تَجْرِي لِيُلَوِّغَ الْأَجَالَ، جَرِيَّ الْجِيَادِ
كَيْفَ تَرْجُو الْمَقَامَ، وَالْخَلْقُ سَفَرٌ نَحْنُ رَكْبٌ وَحَادِثُ الدَّهْرِ حَادِي²³⁰

Öte yandan birçok Arap ülkesinin dört renk etrafında dönen bayrak renklerinin (Pan Arabia) aşağıdaki beyitlerde geçen Hillî'nin şiirinden esinlendiği düşünülmektedir.²³¹

بَيْضٌ صَنَائِعُنَا خُضْرٌ مَرَابِعُنَا سُودٌ وَقَائِعُنَا حُمْرٌ مَوَاضِينَا

Eserlerimiz beyaz, cenklerimiz siyah Ovalarımız yeşil, mazimiz kırmızı

2.3.1 Hakkındaki Görüşler

Safiyuddîn el-Hillî, döneminin en meşhur Arap şairi sayılmaktadır. Bu anlamda kendisiyle sadece muasırı İbn Nubâte el-Mısırî (ö. 768/1367) şiir alanında rekabet etmiştir. Ancak İbn Nubâte Mısır'dayken Hillî ise Mısır dışındaki diğer bölgelerde bulunmuştur.²³²

el-Kâmûsu'l-Muhît adlı eserin müellifi olan Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), 747/1346 senesinde şair Hillî ile görüşmesini şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Bağdat'ta hicri 747 senesinde edip şair Safiyuddîn ile görüştim. Onu oldukça yaşlı buldum; şiir ve nesir alanında kabiliyetli olmasının yanı sıra Arapça ve şiir ilimlerinde bilgili biri olduğunu gördüm. Görünüşüne bakan ise asla o inci taneleri gibi şiirleri nazmeden kişinin o olduğuna inanamaz. Şiiri adeta insanı büyülüyor.”²³³

Şamlı tarihçi ve edebiyatçı Ebû Muhammed el-Hasan b. Habîb ise (ö. 779/1377) Hillî'nin hakkında, Arap edebiyatı ve sanatlarında yetkin, birçok diyarda

²³⁰ Hillî, *Dîvân*, Beyrut, s.350.

²³¹ (çevrimiçi) <http://makkahnewspaper.com/article/592653/الوطن-العربي> 23.03.2018

²³² Rizk, *a.g.e.*, s.78.

²³³ Salahuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî, *A'yânu'l-'Asr ve A'vânu'n-Nasr*, C.III, thk. Ali Ebû Zeyd v.d., Dimaşk, Daru'l-Fikr, 1998, s.68; Rizk, *a.e.*, s.79.

şairleri ve nesriyle ünlü, güzel ahlaklı, hoş sohbetli, soylu, akıllı, cesaretli ve Şarkın şairi olduğunu ve önceki dönemlerden pek çok şairin önüne geçtiğini ifade etmiştir.²³⁴

Mısır'da yaşayan devlet adamı es-Sadru Şemseddîn Abdullatif (ö. 731/1331) ise Hillî gibi bir şiir yazanın daha olmadığını düşünmüştür.²³⁵

İbn Şâkir el-Kutubî ise (ö. 764/1363) şu ifadelerle Hillî'yi övmüştür:

“ O, belagatli âlim, örnek bir şair, çağının rakipsiz şairi, uzun kasideler, güzel ve etkili sözlerin sahibi... ”²³⁶

Hillî'nin muasırı olan Salahaddîn es-Safedî (ö. 764/1363) ise *A'yânu'l-Asr ve A'vânu'n-Nasr* adlı eserinde, şairin hakkında aşağıdaki ifadeleri içeren uzun ve övgü dolu bir terceme-i hal yazısını kaleme almıştır:

“Âlim bir imam, belagat sahibi bir hatip, muhterem yazar, çağımızın eşsiz şairi Safiyyuddîn...”

Hillî'nin ölümünden sonra Safedî onun hakkında şu beyitleri nazmetmiştir:²³⁷

إِنَّ فَنَّ الشُّعْرِ نَادَى فِي جَمِيعِ الْأَدْبَاءِ أَحْسَنَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الصَّنْفِ الْحَلِيِّ عَزَائِي

Şiir sanatı, seslendi tüm edebiyatçıların içinde,

Hillî'den sonra başım sağ olsun

Mısır'lı şair İbn Nubate ise Hillî hakkında şu beyitleri nazmetmiştir:

يا سائلاً عن رتبة الحلبي في نظم القريض وراضياً بي أحكم

للناس حليان: ذلك راجحٌ ذهب الزمان به وهذا قيمٌ²³⁸

Ey Hillî'nin mertebesini sorup bana karar vermeye razı olan kişi!

Halkın iki Hillî'si var: Biri Râcih²³⁹ idi, gitti, bu da çok değerli

²³⁴ A.y.

²³⁵ es-Safedî, A.e., s.51.

²³⁶ el-Kutubî, *Fevâtu'l-Vefiyyât*, C.II, nşr. İhsan Abbâs, Beyrut, Daru Sâdir, 1974, s.579.

²³⁷ es-Safedî, a.g.e, s.550.

²³⁸ A.e., s. 51.

²³⁹ Râcih el-Hillî, hicri yedinci yüzyılda (570-627/1174-1230) Hille'nin meşhur şairi.

Yeni edebiyatçı yazarlardan Corci Zeydân (1861-1914) ise şair hakkında “Hillî’nin çağının en büyük şairi olduğu tartışmasızdır” ifadelerini kullanmıştır.²⁴⁰ *el-A‘lâm* adlı eseriyle tanınan Suriyeli şair, gazeteci ve biyografi âlimi Ziriklî (1893-1976) ise, Hillî’yi döneminin şairi olarak vasıflandırmıştır.²⁴¹

²⁴⁰ Huvver, **a.g.e.**, s.170; Corci Zeydan, **Tarîhu Âdâbi’l-Luğat’il-Arabiyye**, III, Beyrut, Daru Mektebeti’l-Hayat, 1983, s.139.

²⁴¹ Hayrettin ez-Ziriklî, **el-A‘lâm, Kâmus Terâcim li-Eşheri’r-Ricâl ve’n-Nisâ’ Mine’l-Arab ve’l-Mustaşrikîn**, C.II., Beyrut, Daru’l-İlm Li’l-Melâyîn, 1992, s.225.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEDÎ‘ SANATI VE HİLLÎ‘NİN BEDÎİYYE KASİDESİ

3.1 Arap Dilinde Bedî‘ Sanatı

3.1.1 Bedî‘ İlminin Tanımı

Arap dilinde Bedî‘ (بَدِيعٌ) kökünden olup, yeni bir şey ortaya koymak anlamına gelmektedir.¹ Bedî‘ (الْبَدِيعُ), benzeri görülmemiş bir şekilde icat edilen bir şey anlamına geldiği gibi benzeri görülmemiş bir şeyi icat eden kişi anlamına da gelmektedir.² Kur’ân-ı Kerîm’de (بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) “Göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır.”³ âyetinde bedî‘ lafzı *benzersiz bir şekilde yaratma* anlamıyla Allah’ın bir sıfatı olarak zikredilmektedir. (قُلْ مَا كُنْتُ بَدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ) “De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim.”⁴ âyetinde ise bedî‘ kelimesinin kökü *ilk olan şey* anlamına gelmektedir. Böylece Bedî‘ kelimesinin anlamı iki şeye işaret etmektedir:

a) Önceden benzeri olmayan yeni bir şey.

b) İlginç, özgün, orijinal güzelliğe sahip olan şey. Bu kelime, eski Arap şiirinde, Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde yukarıdaki anlamlarda kullanılmaktadır.⁵

Bedî‘, belâgat ilminde, sözü iyileştiren ve güzelleştiren yenilik demektir.⁶ Sözün kulağa hoş gelip daha etkili olmasını sağlayan ilim dalına *Bedî‘ İlmi* denir.⁷ Bu dilsel özellik, kimisi anlam bakımından kimisi de lafız bakımından çeşitli yöntem ve şekillerle icra edilir, bunlara da *Bedî‘ Sanatları* denir. Günümüzde ise bedî‘ İlmi lafzî muhassinat (güzelleştiriciler) ve manevi muhassinat olmak üzere ikiye ayrılır.⁸

¹ İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim el-‘İfrîkî el-Mısırî, *Lisânu’l-‘Arab*, Beyrut, Dâru Sâdır, 1994.

² Ali Bulut, *Bedî‘ İlmi*, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016, s.36.

³ Bakara sûresi:117.

⁴ Ahkâf sûresi:9.

⁵ eş-Şehhât Ebu Stîf, *Dirâsâtun Menhecîyye fi İlmi’l-Bedî‘*, 1. bs. Kâhire, 1994 s.7.

⁶ Belâgat, durumun icabına uygun söz söylemektir. Sözün açık seçik olması anlamına gelen belâgat, terim olarak düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen meânî, beyân ve bedî‘ bölümlerine ayrılan ilim dalıdır. Bkz. Hulusi Kılıç, “Belâgat”, *DİA*, C. V, 1992, s.381.

⁷ Nasullah Hacımüftüoğlu, “Bedî‘”, *DİA*, V, s.320.

⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ali Bulut, *Bedî‘ İlmi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

3.1.2 Bedî‘ İlminin Tarihsel Gelişimi

Arap dilinde Bedî‘ sanatının kavramsal çerçevesi, her ne kadar net bir şekilde hicri üçüncü yüzyılda Abbâsîler döneminde netleşmiş olsa da, bu sanatın doğuşu daha eskilere dayanmaktadır. Terimlerini ve isimleri bilinmeden kullanmasalar da, bu sanat damarı cahiliye dönemi Arap şiirlerinde ve İslamî dönem şiirlerinde, dil fitratı gereği içtenlikle kullanılmıştır. Her hangi bir öğretisi olmasa da, bu edebi sanat o dönemde Arap dili ve belagatinin doğal bir parçası olmuştur.⁹ Bedî‘ ilminin bilimsel kavramları ve terimleri oluşmadan, önceki dönemlere ait metinlerde bedî‘ sanatlarını Arap şiirinde aşağıdaki örneklerde görebiliriz:

İmru’ulkays’in¹⁰ şiirinde bedî‘ sanatının tıbak türünü görebiliriz.¹¹

مِكرٌ مِقرٌ مُقبِلٌ مُدبِرٌ مِعاً كَجُلْمُودٍ صَخْرٍ حَطَّةُ السَّيْلِ مِنْ عَلٍ

Amr b. Külsûm’un¹² şiirinde müşâkele görebiliriz:

أَلَا لَا يَجْهَلُنَّ أَحَدٌ عَلَيْنَا فَجَهْلٌ فَوْقَ جَهْلِ الْجَاهِلِينَ

Hassân b. Sâbit’in şiirinde rucû‘ görmekteyiz: ¹³

لَا أَسْرِقُ الشُّعْرَاءَ مَا نَطَقُوا بَلْ لَا يُوَافِقُ شِعْرُهُمْ شِعْرِي

Yine Kuran-ı Kerim’de yüzlerce başka bedî‘ sanatı vardır:

(فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ)¹⁵

الجناس التماثلي الناقص:¹⁴

⁹ Ahmed İbrahim Musa, *es-Sıbgü'l- Bedî‘ î fi'l-Luğati'l-Arabiyye*, Kahire, Daru'l-Katibi'l-Arabî, 1969, s.10.

¹⁰ Cahiliye döneminin en önemli şairlerden birisi, Bkz. Ahmet Savran, “İmruükays b. Hucr”, *DİA*, C.XXII, 2000, s.237.

¹¹ Ebu Sût, *a.g.e.*, 1994, s.10.

¹² Muallaka şairlerinden, Bkz. Muharrem Çelebi, “Amr b. Külsûm”, *DİA*, C.III, 1991, s.85.

¹³ Hz. Peygamber’in şairi olarak tanınan sahâbî, Bkz. Hüseyin Elmalı, “Hassân b. Sâbit”, *DİA*, C.XVI, 1997, s.399-402.

¹⁴ İbn Ebi'l-İsba' el-Mısrî, *Bedî‘u'l-Kur‘ân*, C.II, nşr. Hifnî Şeraf, Kahire, Nahdatu Mısr Yay., 1957, s. 29.

¹⁵ Vakı’a sûresi: 89.

(الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ (78) وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ (79))

وَإِذَا مَرَضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ (80) وَالَّذِي يُمَيِّنُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ (81)¹⁹

İslami ve Emevî dönemine kadar yukarıdaki edebi sanatlar için belli bir terim kullanılmasa bile bu sanatlar, genel belagat ve fesahat tanımları çerçevesinde değerlendirilmiş ve bedî' kelimesi o döneme kadar, şairlerin ve edebiyatçıların dilinde, yeni, ilginç, özgün gibi olgulara işaret etmek için kullanılmıştır.²⁰

Ne var ki dil ve belagat ilmine dair çalışmalar artınca bu edebi sanatlar henüz tanımlamadan kah güzelleştiriciler kah belagatin genel anlamı altında kullanılmaya başlamıştır. Ancak Abbasiler döneminde birçok şair, bedî' (البدیع) lafzını bu tür edebi sanatları işaret etmek için şiirlerinde sıklıkla kullanmaya başlar. Bu edebi sanatlara işaret etmek için de bedî' tabirini ilk kullanan şairin Muslim b. el-Velîd (ö. 208/823) olduğu söylenmiştir.²¹ Daha sonra râvîler²² ve edebiyatçılar da bu sanatı kullanmaya başladılar. Ta ki o dönemde yaşayan Arap ve İslam kültürünün en büyük temsilcilerinden biri olan Câhiz'in (ö. 255/869)²³ Kur'an-ı Kerim'in bir mucize olduğunu ve insanoğlunun onun bir benzerini getiremeyeceğini savunmak amacıyla ele aldığı, *Nazmu'l-Kur'ân* adlı eserinde cem' (الجمع) manasından bahsederek:²⁴

(لا مقطوعة ولا ممنوعة)²⁵

ayetinde iki kelimenin tüm anlamları kapsadığına örnek göstermiştir. Bedî' terimini yazılarında kullanmaya başlayan²⁶ Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eserinde Bedî' sanatının Araplara özgün olduğunu ve bazı Arap şairlerinden ve bedî' sanatlarından

¹⁶ İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî, a.e., s.32.

¹⁷ En'âm sûresi: 122.

¹⁸ İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî, a.e., s. 98-99.

¹⁹ Şu'arâ' sûresi: 78-81.

²⁰ Ebu Stît, a.g.e., s.8.

²¹ A.e., s.9.

²² Öğrendiği hadisi, sözü veya şiiri rivayet eden kişiye Râvî denir.

²³ Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Kinânî el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Beyrut, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1423/2002, I, 64, III, s.280-281. Cahiz hakkında bilgi için Bkz. Ramazan Şeşen, "Câhiz", *DİA*, C.XII, 1993, s.20-24.

²⁴ İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî, *Bedî'u'l-Ku'ân*, thk. Hifnî Şaraf, Daru Nahdati Mısır, C.I, s.36.

²⁵ Vakı'a sûresi: 33.

²⁶ Ebu Stît, eş-Şehhât, a.g.e., s.11.

bahsetmiştir.²⁷ Keza *el-Hayvân*” kitabında Câhiz, *bedî’den parçalar* adıyla bu edebi sanattan bahsetmiş ve şiiirlerden örnekler vermiştir.²⁸

Câhiz’den sonra Abbâsî halifesi şair Abdullah İbnu’l-Mutez (ö. 296/908) 274/887 yılında “*el-Bedî’*” adlı bir eser telif etmiş ve Kur’ân-ı Kerîm’den, hadislerden ve şiiirlerinden örnekler vererek, 18 bedî’ sanatını kaleme almıştır. Böylece İbnu’l-Mutez, Bedî’ ilminde bir eser ortaya koyan ilk kişi olmuştur.²⁹

İbnü’l-Mu‘tez eserinde, istiare (bir kelimeyi mecazi anlamda kullanmak), cinas (bir kelimeyi iki mânada kullanmak), mutâbaka (iki zıt anlamlı kelimeyi kullanmak) gibi sanatlar için “Bedî’” terimini kullanır. İbnü’l-Mu‘tez, bedî’ sanatlarının bunlar olduğunu ifade etmiş ancak başka kişilerin de buna ilâveler yapabileceğini söylemiştir. İbnü’l-Mu‘tez “Mehâsinü’l-Kelâmi ve’ş-Şi‘r” (nesir ve nazım güzellikleri) adı altında on iki sanattan bahsetmiştir. İbnu’l-Mu‘tez bu eserinde, bugün Beyân sanatlarından sayılan istiare ve teşbih gibi bazı sanatları da bedî’ başlığı altında ele almıştır.³⁰

Kudâme b. Cafer ise (ö. 337/948) *Nakdu’s-Şi‘r* kitabında belagete dair konuları ele alırken, bedî’ ile ilgili 20’ye yakın türden bahsetmiştir. Bunların bazıları İbnu’l-Mu‘tez gibi öncekilerin kullandığı adlarla, bazıları da farklı adlarla zikretmiştir. Ayrıca yeni bedî’ türlerini de bu alana dâhil etmiştir.³¹

Öncekilerin izinden giden Ebû Hilâl el-‘Askerî ise (ö. 395/1005) *es-Sinâ’eteyn* adlı kitabının dokuz bölümünü Bedî’ ilmi için ayırıp detaylı bir şekilde Bedî’ sanatlarını ele almış ve bunlara yeni türler eklemiştir.³² el-‘Askerî, İbnu’l-Mu‘tez ile Kudâme’nin yöntemlerini birleştirerek, bedî’ ilmi ile ilgili çalışmaları daha ileriye taşımıştır. el-‘Askerî, Kur’ân-ı Kerîm’den, Hadis-i Şeriflerden, sahabenin sözlerinden ve bazı şairlerin şiiirlerinden vermiştir.³³

²⁷ Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, C.IV, s.55-56.

²⁸ Câhiz, *Kitâbu’l-Hayevân*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, C.III, 3.bs., Beyrut, Daru İhya’i’t-Turasi’l-Arabi, 1969, s.57.

²⁹ Abdulazîz Atîk, ‘*İlmu’l-Bedî’*, Beyrut, Dâru’n-Nahdati’l-Arabiyye, t.y., s.13-16.

³⁰ İbnu’l-Mu‘tez, *Kitâbu’l-Bedî’*, Beyrut, Muessesetul-Kütubi’s-Sekâfiyye, 2012, s.15.

³¹ İbn Ebi’l-İsba‘ el-Mısri, *Bedî’u’l-Kur’ân*, s. 28.

³² Ebû Hilâl el-Askerî, *es-Sinâ’eteyn*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî – Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Kahire, Matbbatu İsa el-Bâbî el-Halebî, 1371/1952, s. 266.

³³ İbrahim Musa, *a.g.e.*, s.173-176.

Hicri beşinci yüzyılda yaşayan Mağribli İbn Reşîk el-Kayravânî (ö. 456/1063), bedî' ilmi ve sanatlarını, belagatin meânî ve beyân ilminden ayıran ilk kişi olmuştur. el-Kayravânî, “*el-‘Umde*” adlı kitabında Arap şiiri ve edebiyatında geçen dilsel güzellikleri ele almış³⁴ ve bu kitapta şiir sanatı ve beyân ile bedî' sanatlardan oluşan bir derleme eser ortaya koymuştur.³⁵ Daha sonrasında İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1078) *Sirru'l-Fesâha* adlı kitabında Bedî' ilmine yer vermiş ve bedî' sanatlarını lafız ve mânâ bakımından ele alarak daha sonraki âlimler için bedî' ilminin iki kolu olan lafzî ve manevî güzelleştiricilerin altyapısını hazırlamıştır.³⁶

Bunlardan sonra belagat tarihinin en büyük âlimlerinden biri olan Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) *Esrâru'l-Belâga* ve *Delâ'ilu'l-İ'caz* adlı eserleriyle, belagat ilminin gelişimini zirveye çıkarmıştır.³⁷ el-Cürcânî eserlerinde, Bedî' alanında, lafızdan önce mananın önemine vurgu yaparak bedî' sanatlarını ele almıştır.³⁸

Beşinci hicri yüzyıldan sonra gelen belagat âlimleri bu sahada üçe ayrılarak eserler telif etmeye devam etmişlerdir. Birinci kısım, Ziyâ'eddîn İbnu'l-Esîr'in (ö. 637/1239) *el-Meselu's-Sair fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şa'ir* adlı eseri, Abdolvâhid ez-Zemelkânî'nin (ö. 561/1166) *et-Tibyân fî 'İlmi'l-Beyân* adlı eseri ve Yahyâ b. Hamza el-'Alevî'nin (ö. 745/1344) *et-Tirâzu'l-Mutazammin* adlı eserleriyle, el-Cürcânî'nin izinden gitmişler; belagat ilminde, edebiyata ve zevke dayalı edebî bir tarz oluşturmuşlar.³⁹

İkinci kısım ise, Üsâme b. Munkiz'in (ö. 584/1188) *el-Bedî' fî Nakdi's-Şi'r* adlı eseri, İbn Ebi'l-İsba' el-Mısrî'nin⁴⁰ (ö. 654) *Tahrîru't-Tahbîr* ve *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı eserleriyle, İbnu'l-Mu'tez'in yolundan giderek, belagatin birçok sanatını “el-Bedî' ” adı altında ele almışlardır. Bu grup, geçmişlerin çalışmalarını inceleyerek

³⁴ İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-‘Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbihi ve Nakdihi*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dımaşk, Dâru'l-Cîl, 1401/1981, s.4-5.

³⁵ Atîk, Abdulazîz, **a.g.e.**, s.24-27.

³⁶ Ali Bulut, **Bedî' İlmi**, s.29.

³⁷ Ebu Stît, **a.g.e.**, s. 19.

³⁸ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrâru'l-Belâga*, nşr. Mahmud Muhammed Şakir, Kahire, Matbaatu'l-Medenî, t.y, s.4-5.

³⁹ Ebu Stît, **a.e.**, s.20.

⁴⁰ İbn Ebi'l-İsba', **a.g.e.**, s.285.

yeni Bedî‘ çeşitlerini de bedîyyât türü kasidelerin ortaya çıkmasında büyük rol oynamışlardır.⁴¹

Üçüncü grupta olan alimler, Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1209) *Nihâyetu'l-Îcâz fî Delâ'ilu'l-Î'câz*, Yûsuf es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'Ulûm*, Bedruddîn b. Malik'in (ö. 686/1287) *el-Misbâh fî'l-Me'ânî ve'l-Beyânî ve'l-Bedî'*, el-Hatîbu'l-Kazvînî'nin (ö. 739/1338) *et-Telhîs ve'l-Îzâh* adlı eserleriyle edebi örnekleri azaltarak Arap belagatini kurallaştırmaya, detaylandırmaya ve bölümlerini sınıflandırmaya çalışmışlardır. Bu âlimlerin birçok eserleri belagatin edebi ruhunun kaybolmasına neden olmuştur.

Bu aşamalardan sonra, Arap dili belagati tamamen meânî, beyân ve bedî‘ olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Bedî‘ sanatı ise, artık başlı başına bir dal teşkil edip, lafzî ve manevî güzelleştiriciler olmak üzere iki bölüme, bunlardan her birinden de oluşan onlarca çeşitlere ayrılmıştır.

Diğer yandan felsefe, mantık ve gramer ilimlerin gelişmesine paralel olarak⁴² ortaya çıkan Arap dili ve belagati âlimlerinin çalışmaları, daha çok lafızların şerhi, ibarelerin tefsiri, şerhlerin zihinsel tartışmaları ve mantıksal münakaşalar üzerinde yoğunlaşmaya yol açmıştır. Ancak bu durum belagatin amaçladığı edebi hedeflerden uzaklaşmaya neden olmuştur.⁴³

3.2 Bedîyyât Kasideleri

Hakkında muhtelif görüşler bulunan, tekiline *Bedîyye*, çoğuluna ve türüne de *Bedîyyât* adı verilen bedîyye kasideleri,⁴⁴ hicri sekizinci yüzyılda ortaya çıkmış olup aşağıdaki vasıfları taşıdığını edebiyat ve dil âlimleri kabul etmişlerdir:

1. Hz. Peygamber'in methine dair yazılır.
2. En az 100 beyitten oluşur.⁴⁵
3. Her beyitte en az bir bedî‘ sanatı bulunur.
4. Revîsi (redif harfi) kesreli “mim” olur.

⁴¹ Ebu Sît, **a.g.e.**, s.21.

⁴² Besyûnî Abdulfettâh Feyyûd, **İlmu'l-Bedî': Dirâsetun Târîhiyyetun ve Fenniyyetun Li'usûli'l-Belâgati ve Mesâ'ili'l-Bedî'**, Kahire, Muessesetul Muhtâr, 1436/2015, s.113.

⁴³ Şevkî Dayf, **el-Belâğa, Tatavvur ve Târîh**, Kahire, Darul-Maarif, s.271; Feyyûd, **a.e.**, s.25.

⁴⁴ Ali Bulut, **a.g.e.**, s.36.

⁴⁵ Ali Ebû Zeyd, **el-Bedî'iyât fî'l-Edebi'l-Arabî, Neş'etuhâ Tatavvuruha Eseruhâ**, Beyrut, 'Âlemu'l-Kütub, 1983, s.47.

5. Basît bahri vezninde nazmedilir.

Bedîyyât, bir yandan bedî‘ ilminin, diğerk yandan da methiyelerin gelişmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Bir şiir türü olarak tasavvuf ehli ile dil ve belagat âlimlerinin gayretleriyle oluşan bedîyyât, yüksek düzeyli bir sanat dalı ve halk arasında renkli kültürler uyandıran methiyelerdir.⁴⁶ Bu bağlamda, Bedîyyât sanatı, genel bir sanat olan methiyelerin özel bir dalıdır; ancak bu yan dal, zaman zaman ana dalın önüne geçmiştir. Bu alanda son noktayı koyacak olan, nazımda icat üstünlüğünü göstermek için rekabet içinde çaba gösteren bedîyyât şairleri olmuştur.⁴⁷

Bedîyyât kasideleri, genelde uzun kasideler olup⁴⁸ özellikle Hz. Peygamber hakkında yazılan ve onun hayatı, şemaili, ahlakı, mevlidi, gönderilişi, hicreti, sahabeleri, isrâ ve miracı, gazaları, mucizeleri, ölümü, şefaati, münacatı ve övgüsü konularını içermektedir. Bunları şiirle yazarken her beyitte de örnek olabilecek en az bir bedî‘ sanatı ihtiva etmektedir. Bu şiirler tüm bedî‘ sanatları için adeta merci haline gelmiştir.⁴⁹

3.2.1 Bedîyyât’ın Ortaya Çıkışı

Tarihi geçmişe bakıldığında, Bedîyyâtın ortaya çıktığı çağın hicri yedinci ile sekizinci yüzyıllara rastlandığı bilinmektedir. Bu dönemlerde İbn Mâlik’in (ö. 672/1274) ve İbnu’l-Hâcib’in (ö. 646/1249) nahve dair elfiyeleri ve İbnu’l-Verdî’nin (ö. 749/1348) fıkıh ve rüya tabirine dair elfiyeleri gibi, nahiv, sarf, aruz, fıkıh vs. alanlarda birçok öğretici ilmî manzumeler ortaya çıkmıştır. Ancak bu manzumeler, zihnin çizdiği yollar üzerine aklın gücüyle örülen manzumeler olup amacı bilimsel kuralları şiirsel dizelerle nazmederek ezberi kolaylaştıran bir nazım türüne dönüşmüştür.

Öte yandan İslam ümmetinin insanî ruhunu taşıyan ve rehberi Hz. Peygamber’i övmek için yazılan methiyeler, şair Hassân b. Sâbit’in Müslüman oluşundan itibaren

⁴⁶ Zeki Mubârak, *el-Medâihu’n-Nebeviyye fi’l-Edebi’l-Arabî*. Beyrut, Daru’l-Mihacceti’l-Beydâ’, 2003, s.15.

⁴⁷ (çevrimiçi) <http://jamahir.alwehda.gov.sy/node/365385> 21.1.2018

⁴⁸ Örneğin İbn Câbir’in bedîyyesi 177, İbn Hiccel-Hamevî’nin 142, Hillî’nin 145 beyitten oluşur. Bkz. Bu çalışma, Bölüm 3.6, Meşhur bedîyye kasideleri.

⁴⁹ (çevrimiçi) <http://jamahir.alwehda.gov.sy/node/365385> 22.1.2018

hicrî yedinci yüzyılına kadar devam etmiş, tasavvuf ehlinin ilgisiyle yaygınlaşmış⁵⁰ ve Bûsîrî'nin (ö. 696/1296) meşhur burde kasidesiyle zirve yapmıştır.⁵¹

İşte bu iki damarın buluştuğu noktanın zenginliğine sahip olanlardan birisi de Safiyyuddîn el-Hillî'dir. Kendisinin yazdığı şerhin mukaddimesinde dile getirdiği gibi, başlangıçta, bedî' ilminin sanatlarını ihtiva edecek bir eser telif etmek isteyen Hillî, daha sonra bir felç hastalığı geçirince, rüyasında Hz. Peygamber'e methiye yazarak şifa bulduğunu görünce tüm bildiği bedî' sanatlarını içeren bir kaside nazmederek bedîyye kasidesi ortaya çıkmıştır.⁵²

Hicri sekizinci yüzyıl ortasında Hillî tarafından başlatılan Bedîyye kasideleri ise, methiyelerin tasavvuf ruhu üzerine, gelişen bedî' sanatları eklenerek bir ilmî araştırma ve canlı örnekleme haline gelmiştir.

إِنْ جُنْتَ سَلْعًا فَسَلِّ عَنْ جِيرَةِ الْعَلَمِ وَأَقْرَ السَّلَامِ عَلَى عُرْبٍ بِذِي سَلَمِ

Hillî'nin Bedîyyesi, 145 beyitten oluşan 151 bedî' sanat ihtiva etmektedir. Hillî'nin kasidelerinde bu yeni tarzı ortaya koymasında, İbn Ebi'l-İsba' ve diğer bedî' âlimlerin eserlerinin incelemesinin etkisi olmuştur.⁵³ Bu nedenle kendisinden sonra gelen şairler, bedîyyelerini bu tarzda yazmaya devam edip Hillî'nin çizgisini takip etmişlerdir.

Bedîyyât, Irak ve Şam'da başlayıp Mısır ve Hicaz'dan geçerek Endülüs'e kadar İslam âleminin dört bir tarafında ilgi odağı haline gelmiştir. Hatta Hristiyan şairlerin de bu etkileşime dâhil olarak Hz. İsa'ya benzer kasideler yazmaya çalıştıkları görülmüştür. Şairler bedîyyeler telif etmek için emek sarf etmişler; bu tür kasideleri yöneticilere ve hükümdarlara verilecek en güzel hediye olarak görüp bu amaç uğruna adeta yarışa girmişlerdir. Yeni olan bu sanat türünün gösterilen toplumsal ilgi ve

⁵⁰ Zeki Mubârak, a.g.e., s.17-18.

⁵¹ Nûra Bin Sa'dullah, el-Bedî' iyyât, Madmûnuha ve Nizâmuhâ el-Belâğî Bedî' iyyetu İbn Hallûf Nemûzecen, el-Hâc Lahdar Üniversitesi, Edebiyat ve İnsani İlimler Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bâtine, 2009 s.39.

⁵² Safiyyuddîn el-Hillî, Netâ'icu'l-Elme' iyye fi Şerhi'l-Kâfiyeti'l Bedî' iyye, Ammân, Dâru'l-beşîr, 2000, s.2.

⁵³ Hillî, a.e., s.41.

hükümdarlar tarafından teşvik görmesi de bu tarz edebî sanatın yayılmasına katkı sağlamıştır.⁵⁴

3.2.2 İlk Bedîyye Kasidesi

Bedîyyât alanında kimin ilk bedîyye kasidesini yazdığı hakkında farklı görüşler bulunmakla beraber, Arap edebiyatı tarihiyle ilgili birçok kaynakta ilk bedîyye sahibi olarak şair Safiyyuddîn el-Hillî'nin ismi zikredilmektedir. Bu bedîyye Hillî'ye ait olup *el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fi'l-Medâ'ihî'n-Nebeviyye* (الكافية البديعية في المدائح النبوية) adıyla bilinmektedir. Hillî, 145 beyitten oluşan bu kasidesine 151 bedî sanatını nakşetmiş, daha sonra bu eserini *Netâ'icu'l-Elme'iyye fi Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye fi'l-Medâ'ihî'n-Nebeviyye* (نتائج الألفية في شرح الكافية البديعية في المدائح النبوية) adıyla şerh etmiştir.⁵⁵

Bu konuda farklı görüş olsa da kaynaklar üç şairin isimleri üzerinde durmaktadır. Ali b. Osman Emînuddîn el-Erbîlî (ö. 670/1272) , Safiyyuddîn el-Hillî (ö. 750/1349) ve İbn Câbir el-Endelüsî'nin (ö. 779/1377) isimleri zikredilmektedir. Zeki Mubârak, 1935 yılında yayınlanan “el-Medâ'ihu'n-Nebeviyyetu fi'l Edebi'l-Arabî” adlı kitabında, ilk bedîyye sahibi İbn Câbir el-Endülüsî'nin olduğunu öne sürmektedir. İbn Câbir'in muasırı olan Ebû Cafer el-Elbîrî'nin İbn Câbirin bedîyyesine yaptığı şerhin mukaddimesinde yazdığı şu ifadeler geçmektedir *sanatında nâdir, güzelliğinde eşsiz, belâgat dolu, yaratıcılıkta yağmur gibi, benzeri görülmemiş ve düşünülmemiştir...*⁵⁶

“es-Sıbgü'l-Bedî'î” adlı kitabın yazarı Ahmed İbrahîm Musa ise: “bu yönde kasidede bedî sanatlarına yer verdiği” ifadesini kullanarak, ilk bedîyye sahibinin Emînuddîn el-Erbîlî'nin olduğunu öne sürmektedir.

Ancak Erbîlî'nin 36 beytlik kasidesinin konu, vezin, beyit sayısı ve kafiye bakımından ve bedîyye türündeki hedefleri ve özellikleri taşımadığını, hatta ona bakacak olursak kendisinden de önce Abdulmu'tî ez-Zevâvî'nin (ö. 628/1231) bir kaside telif edip içinde bedî güzelleştiricilere yer verdiğini görmekteyiz.

⁵⁴ Ebû Zeyd, a.g.e., s.35-39.

⁵⁵ Ali bulut, a.g.e.; Ebû Zeyd, a.e., s.59.

⁵⁶ Ebû Zeyd, a.e., s.55-56.

“el-Bedîyyât fi'l-Edebi'l-Arabî” adlı eserin müellifi Ali Ebû Zeyd ise, “*ilk bedîyye sahibi Abdulazîz b. Sârâya Safiyyuddîn el-Hillî olduğunun kanaatine vardım... İbn Câbir’in Bedîyesi ise bu tür sanatın ikinci bedîyesi sayılır*” şeklindeki ifadeleri yer almaktadır. Ömer Ferrûh ise “*Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*” kitabında, Hillî’nin bedîyyat türünde kaside nazmeden ilk kişi olduğunu kaydetmiştir.⁵⁷

Ayrıca o dönemde bedîyye kasideleri nazmeden şairlerin birçoğu Hillî’nin bedîyyesine muaraza olarak yazmışlar. İzzeddîn el-Mûsillî (ö. 789/1387), bedîyyesini Hillî’nin bedîyyesine benzer şekilde yazdığını söylemiştir. İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1433) bedîyyesini Hillî’nin helal sihriyle⁵⁸ yarışın diye yazdığını ifade etmiştir. Oysa Hillî’den otuz yıl sonra vefat eden İbn Câbir’in bedîyyesine muaraza yapan görülmemiştir.⁵⁹

O döneme yakın bir zamanda yaşayan İbn Hacer el-‘Askelânî (ö. 852/1448) ve Şa‘bân el-Âsârî (ö. 828/1425) gibi tarihçiler de, ilk bedîyye konusunda Hillî’nin öncülüğünü kabul etmişler.⁶⁰ Kendisi de bir bedîyye kasidesine sahibi olan İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1433) ise bedîyye kasidesinin şerhinde sırayla önce Hillî’den sonra İbn Câbir’den sonra da el-Mûsillî’den örnekler zikretmiştir.

Son dönemin Arap dili ve edebiyat âlimi Şevkî Dayf ise (1910-2005): “*Safiyyuddîn el-Hillî’den sonra âlimlerin, bedîyyelerini Hillî’nin izinden giderek nazmettiklerini görürüz. Bunlardan biri de İbn Câbir el-Endelûsî’dir*” şeklinde ifadeleri olup ilk bedîyye sahibi Hillî’nin olduğunu savunmuştur.⁶¹

Öte yandan Safiyyuddîn el-Hillî’nin Bedîyye kasidesini yazma hikayesine bakacak olursak; adından da anlaşılacağı gibi “*el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fi'l-Medâ'ihin-Nebeviyye*”, yazdığı kasideyle Hillî’nin methiyelerden bedîyyât tarzını oluşturduğunu, bu türün bu isimle tanımlamasını sağladığını ve buradan bir akım ortaya çıktığını görebilmekteyiz.

Bedîyye terimine gelince; Ebû Zeyd’e göre bu terimi ilk kullanan şair Hillî olmuştur. Hillî, aynı zamanda bu sanatın (Bedîyyâtın) temelini kurmuştur. Hillî’nin yazdığı ilk bedîyye kasidesi de “*el-Kâfiyetu'l-Bedî'iyye fi'l-Medâ'ihin-Nebeviyye*”

⁵⁷ (çevrimiçi) <http://jamahir.alwehda.gov.sy/node/365385> 15.1.2018

⁵⁸ Sahr-i Helâl, Arap dilinde insanı büyüleyici, olağan üstü güzel söz demektir. Bkz. M. Orhan Okay “Sahr-i Helâl”, *DIA*, XXXVII, 2004, s.137.

⁵⁹ Huvver, *a.g.e.*, s.67.

⁶⁰ Ebû Zeyd, *a.g.e.*, s.58.

⁶¹ Şevkî Dayf, *el-Belâga Tatavvur ve Târîh*, Kahire, Dâru'l-Meârif, 2005, s.361.

dir. Daha sonra bu tabir (bediyye) bir terim haline gelip Hillî'nin yazdığı kasidenin özelliklerini taşıyan kasidelere tahsis edilmiştir.⁶²

3.2.3 Bediyyât ve Methiyeler

Arap şiirinde medih ana temalardan biri sayılır. Cahiliye döneminde şairler kasidelerinde, hükümdar, kabile, doğa, at, sevgili vs. gibi birçok konu hakkında övgü şiirleri nazmetmiştir. İslami dönemde, el-E'şâ, Hassân b. Sâbit ve Ka'b b. Zuhayr gibi şairlerin Hz. Peygamber'e yazdıkları kasideler, methiye kasideleridir. Sonradan gelen Arap şairleri de Ka'b b. Zuhayr'in (بَانَتْ سَعَادُ فَقَلْبِي الْيَوْمَ مَثْبُوتٌ) ile başlayan ve Hz. Peygamber'e atfen yazdığı kasideyi örnek almış ve ona benzer kasideler yazmışlar.

İslam'ın ilk dönemlerinden beri Müslümanlar Hz. Peygamber'imize karşı sevgi ve muhabbet duygularını övgüşiirleriyle dile getirmişlerdir. Bu anlamda, Abdullah b. Revâha, Ka'b b. Zuhayr, Ebû Bekir Sıddîk, Ömer b. el-Hattâb, Osman b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib, Hassân b. Sâbit, Ka'b b. Mâlik gibi pek çok sahabî Rasulullah'a olan sevgi ve muhabbetli duygularını övgü şiirleriyle dile getirmişlerdir.

Hulefâ-yı Râşidîn; Emevîler ve Abbâsîler dönemlerinde de devam eden Rasulullah'a övgü şiirleri, Türk edebiyatında *na't* veya *naat* diye isimlendirilirken, Arap edebiyatında nebevî methiye (مَدِيحٌ نَبَوِيٌّ) olarak tanınmıştır. Bu bağlamda methiye kasidelerinden bahsettiğimizde genelde nebevî methiyeler veya naatlar kastetmiş oluruz. Bu geleneği sürdüren Osmanlılarda dîvânı olan her şair, şükür mahiyetinde dîvânının başında veya herhangi bir bölümünde bir na't-ı şerife yer vermiştir.⁶³

Hicri dördüncü ve beşinci yüzyıllarda İslam âleminde ruhsal bir gerileme yaşanırken, şairlerin Hz. Peygamber'e methiye yazmaları onlar için bir teselli kaynağı olmuştur. Diğer yandan İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Hz. Peygamber'e yazılan bu methiyeler, asırlar boyunca belli bir kural ve kaideye tabi olmamıştır.⁶⁴ Ancak hicrî yedinci yüzyılda Mısır'lı şair el-Bûsîrî'nin, aşağıdaki beyitle başlayan Hz. Peygamber'e yazdığı "el-Bur'e" adlı kasidesi, methiye alanında yeni bir çığır açmış

⁶² Ebû Zeyd, a.g.e. , s.40.

⁶³ Ali Bulut, a.g.e., s.40.

⁶⁴ Bin Sadullah, Nûra, a.g.e. , s.38.

ve o dönemden sonra gelen şairler, günümüze kadar bu minvalde şiir yazmaya devam etmişlerdir.⁶⁵

أَمِنْ تَذَكُّرِ حِيرَانَ بِذِي سَلَمٍ مَرَجْتَ دَمْعًا جَرَى مِنْ مُقْلَةٍ بِدَمٍ

Her ne kadar methiyeler belagat ilimlerine dair sanatları ihtiva etme gayesinde bulunmasalar da, bu tür kasidelerin bedîyyâtın ortaya çıkmasında rolü açıktır. Nitekim Hillî'nin bedîyyesinin, Bûsîri'nin burdesinden doğrudan etkilendiğini söylemek mümkündür. Şekil olarak basit bahri ve kesreli mim redifini takip etden bedîyye kasidesi, muhteva olarak da kasidenin girişinden, iffetli gazel ve nesîpli mukaddimeden nebevî övgüsü ile devam etmiştir. Bu bağlamda, methiyelerin temsilcisi Bûsîri, bedîyyelerin temsilcisi de Hillî olduğunu söylememiz mümkündür.⁶⁶

Bedîyyât ile methiyelerin ikisi de benzer bir çerçeve ve içeriğe sahiptir. Birbirinden tamamen ayırmak mümkün olmasa da, tanım, amaç, belagat ve edebiyat gibi birçok açıdan ikisinin arasında bariz farklar vardır. Nitekim Bedî' sanatı nispeten çağdaş bir sanattır. Güzelleşmeye, süslemeye, allamaya pullamaya özenen bir çevreden ortaya çıkmıştır. Tatrîz (bir elbisenin kenarına süs işlemek) kelimesinden gelen Tıraz (Tarz) ifadesi de bu nedenle bedî' ile anılmıştır. Dolayısıyla bedî' sanatı, medeni hayatın birçok unsurlarının kaynaşması neticesinde İslam medeniyetlerinden çıkan sanatlardan biridir. Bedevî çevreler, geleneksel medih sanatını ortaya çıkarıp methiyelerin doğuşunu hazırlarken, Bedîyyât kasideleri, bu çevrelerde göremediğimiz süslü bir renge bürünmüştür.⁶⁷

3.2.4 Bedîyyat'ın Öncüleri ve Meşhur Bedîyye Kasideleri

Bedîyyat edebî türün öncülerinden bahsedecek olursak yine bu sanatın doğduğu sırada yaşayan Hillî ve İbn Câbir gibi şairleri zikretmemiz gerekir. Çünkü bu şairler, ilk bedîyye yazarları olmalarının yanı sıra, onların yazdıkları bedîyye kasideleri gerçek bir üstünlüğe sahiptir. Onların bedîyye kasidelerinde, birçok bedîyyede

⁶⁵ Ebû Zeyd, a.g.e., s.19.

⁶⁶ A.e. , s.21.

⁶⁷ Bin Sadullah, Nûra, a.g.e., s.38.

göremediğimiz mana açıklığı, lafız akışkanlığı, tekellüflün az olması ve samimi duygular taşıdığını görmekteyiz.⁶⁸

Bu iki şairden sonra İzzuddîn el-Mûsillî, Hillî'yi takip edip bedîiye kasidesinde, bedîî sanatının yer aldığı her beyitte açık bir şekilde sanatın ismini de zikretmiştir. Hicri dokuzuncu yüzyılda hocası Mûsillî'nin izinden giderek bedîiye kasidesine şerh yazan İbn Hicce el-Hamevî'yi görmekteyiz. Daha sonra, Bedîiyyât akımının şairleri arasında âlim Celaleddîn es-Suyûtî'yi de (ö. 911/1505) görmekteyiz.⁶⁹

Bedîiyyât yazarları arasına kadın şairler de dâhil olmuştur. Şam'da dünyaya gelen, Kahire'de fetva ve tadrîs icazet tahsilini alan, “şeyhe” lakabına sahip, âlime, şaire ve edebiyatçı olan ‘Âişe el-Bâ‘ûniyye’yi (ö. 923/1517) iki bedîiye kasidesiyle meşhur bedîiyyât şairleri arasında sayılmıştır.⁷⁰

Safiyuddîn el-Hillî'nin çağından on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar İslam dünyasında 100 kadar bedîiye kasidesi nazmedilmiştir. Aşağıda belli başlı bedîiye kasideleri ve bu kasidelerden her birinin ilk beyitlerine yer verilmiştir:⁷¹

1. *el-Kâfiyetu'l-Bedîiyye fi'l-Medâhi'n-Nebeviyye* (الكافية البدئية في المدائح النبوية): 145 beyitten ibaret olan Safiyüddîn el-Hilî'nin bu eseri 151 bedîî sanat içermektedir. Hillî, bedîiyesini *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedîiyye* adıyla şerh etmiştir. Bu şerh Nesîb Neşâvî tarafından Dımaşk 1982'de daha sonra Reşîd el-'Ubeydî tarafından Bağdat'ta 1990 yılında yayımlanmıştır.

إِن جِئْتَ سَلْعاً فَسَلِّ عَنْ جِيرَةِ الْعَلَمِ وَأَقْرَ السَّلَامِ عَلَى عَرَبٍ بِذِي سَلَمٍ

2. *el-Hulletu's-Siyerâ fi Medhi Hayri'l-Verâ* (الحلّة السّيرا في مدح خير الورى) : İbn Câbir el-Endelüsî'nin *Bedî'iyetu'l-'Umyân* adıyla da bilinen bu kaside, 177 beyitten oluşup içinde 51 bedîî sanat vardır. Ali Ebû Zeyd tarafından neşredilen bu bedîiye (Beyrut 1985), şairin kendisi tarafından ve müellifin dostu Şehâbeddin Ebû Cafer b. Yûsuf er-Ruaynî el-Endelüsî (ö. 779/1377) tarafından *Tirâzu'l-Hulle fi Şifâi'l-Ğulle* adıyla şerh edilmiştir.

⁶⁸ Ebû Zeyd, a.g.e., s.45.

⁶⁹ Nura b. Sadullah, a.g.e., s.65-69.

⁷⁰ (çevrimiçi) <http://www.alukah.net/culture/0/70013> 11.12.2017

⁷¹ Ali Bulut, a.g.e., s.38.

بَطِيئَةً انزِلَ وَيَمَّمُ سَيِّدَ الْأُمَمِ وَانْشُرْ لَهُ الْمَدْحَ وَانْثُرْ أَطْيَبَ الْكَلِمِ

3. *İzzuddîn el-Mûsillî'nin Bedîyyesi* (بديعية عز الدين الموصلي): 139 beyitten ibaret olup 144 bedî sanat içermektedir. Şairin kendisi tarafından *et-Tevassul bi'l-Bedî' ile't-Tevessul bi's-Şefî'* adıyla şerh edilmiştir. Şair bu bedîyyesinin her beytinde işlemiş olduğu bedî sanatın yanı sıra ismini de açıkça şiirde yazarak bir yenilik ortaya koymuştur. Ancak Mûsillî'nin işlediği bu zorlama, bazı âlim ve edebiyatçılar tarafından fazla tekellüf olarak görülüp tenkit edilmiştir.

عِبَارَةٌ عَن نِدَاءِ الْمُفْرَدِ الْعَلَمِ (بِرَاعَتِي) تَسْتَهْلُ الدَّمْعَ فِي الْعَلَمِ

4. *el-İkdu'l-Bedî fî Medhi's-Şefî* (العقدُ البديع في مدح الشفيع): Zeynuddîn Şaban b. Muhammed b. Dâvud el-Âsârî'nin (Ö. 828/1424) *el-Bedîyyetu'l-Kubrâ* adıyla da bilinen bu kasidesi 400 beyitten oluşup 240 bedî sanatı içermektedir. Bedîyyelerin en uzununu sayılmış ama şerhine rastlanmamıştır. *Bedî'iyâtü'l-Âsârî* adıyla Hilal Nâci tarafından yayımlanmıştır (Bağdad 1397/1977). Âsârî'nin üç bedîyyesi bulunmaktadır.

دَعَّ عَنْكَ سَلْعًا وَسَلَّ عَن سَاكِنِ الْحَرَمِ وَخَلَّ سَلْمَى وَسَلَّ مَا فِيهِ مِن كَرَمِ

5. *el-Cevâhiru'l-Lâmi'a fî Tecnîsi'l-Ferâ'idi'l-Câmi'a li'l-Meâni'r-Râ'i'a* (الجواهرُ اللامعة في تجنيس الفرائد الجامعة للمعاني الرائعة) : Bedîyye 144 beyitten ibaret olup İbnu'l-Mukrî el-Yemenî (ö. 837/1433) tarafından nazmedilmiştir. Müellifin kendisi tarafından *el-Ferîdetu'l-Câmi'a li'l-Me'âni'r-Râ'i'a* adıyla şerh edilen bu kasidede 150 bedî sanatına yer verilmiştir.⁷²

شَارَفَتْ دُرَّعًا فَذُرُّ عَن مَاءِهَا الشِّيمِ أَوْجَزَتْ نَمَلَى فَنَمَّ لَا خَوْفٌ فِي الْحَرَمِ

⁷² Ebû Zeyd, a.g.e., s.91; Ali Bulut, a.g.e., s.39.

6. Bedîyyetu İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1433): el-Hamevî'ye ait 142 beyitten oluşan bu kaside, muhtevasında 147 bedîî sanatını barındırmaktadır. Diğer yandan bu eser yine İbn Hicce tarafından Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb adıyla şerh edilerek pek çok kez yayımlanmıştır. Ayrıca bu şerh Muhammed Ebu'l-Fadl tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Kahire ts., Mektebetu'l-Hancî). Eserin daha başka şerhleri de mevcut olup Hûrî Bûlus Avvâd tarafından el-İkdul'l-Bedî fî Fenni'l-Bedî adıyla yayımlanmış bir şerhi daha bulunmaktadır.

لِي فِي ابْتِدَا مَدْحِكُمْ يَا عَرَبَ ذِي سَلَمٍ بَرَاةٌ تَسْتَهْلُ الدَّمْعَ فِي الْعَلَمِ

7. *Nazmu'l-Bedî' fî Medhi Hayri Şefî'* (نظمُ البديع في مدح خير شفيح) : Celâleddîn es-Suyûtî'ye (ö. 911/1505) ait olan bu eser 133 beyitten oluşmaktadır. Suyûtî'nin bizzat kendisinin tedvin ettiği bir şerhle beraber basılan bu bedîyye, muhtevasında 147 bedîî sanatını bulundurmaktadır.

مِنَ الْعَقِيقِ وَمِنْ تَذْكَارِ ذِي سَلَمٍ بَرَاةُ الْعَيْنِ فِي اسْتِهْلَالِهَا بِدَمٍ

8. el-Fethu'l-Mubîn fî Medhi'l-Emîn: (الفتحُ المُبين في مدح الأمين) Müellifi Âişe el-Bâ'ûniyye (ö. 922/1516) olan bu bedîyyede beyit sayısı ile içerdiği bedîî sanatı sayısı 144'tür. Öte yandan bu eser yine el-Ba'ûniyye tarafından şerh edilmiş ve İbn Hicce el-Hamevî'nin Hizânetu'l-Edeb adlı eseri ile birlikte basılmıştır.

فِي حُسْنِ مَطْلَعِ أَقْمَارِ بَدِي سَلَمٍ أَصْبَحْتُ فِي زُمْرَةِ الْعُشَّاقِ كَالْعَلَمِ

9. *Nesemâtu'l-Eshâr fî Medhi'n-Nebiyi'l-Muhtâr* (نَسَمَاتُ الْأَشْحَارِ فِي مَدْحِ النَّبِيِّ) : Müellifi Abdulganî en-Nablusî (ö. 1143/1730) olan bu eser 150 beyitten ibaret olup 155 bedîî sanatını kapsamaktadır. Ayrıca eser müellifi tarafından Nefehâtu'l-Ezhâr alâ Nesemâti'l-Eshâr adıyla da şerh edilmiştir (Dimaşk 1299). Öte yandan bedîyyedeki şiirlerin bir kısmı Manastırlı

İsmail Hakkı (1846-1912) tarafından Türkçe'ye tercüme ve şerh edilmiş ve Mekteb Mecmuasında bölümler halinde yayımlanmıştır.⁷³

يَا مَنْزِلَ الرَّكْبِ بَيْنَ الْبَانِ فَالْعَلَمِ مِنْ سَفْحِ كَاطِمَةِ حَيْبَتِ الْدَّيْمِ

3.2.5 Arap Edebiyatında Bedîyyât'ın Yeri

Bedîyyât yazarları şairliğin yanı sıra edebiyatçı ve araştırmacı yönleri de vardır. Hem şiir yeteneği hem de telif kabiliyeti olan bu şairler, bedîyye kasideleri yazmakla yetinmeyip, o bedîyyeler için şerhler yazarak kapalı konuları açıklığa kavuşturmuşlardır. Bedîyyeyi nazmeden şairin muasırları ya da bedîyyeyi beğenen bir yazar tarafından kasideye şerhler telif edilmiştir. Bundan dolayı Arap edebiyatında bedîyyeler hakkında büyük bir eser mecmuası oluşmuş ve bu eserler, geride önemli bir edebî kültür bırakmıştır.

Öte yandan Bedîyyât'ın muhtevasında yer alan nesir, şiir, hikâye ve deyim gibi edebî içerikler, nahiv, sarf, aruz ve tarih gibi konular v de Kur'an-ı Kerîmden, hadis-i şeriflerden ve şiirlerden örnekler verilmiştir. Tüm bunlar Bedîyyât'ın çeşitli türleri bünyesinde bir araya getirerek telif alanında sağladığı katkıyı göstermektedir. Üstelik bu telif akımı sadece Bedîyyât ve şerhleri üzerinde değil, tenkit, intihal araştırmaları, delil getirmek, şerhlerin özetleri ve şerhlerin şerhleri gibi Beddîyyât'tan yola çıkarak farklı türde eserler de ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda İbn Hicce el-Hamevî'nin (ö. 837/1434) "Hizântu'l-Edeb" adlı eseri, İbn Ma'sûm'un (ö. 1119/1707) "Envâru'r-Rebî" adlı eseri ve en-Nâblusî'nin (ö. 1143/1731) "Nefehâtu'l-Ezhâr" adlı eserini örnek olarak gösterilebilir. Adı zikredilen eserler, bedî' ilmi ve Bedîyyât ile ilgili şerh kitapları olup bu şerhlerde kimi zaman yazar, kasidenin her beyitinde edebi sanatı belirtip belagatle ilgili açıklama yaptıktan sonra örnek, hikâye, biyografi, haber, tenkit vs. gibi okuru cezbeden, bilgilendiren ve konulardan bahsederek bambaşka bir edebiyat âlemine intikal etmiştir. Böylece ortaya koyulan bunca şerhler ve eserler, kapısı Bedîyyât olan bir düşünce ve edebiyat hazinesini oluşturmuştur.⁷⁴

⁷³ Ali Bulut, a.g.e., s.39.

⁷⁴ Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatü'l-Arabiyye fî Sevbihâ'l-Cedid, İlmu'l-Bedî'*, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2003, s.22-23.

Öte yandan bu şerhlerde yer alan bedî sanatına dair örnekler, o dönemde ve önceki devirlerde yaşayan şairlerinden nakil yapılarak şairlerin daha iyi tanınmasına neden olmuştur. Bu şerhlerin müellifleri aynı zamanda birer âlim oldukları için, İslâmî ve edebî kültürün yayılmasını sağlamıştır.

Edebiyatın, İslâm kültürünün ve peygamber sevgisinin toplumlar arasında yayılmasına vesile olan bedîyyât çalışmaları, Müslümanlarla birlikte yaşayan Hıristiyan edebiyatçıların da Hz. İsa'yı medih babında bedîyye türü kasideler yazmalarına teşvik etmiştir. Bunlardan Nâsîf b. Abdullah el-Yâzicî (ö. 1287/1870), Hûrî Nikolâvus b. Ni'metullah es-Sâîğ (ö. 1169/1755) ve Ersânyûs b. Yûsuf el-Fâhûrî'yi (ö. 1300/1883) saymak mümkündür.⁷⁵

Buna ilaveten, bedî' ilmi, belagat ilminin bir cüzü olmasının yanı sıra, esasen bir dil ilmi olduğundan, Bedîyyâtın bariz bir şekilde çoğalması ve beraberinde gelen şerhlerin kaleme alınması, Arap dilinde var olan güzelliklere de ışık tutmuştur.⁷⁶

3.2.6 Bedîyyât'ın Belagate Tesiri

Abbâsîler döneminin başından itibaren şairler, bedî' sanatları içeren şiirler üzerine yoğunlaşmışlar, İbnu'l-Mu'tez gibi bazı müellif ve âlimler de belagat ile ilgili eserler kaleme almış ve Hillî'nin yaşadığı döneme kadar da bu faaliyet devam etmiştir. Ancak belagat ilmi o güne kadar halkın ilgisini çekecek bir ilim dalı haline gelmemiştir. Özellikle kaideleri, tıpkı nahiv ilmi ve grameri gibi ihtisas sahalarında öğrenilir, araştırılır ve öğretilirdi.

Bûsîrî Hz. Peygamber'in methine dair bürde kasidesini nazmettiğinde, bu methiye ufuklarda sedasını yaymış ve halkın gönlüne girerek dillere destan olmuştu. Sonra şair Hillî ve diğer bedîyyât şairleri bu methiyeye nazire niteliğinde kaside yazıp üzerine bedî' tadı ekleyince, işte o zaman genel olarak belagat için, özel olarak da bedî' ilmi için bir fetih mahiyetinde olmuştur. Bu iki tür kaside ve akabinde gelen eserler, insanların gönüllerinde, ilk önce Bedîyyât'a, sonra bedî' sanatlarına ve dolayısıyla da belagat ilimlerine giden bir yol açmıştır. Böylece, toplum belagat ilmi ve sanatlarıyla, şairler de halk ile Bedîyyât çatısı altında buluşmuştur.

⁷⁵ Hulusi Kılıç, "Bedîyyât", **DIÂ**, C.V, 1992, s.34.

⁷⁶ (çevrimiçi) <http://jamahir.alwehda.gov.sy/node/365385> 14.11.2017

Bu noktada, belagat ilmi, önceden sadece kendisine has kültürlü insanların ulaşabildiği yüksek bir yerdeyken, Bedîyyât sayesinde bir “popüler sanat” (فنًا شعبيًا) haline gelmiştir. Nitekim belagatin bedî‘ sanatları, Hz. Peygamber’e yazılan methiyelere eklenince, toplum tarafından ilgi görmüş, ezberlenmiş ve çeşitli vesilelerle okunmuştur. Böylece Bedîyyât akımı, belagat ilmini yaygınlaştırmış ve bu ilmi yüksek zümre edebiyatı olmaktan çıkarıp halkın arasına kavuşturmuştur. Öte yandan bedîyyeler, bedî‘ ilmini kuru kaideler çerçevesinden çıkarıp yeniden edebiyat sahasına dâhil etmiş ve bu alanda yeni türler keşfedip eklenmesine neden olmuştur. Bu da bedî‘ ilminin temellerini sağlamlaştırması ve meânî ile beyân gibi ilimlerinin yanı sıra müstakil bir ilim dalı olmasını sağlamıştır.⁷⁷

3.3 Safiyyuddîn el-Hillî’nin Bedîyyesi

Şair Safiyyuddîn el-Hillî bu eserini telif etmeden önce Hz. Peygamber’e methiye kasideleri yazmış ve kısa beyitleri haricinde üç uzun methiye daha nazmetmiştir.⁷⁸ Ancak şairin söz konusu bedîyye kasidesi sıradan bir methiye değildir. Hillî, “Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye” adlı eserinin başında bedîyye kasidesini kaleme alma hikâyesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Allah’ın kelâmını ve hakikatlerini bilmek, Kur’ân-ı Kerîm’i anlamak için bu alandaki araştırmalar ilimlerin en değerlisidir. Bunu da belagat ve onun devamı olan Mehâsinu’l-Bedî‘ (bedîi güzelleştiriciler) ilmini bilmeden gerçekleştirmek mümkün değildir. Bu ikisiyle, Kur’ân-ı Kerîm’in mucizeliği ve Hz. Peygamber’in risalesinin doğruluğu ispat edilir. Bu iki ilim hakkında İmam Ebû Ya’kûb Yûsuf el-Sekkâkî (ö. 626/1229) “el-Miftâh” adlı eserinde şunu söylüyor:⁷⁹ “Bu iki ilim hakkında bilgisi az olup da tefsir ilmiyle iştigal eden kişinin vay haline”.⁸⁰ Mehâsinu’l-Bedî‘ ilminin ilk mucidi olan İbnu’l-Mu’tez’in “el-Bedî‘ ” adlı eserinin başında şu ifadeler yer alır: “Benden önce kimse bu bedî‘ sanatlarına değinmemiştir. İşte 274/887 yılında bunları yazan ilk kişi benim”. İbnu’l-Mu’tez 17 bedî‘ türü derlemiş, onun muasırı Kudâme b.

⁷⁷ A.e; Abu zeyd, a.g.e. , s. 251-260.

⁷⁸ Hillî, *Divân*, Beyrut, s.73.

⁷⁹ أي في البلاغة ومحاسن البديع (فالزَيْلُ كُلُّ الزَيْلِ لِمَنْ تَعَطَى التَّفْسِيرَ وَهُوَ فِيهِمَا رَاجِلٌ) :

⁸⁰ Hillî, *Netâ’icu’l-Elme’iyye fi Şerhi’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s.81-86.

Cafer de 13'ü yeni olmak üzere toplam 30 tür ele almıştır.⁸¹ Ebû Hilâl el-Askerî 37 türe kadar derlerken Şerafeddîn Tifâşî bu nu 70'e çıkarmış ve sonra Zekiyyuddîn b. Ebi'l-İsba' "Tahrîru't-Tahbîr" adlı eserinde 20 yeni tür daha ekleyerek 90 bedî' sanatını ele almıştır.⁸²

Ben İbn Ebi'l-İsba'ın adı geçen eserini inceledim ve Ebi'l-İsba'ın incelemediği, kendisinden önce ve sonra yazılan eserler olmak üzere 30 eser daha inceledim. Ayrıca eskilerin şiirlerinden çıkarttığım yeni türleri de ekledim ve bu bedî' ilmine dair türlerin hepsini –veya ekseri çoğunluğunu- bir eserde toplamaya niyet ettim. Ancak uzun süre devam eden şiddetli bir hastalığa yakalandım. Bu hastalığımın devam ettiği gecelerin birinde rüyamda kendisini övmeme karşılık şifa bulacağıma dair Hz. Peygamber'den bir risale gördüm. Bundan dolayı kitaptan vazgeçerek bu çalışmayı bedî' sanatlarını ihtiva eden ve Hz. Peygamber'in övgüsüyle süslenen bir kasideye dönüştürmeye karar verdim.

Böylece toplam 151 bedî' sanatını içeren Basît bahrinde 145 beyit nazmettim, kasidemde tekellüfe gitmemeye, konudan çıkmamaya, zor ibareler kullanmamaya, mânânın sıhhatine ve lafzın kuvvetine dikkat etmeye çalıştım. Okurun eline, gereksiz ve yapmacık ifadelerden kaçınan kapsamlı bir eser sunuyorum.⁸³

Şair Safiyyuddîn el-Hillî bu kasideyle Bedîyyât denilen yeni kaside türünü ortaya çıkarmış olup Arap dili ve edebiyatında bir çığır açmıştır. Nitekim başta İbn Hicce el-Hamevî, İzzuddîn el-Mûsillî ve Şabân el-âsârî olmak üzere birçok şair, Hillî'nin bu bedîyyesi üzerine Muâraza bedîyyesi yazmış, kimisi de bu kasideye şerh yazmıştır.

Hillî, bedîyye kasidesinin yapısında, kendisinden sonra gelen şairlerin bağlı kaldığı, hüsn-i ibtidâ (güzel giriş), hüsn-i tahallus (güzel geçiş) ve hüsn-i hitâm (güzel bitiş) gibi bedî ilmine ait bazı temelleri atmıştır.⁸⁴

⁸¹ A.y.

⁸² Hillî, burada İbn Ebi'l-İsba'ın et-Tahrîr kitabının bu ilim dalında en iyi eser olarak gördüğünü ifade etmiştir. Onun dediğine göre Ebi'l-İsba', diğer birçok yazarın aksine sadece nakletmekle yetinmeyip tenkit ederek eseri yazmıştır.

⁸³ Hillî, a.e., s.56.

⁸⁴ A.e., s.42-47.

3.3.1 Şekil ve Özellikleri

Kaside 'Mim' kafiyesiyle *Basît* bahri vezninde nazmedilmiştir:

إِنْ جُنْتُ سَلْعًا فَسَلَّ عَنْ جِيرَةِ الْعَلَمِ وَأَقْرَ السَّلَامِ عَلَى عَرَبٍ بِذِي سَلَمِ
إِنَّ الْبَسِيطَ لَدَيْهِ يُبْسِطُ الْأَمْلَ مُسْتَفْعِلُنْ فَأَعْلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَعِلْ

Yapı itibariyle kasideyi birkaç bölüme ayırmak mümkündür. Kasidenin ilk üçte birlik kısmında iffetli gazel yer almaktadır. Geriye kalan bölümleri ise methiye tarzındadır. Her beyit en az bir bedî sanatına örnek teşkil edip toplamda 151 bedî sanatını ihtiva etmiştir. Fakat İbn Hicce el-Hamevî gibi daha sonra gelen bazı şairlerin aksine, kasidenin beyitlerinde açık bir şekilde bedî türünün ismini zikredilmemiştir.

Bu noktada kasidenin yazılış amacı üzerinde durmamızda fayda vardır. Müellifin kaleme aldığı şerh ve mukaddimeler incelendiğinde, bu kasidenin aşağıdaki hedefleri taşıyarak yazıldığı görülmektedir:

1. Kur'an-ı Kerim'in mucizevî yönünü anlamak.
2. Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olan kelâmı daha iyi anlamak.
3. Hz. Peygamber'i uzun bir kasideyle övmek.
4. Âlimlerin bedî ilmine dair oluşturmaya çalıştıkları nihai tasavvuru tamamlamak.

Diziliş şekli, kelime düzeni ve ihtiva ettiği bedî sanatları açısından bakıldığında, kasidenin bir mûsikî uyumu içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Cahiliye şiirlerinde doğal güzelliğiyle var olan bu süslü ve ahenkli bedî dilini, Hillî kasidesinde, belli bir ölçüde devam ettirmeye çalışmıştır.

كُلُّ طَوِيلٍ نِجَادِ السِّيفِ يُطْرِبُهُ وَقَعُ الصَّوَارِمِ كَالْأَوْتَارِ وَالنَّعْمِ

Yapı olarak bu kaside türü, güzel başlangıç, başarılı temel konu anlatımı ve hüsn-i hâtime esasları dikkate alınarak nazmedilmiştir. Nispeten, tekellüften (yapmacıklık) ve zorlamaktan uzak olması, kelimelerin kolay ve hoş bir şekilde ifade edilmesi, manaların doğru ve güçlü olup amaca uygun ve yerinde kullanılmasına riayet edilmesi bu kasidenin önemli özelliklerindedir. Diğer yandan, 145 beyitten ibaret olan

kasidede, o güne kadar bilinen ve Hillî tarafından ortaya çıkarılıp eklenen tüm bedî‘ sanatları, her beyitte bir bedî‘ sanatı olmak üzere 151 bedî‘ türü yer almıştır.⁸⁵

Methiyelerde yaygın olduğu gibi, şair bedîiyyesine Hz. Peygamber’i övmeye uygun olarak iffetli gazelle başlamış ve kırk beyit kadar bu şekilde devam etmiştir. Kasidenin asıl konusuna hazırlık mahiyetinde olan Hz. Peygamber’in methine aşağıdaki beyitlerle başlamıştır:

محمدُ الهادي النبيُّ أَجَلَّ المرسلينَ أبُنُ عبدِ اللهِ ذي الكرمِ
الطاهرُ الشيمُ ابنُ الطاهرِ الشيمِ ابنِ الطاهرِ الشيمِ ابنِ الطاهرِ الشيمِ

Şair, Hz. Peygamber’in methine 39 beyitle devam etmiş ve ardından 12 beyit ile de sahabe övgülerine yer vermiştir.

Hz. Peygamber’in mucizelerinden ve menkıbelerinden 18 beyitte bahsettikten sonra 5 beyitte ehl-i beyt’in ve yine 10 beyit ile de sahabe övgüsüne yer vermiştir. Şair kasidenin nazmetme gayesine 12 beyitte değinmiş ve bu kasideyi aşağıdaki fahriye beyitleriyle bitirmiştir:

فإن سَعِدْتُ فَمَدَحِي فِيكَ مُوجِبُهُ وإن شَقِيتُ فَدَنبِي مُوجِبُ النَّقَمِ

*Eğer mutlu olursam, seni övmem bunu gerektirir
Eğer mutsuz olursam de, benim günahım yüzündendir*

3.3.2 Konu ve Muhtevası

Kasidenin temel konusu Hz. Peygamber’i övmektir. Bu anlamda Hz. Peygamber’in mucizeleri, şemali, güzel ahlakı, cesareti ve merhameti gibi birçok kişisel bilgilerin yanı sıra, ehl-i beyt, sahabe-i kiram, menkıbeler ve fahriyelere de yer verilmiştir. Şair bu kasidesine, Cahiliye ve Abbasi dönemi şairlerinin izinden giderek

⁸⁵ Hillî, Netâ’icu’l-Elme‘iyye fi Şerhi’l-Kâfiyeti’l-Bedî‘iyye, s.52-55.

genelde methiye kasidelerinin başında kullanılan nesîb (iffetli gazel) ile başlamıştır. Bu gazel aynı zamanda masnû gazel olarak da bilinmektedir.⁸⁶

Muhtevasında ise, ilk beyitte Hz. Peygamber'e işaret ederek *Zi Selem* denilen vadiye selam okuyan şair,⁸⁷ dördüncü beyte kadar çaresizliği, beden yorgunluğu ve gözyaşlarında boğulması üzerinden hasretini ve özlemini dile getirmiştir. Beşinci ve altıncı beyitlerde, ceylan, gönül yarası, elem ve umut unsurları üzerinden o vadideki güzelliklere işaret etmiştir. Yedinci beyitte İbn Zî Yezen⁸⁸ ismini zikrederek Hz. Peygamber'in müjdesine işaretle, çile çeken ve azap içinde yaşayan bir insan için umut duygularına yer vermiştir.

وَكُلُّ لَحْظٍ أَتَى بِإِسْمِ ابْنِ ذِي يَزَنٍ فِي فَتْكِهِ بِالْمُعْتَى أَوْ أَبِي هَرَمٍ

Sekizinci beyitte uzun gecelerde ne sabahı gördüğü ne de gözüne uyku girdiği ve hep bir bekleyiş içersinde olduğunu açıklarken, on ve on birinci beyitlerde hep yakın hissettiği bir insandan uzak kalmasını, çocuğun anne sütünden kesilmesine benzetmiştir. Buna binaen o özlem ve hasret duyduğu kişilerin yakınlığı mutluluk kaynağı, uzaklığı da öfke ve keder kaynağı olduğunu ifade etmiştir.

27. beyitte Hillî, şiiirlerinden eksik olmayan kılıç unsurunu, bu sefer güzelliklerin gücüyle mukayese edip kan dökmesini tasvir etmiştir.

مَا كُنْتُ قَبْلَ ظُبِي الْأَلْحَاطِ قَطُّ أَرَى سَيْفًا أَرَأَقَ دَمِي إِلَّا عَلَى قَدَمِي

Sevginin akli çeldiğini ve zihinler karıştırdığını; aşk, sıra dışı özelliğiyle insanı kurallara aykırı davranmasına sevk ettiğini 30 ve 31. beyitlerde ifade eden şair, 32. ve 33. beyitlerde sevgilinin yokluğu yüzünden zayıflayan bedenini, yoğun bir yağmura maruz kalan çaresiz bir dala benzetmiş ve bu sevgiye, büyü veya hayal niteliğini yüklemiştir.

لَمْ أَدْرِ قَبْلَ هَوَاهُمْ وَالْهَوَى حَرَمٌ أَنَّ الظِّبَاءَ تُحِلُّ الصَّيْدَ فِي الْحَرَمِ

⁸⁶ Memdûh es-Sekkâf, "Gazeliyyât Safyiddîn el-Hillî", **Mecelletu't-Turâsi'l-Arabî**, sayı 19, Dimaşk, 1985, s.143-150.

⁸⁷ Zi Selem, Basra'dan Hicaz'a giden yolda bir vadi. Hz. Peygamberin bu vadiden geçtiği düşünülmektedir. Bk. (Çevrimiçi) <http://www.alakhoutarassoul.com/language/ar/-وادي-ذي-سلم-من-المواضع-التي-مر-بها-رسول> 18.03.2018

⁸⁸ Hz. Peygamber'in gönderilmesini müjdelemesi düşünülen Yemenli Hükümdar. Bkz. (Çevrimiçi) http://library.islamweb.net/newlibrary/display_book.php?idfrom=177&idto=177&bk_no=59&ID=203 18.03.2018

44. beyte kadar iffetli gazel temasıyla devam eden kasidede, şair, 45. beyitte ismini zikrederek Hz. Peygamber'in methine başlamıştır. Hz. Peygamber'imizin, Peygamberler arasında yeri, şerefli nesebi, peygamberlik delili, Allah katında değeri, Allahu'nun mucizelerini, kalem ve kılıç yoluyla gösterdiği, Allahın ona desteği, cesareti ve ona selam okuma ifadelerini sekiz beyitte ele almıştır.

Methiye temasıyla devam eden kasidede, 54. beyitten itibaren Hz. Peygamber'in şemailine ve güzel ahlakına değinilmiş ve bu beyitlerde, yıldız, ay, gece, at, sabah ve mis kokusu gibi unsurlar kullanılmıştır.

3.3.3 Dil ve Üslubu

Hillî'nin bedîiyye kasidesinde, süslü, âhenkli ve edebi zevklerle dolu olan bedîi bir dil kullanılmıştır. Arap şiirlerinde öteden beri var olan bu gösterişli sanat, bazı şairler tarafından yerinde ve içtenlikle bazıları da abartılı yapmacılıkla, çağdan çağa ve şairden şaire farklı şekilde görülmüştür. Hillî'nin yaşadığı dönemde bu süslemeli şiir dilinin zirve yaptığını göz önünde bulundurursak, bu kasidede bedî' sanatı, nispeten makul şekliyle kullanıldığını söylemek mümkündür. Zira şair, cinas, tıbak ve mukabele gibi bedîi sanatlarla kasideye haricî bir mûsikî verirken, iftinân, istisnâ' ve temsîl gibi sanatlarla dâhili bir güzellik kazandırmıştır.

Üslup olarak, genelde nazmettiği methiyelerde olduğu gibi, şair kasideye uzun bir gazel mukaddimesiyle başlamış ve bu gazel kısmında, vukuf alel etlâl, ayrılık, diyalog ve arz-ı hal yansımalarına yer vermiştir. Daha sonra Hz. Peygamber'in methiyesi olan asıl konuya girmiş ve burada detayları zikretmiştir. Ancak methiye kasidelerden farklı olarak burada, tazmin, iktibas, temsil, tarihi olaylar ve ülfetli mekânlar üzerinden hedeflenen mana manzumesi oluşmuştur. Nitekim Zî Selem, İbn Zî Yezen, Necrân, Yûnus ve Asâ bu yönde kullanılan unsurlardır. Diğer yandan kasidenin ihtiva ettiği seca', mecaz, tatrîz ve mukabele gibi çeşitli bedî' sanatlar vasıtasıyla şairin dilsel gayesine ulaşıldığı görülmektedir.

فَالجَيْشُ وَالنَّفْعُ تَحْتَ الجَوْنِ مُرْتَكِّمٌ فِي ظِلِّ مُرْتَكِّمٍ فِي ظِلِّ مُرْتَكِّمٍ

Ayrıca, bedî' sanatları ihtiva etmekle yükümlü ve ilmî bir amaç üstlenen bu kasidede, tek bir üslup takip edildiğini söylemek güçtür; ancak genel olarak övgü çerçevesinde nazmedilen kasideye, duygusal anlatım, teşbih ve tasvir üslubu hâkimdir.

Kasidede zaman zaman doğa, renk ve hayvan gibi motifler yer alırken, diyalog, hamaset ve destansı anlatım yöntemlerini görmek de mümkündür.

أَفْتَى جُبُوشَ الْعِدَى غَزَوْا فَلَسْتَ تَرَى سِوَى قَتِيلٍ وَمَأْسُورٍ وَمُنْهَزِمٍ

Şairin tasavvuf meylinin bir neticesi olarak da görülen nebevî methiye üzerinde kurulmuş bu bedîiye kasidesinde, Hillî, Hz. Peygamber'in şahsındaki övgü, yücelik, mucize, şeref, merhamet ve güzel ahlak gibi vasıflarıyla yetinip bazı sûfi şairlerin methiyelerinde yer verdiği, felsefi ilişkiler, yaradılış gayesi ve kâinat gibi ruhsal derinliklere dalmamıştır.

خَيْرُ النَّبِيِّينَ وَالْبُرْهَانُ مُتَّضِحٌ فِي الْحَجْرِ عَقْلاً وَنَقْلاً وَاضِحٌ اللَّفْمُ

Ancak bu kasidede geçen hamaset ve fahriye tasvirleri bedî' sanatlarıyla uyum içersinde olmak zorunda kaldığı için, şairin diğer methiye kasidelerinde görülen övgü mertebesine çıkamamıştır.

3.3.4 Bedî' Sanatı Açısından İncelenmesi

Şair Hillî, bizzat kendisi bu kasidesine bir şerh kaleme almış ve Kendisinden kısa bir dönem sonra 'Ubeydullah b. Ebi'l Kâsım es-Se'âlibî el-Fâsî (ö. 787/1385) tarafından 1200 sayfadan oluşan detaylı bir şekilde şerh edilmiştir. Ayrıca kaside Muhammed b. Kâsım b. Zâkûr el-Fâsî (ö. 1120/1708) ve Abdulganî er-Râfi'î (ö. 1308/1890) tarafından da şerh edilmiştir.⁸⁹

Bilindiği üzere Bedî ilmi ve bedî sanatlar çok teferruatlı olup sınırsızca yoruma açık bir ilim dalıdır. Bu nedenle bizde kasidenin Bedî sanatları açısından değerlendirmesini sınırlı tutup bu değerlendirmede temel aldığımız kaynaklar ise Hillî'nin *Netâ'icu'l-Elme'iyye*, Ali Bulut'un *Bedî' İlmi* ve Ebi'l-Kâsım el-Fâsî'nin *Envâru't-Tehallî* adlı eserler olmuştur.

1- إِنْ جِئْتَ سَلْعاً فَسَلِّ عَنْ جِبْرَةِ الْعَلَمِ وَأَقْرَ السَّلَامِ عَلَى عُرْبٍ بِذِي سَلَمٍ

⁸⁹ Hillî, *Netâ'icu'l-Elme'iyye fi Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s.46.

Hüsn-i İbtidâ (حسن الابتداء) veya barâ'atu'l-matla' (براعة المطلع): Sözün giriş kısmının başarılı olması demektir. Bu bağlamda güzel başlangıç, maksadı belirten, kulağa hoş gelen ve amaca uygun söz olmalıdır. Bu beyitte sadır (beytin ilk yarısı) ve aciz (beytin ikinci yarısı) arasındaki kafiye uyumunun cinas ile bedî' sanatı ihtiva etmesi ve Hz. Peygamber'e işaret olarak acizdeki selam (واقِرَ السَّلَام) kelimesiyle hüsn-i ibtidâ icra etmiştir. Bu beyitte aynı zamanda, biri tek kelimedenden diğeri iki kelimedenden oluşmak üzere iki benzer ifade anlamına gelen cinas-i mürekkebi de bulunmaktadır. Burada birinci kelime Hicaz'da bir mevki olan sel' (سَلْعٌ) kelimesi ile hakkında sor (سَلُّ عَن) ifadesinin lafız benzerliği örneği gösterilmiştir.⁹⁰

2- فَقَدَ ضَمِنْتُ وَجُودَ الدَّمْعِ مِنْ عَدَمِ لَهُمْ وَلَمْ أَسْتَطِعْ مَعَ ذَلِكَ مَنَعِ دَمِي

Cinas-i telfik (جناس التلفيق): İki benzer ifadenin her biri iki veya daha çok kelimedenden oluşmasıdır. Bu tür cinas en zor türlerden olup burada hareke farklılığına müsaade edilmiştir. Söz konusu beyitte birinci ifade sadırda geçen (مِنْ عَدَمِ) olup ikinci ifade acizdeki (مَنَعِ دَمِي) ifadesiyle benzemiş ve Cinasi telfik meydana gelmiştir.

3- أَبَيْتُ وَالدَّمْعُ هَامٌ هَامِلٌ سَرِبٌ وَالْجِسْمُ فِي إِضْمٍ لَحْمٌ عَلَى وَضَمٍ

Cinas-i Müzeyyel ve cinas-i lâhik (الجناس المذيل والجناس اللاحق): Cinasi Müzeyyel, bir kelimenin sonunda olan bir harf fazlasıyla başka bir kelimeye benzemesidir. Cinasi Lâhik ise, bir kelimenin şekil olarak başka bir kelimeye benzeyip bir harfi farklı olmasıdır. Burada (هَامِلٌ) kelimesi bir lâm harfi fazlasıyla (هَامٌ) kelimesine benzemiş ve cinas-i müzeyyel meydana gelmiştir. Cinasi lâhik ise (اضم) kelimesiyle (وضم) kelimesinin birinde 'elif' diğeri 'vav' harfleri farklı olmak üzere benzer olmuşlardır.

4- مِنْ شَأْنِهِ حَمَلٌ أَعْبَاءِ الْهَوَى كَمَدًا إِذَا هَمَى شَأْنُهُ بِالْذَمْعِ لَمْ يُلِمِ

Cinas-i tam ve cinasi mutarraf (الجناس التام والجناس المطرّف): Cinasi tam iki kelimenin lafızda aynı olup manada farklı olması, cinasi mutarraf ise iki benzeyen kelimelerin birisinin sonunda veya başında bir harfin fazla olmasıdır. İlgili beyitte ilk (شَأْنِهِ)

⁹⁰ Ebû Abdullah b. Ebi'l-Kâsım el-Fâsî, **Envâru't-Tehellî Alâ Mâ Tazammanathu Kasîdatu'l-Hillî**, thk. Mustafa Marzûkî, Cezayir, el-Meclisu'l-A'lâ li'l-Lugati'l-Arabiyye Yay., 2006, s.27-49; Ali Bulut, **Bedî' İlmi**, s.301-302.

kelimesi durumu anlamına gelmiş, ikinci (شأنه) kelimesi ise şanı anlamına gelerek cinas-i tam meydana gelmiştir. Beyitteki son iki kelimedede (يلم) kelimesi, (لم) kelimesine benzeyip sadece sonunda bir başında bir ‘yâ’ harfinin fazla olması cinas-i mutarrafi oluşturmıştır.

5- مَن لِي بِكُلِّ غَرِيرٍ مِنْ طِبَائِهِمْ عَزِيزٌ حَسَنٌ يُدَاوِي الْكَلِمَ بِالْكَلِمِ

Cinas-i musahhaf ve cinas-i muharraf (الجناس المصحف والجناس المحرّف): Musahhaf, iki kelimenin şekilde benzer noktalamada farklı olmasıdır. Muharraf ise, şekilde aynı olup harekede farklı olmasıdır. Yukarıdaki beyitte, (غريير) kelimesi şekil olarak (عزیز) kelimesine benzeyip sadece noktaları farklı olmasından cinas-i musahhaf meydana gelmiştir. Beyitin sonunda ise (الكلم) ile (بالكلم) kelimelerinin sadece harekeleri farklı olması cinas-i muharrafı oluşturmuştur.

6- بِكُلِّ قَدْ نَضِيرٍ لَا نَظِيرَ لَهُ مَا يَنْقُضِي أَمَلِي مِنْهُ وَلَا أَلْمِي

Cinas-i lafzi ve cinas-i maktûb (الجناس اللفظي والجناس المقلوب): lafzî, iki benzer kelimenin bir harfi telaffuzda az farkı olan bir harfle değışmesidir.⁹¹ Maktûb ise, iki kelimenin harflerinin yer değıştirmesidir. Bu beyitte, (نضير) ile (نظير) kelimeleri arasında cinas-i lafzi, (ألمي) ile (ألمى) kelimeleri arasında cinas-i maktûb meydana gelmiştir.

7- وَكُلُّ لَحْظٍ أَتَى بِاسْمِ ابْنِ ذِي يَزَنٍ فِي فَتْكِهِ بِالْمُعْنَى أَوْ أَبِي هَرِمٍ

Cinas-i İzmâr (الجناس الإضمار): Cinasî izmar, cinasının iki unsurunu gizli tutup birisinin yerine muradif bir kelime getirmektir. Bu beyitte, işaret edilen İbn Ziy Yezen (ابن ذى يزن) kişinin asıl ismi Seyf’dir, Ebî Harim (أبى هرم) ise asıl ismi Sinan’dır⁹².

8- قَدْ طَالَ لَيْلِي وَأَجْفَانِي بِهِ قَصْرَتِ عَنِ الرُّقَادِ قَلَمٌ أُصْبِحَ وَلَمْ أَنْمِ

Tıbak (الطباق): Uygunluk, eşitlik, karşılaştırma gibi anlamlara gelir, terim olarak mana açısından zıt kelimelerin bir ibarede yer almasıdır⁹³. Bu beyitte (طال) uzadı ve (قصر) kısaldı anlamına gelen iki kelime arasında zıtlık bulunmaktadır.

⁹¹ Hillî, *Netâ’icu’l-Elme’iyye*, s.82.

⁹² Ubeydi s.87

⁹³ Ali Bulut, *Bedî’ İlmî*, s.43

9- كَأَنَّ أَنَاءَ أَيْلِي فِي تَطَاوُلِهَا تَسُوْفُ كَاذِبَ أَمَالِي بِقُرْبِهِمْ

İstıdrâd (الاستطراد): Kastedilen konu dışında başka bir konuda bir söz söyledikten sonra tekrar asıl konuya dönmektir. Özellikle nesir yazılarda çok kullanılır.⁹⁴ İlgili beyitte (كاذب أمالي) ibaresi beytin genel anlamı dışında gelmiştir.

10- هُمْ أَرْضَعُونِي تُدِيَّ الْوَصْلِ حَافِلَةً فَكَيْفَ يَحْسُنُ مِنْهَا حَالُ مُنْفِطِمٍ

Tevşih (التوشيح): Manevi Muhassinâttan olup bir ibarenin ilk sözlerine bakılarak sonunun tahmin edilebilir olmasıdır. Bu beyitte (تدي) ve (أرضعوني) (süt emme) anlamına gelen sözlerden beytin sonundaki (منفطم) (sütten kesilme) anlamı çıkarılabilmektedir.

11- كَانِ الرِّضَى بِدُنُوِّي مِنْ خَوَاطِرِهِمْ فَصَارَ سُخْطِي لِئُعْدِي عَنِ جَوَارِهِمْ

Mukabele (المقابلة): Manevi muhassinattandır, karşılaşmak anlamına gelen mukabele bir ifadeye zıt olmayan sözleri zikrettikten sonra aynı dizilişe göre bunların zıtlarını zikretmektir. Bu anlamda dolaylı zıt olan kelimeler arasında da geçerlidir. Mukabele tıbak'a benzer ancak tıbaktan farkı şudur ki tıbak iki zıt kelime arasında gelirken mukabele ikişerli grup halinde en az dört zıt kelime arasında gelmektedir.⁹⁵ İlgili beyitte (جوارهم), (عن), (لئعدي), (صار), (خواطرهم), (من), (بدنوي), (كان) kelimelerine takabul etmiştir.

12- وَجَدِي حَنِينِي أَنْيْنِي فِكْرَتِي وَلَهِي مِنْهُمْ إِلَيْهِمْ عَلَيَّهِمْ فِيهِمْ بِهِمْ

Lef ve neşir (اللف والنشر): Lef, bükme veya toplama anlamına gelir, neşir ise yayma manasına gelmektedir. Manevi güzellik katan bu bedî sanatı, cümle öğelerinin dizilişiyile ilgili olup önce iki veya daha fazla kelime zikredilir (lef), sonra bunların her

⁹⁴ A.e.,s.156

⁹⁵ Ali Bulut, **Bedî' İlmî**, s.59

birine alakadar öğeler getirilir (neşir).⁹⁶ Burada beytin ilk yarısında zikredilen sözlerin hepsi bir arada getirilmiş beytin ikinci yarısında da onlarla ilgili öğeler getirilmiştir.

13- بَلَّهَ لَذَّةُ عَيْشٍ بِالْحَبِيبِ مَضَّتْ فَلَمْ تَدُمْ لِي وَغَيْرُ اللَّهِ لَمْ يَدُمْ

Tezyil (التذييل): Bir ibarenin sonuna ek getirmek anlamına gelen tezyil, ibarenin sonunda deyim tarzında bir söz eklemektir. Bu beyitte (وغير الله لم يدم) ibaresi deyim olup Allah'tan başka kimse baki değildir anlamına gelmektedir.

14- وَ عَادِلٍ رَامٍ بِالتَّعْنِيفِ يُرْشِدُنِي عَدِمْتُ رُشْدَكَ هَلْ أَسْمَعَتْ ذَا صَمَمٍ

İltifat (الالتفات): Bir konumdan bir konuma geçmek anlamına gelen iltifat, bedî' ilminde bir ibarede ikinci muhatap kişiden üçüncü veya zamir kişilere geçmektir. Hillî'nin bu beytinde (هل اسمعت ذا صمم) ibaresi bunu göstermektedir.⁹⁷

15- أَقْصِرِ أَطْلِ إِعْذِرِ إِعْذِلْ سَلِّ خَلِّ أَغْنِ خُنْ هُنَّ عَنْ تَرَفَّقْ كُفِّ لُجِّ لَمْ

Tefvîf (التفويف): Anlam olarak benek veya alaca manasına gelen tefvîf, terimde gazel medih vs. gibi birçok şiir konusunu bir arada getirmektedir.⁹⁸

16- أَشْبَعَتْ نَفْسَكَ مِنْ دَمِي فَهَاضَكَ مَا تَلْقَى وَأَكْثَرُ مَوْتِ النَّاسِ بِالتَّخَمِ

Hezil (الهزل): Ciddi maksadla gelen mizah demektir. İlgili beyitte (أكثر موت الناس) Tokluktan ölmek anlamına gelip hezil teşkil etmiştir.

17- أَنَا الْمُفْرَطُ أَطْلَعْتُ الْعُدُوَّ عَلَى سِيرِّي وَأَوَدَعْتُ نَفْسِي كَفَّ مُخْتَرِمِ

Kendine sitem etmek (عتاب المرء نفسه): Hillî'ye göre bu bedî' muhassinatlarından değil ancak İbnu'l-Mutez zikrettiği için kaside de yer verdiğini ifade etmiştir. İlgili beyitte de (انا المفرط) benim suçum anlamına gelen ibareleri kendine sitem ifade etmiştir.

⁹⁶ A.e., s.114

⁹⁷ Hillî, *Netâ'icu'l-Elme'iyye*, s.92

⁹⁸ Tefvîf sanatının başka tanımları da bulunmaktadır. Bkz. Ali Bulut, *Bedî' İlmi*, s.75.

18- فَمِي تَحَدَّثَ عَنْ سِرِّي فَمَا ظَهَرَتْ

سَرَائِرُ الْقَلْبِ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ فَمِي

Raddül-acz ales-sadr (رَدُّ الْعَجْزِ عَلَى الصَّدْرِ): Sonu başa döndürmek anlamına gelen bu muhassinat, şiirde ve nesirde de gelmektedir. Beytin başında yer alan bir sözü beytin sonunda da zikretmektir. Yukarıdaki beyitte, beytin başında gelen (فمي) kelimesi ile beytin sonunda gelen (فمي) kelimesi reddül-acz ales-sadr'i temsil etmiştir.

19- لَأَنْتَ عِنْدِي أَحْصُ النَّاسِ مَنْزِلَةً

إِذْ كُنْتُ أَقْدَرَهُمْ عِنْدِي عَلَى السَّلْمِ

Muvarebe (المواربة): Sözlükte kandırmak anlamına gelir. Terimde ise sözün bir harfini ya da bir harekesini değiştirerek maksadı değiştirmek demektir. İlgili beyitte iki muvarebe sanatı geçmektedir. İlki (أحص) kelimesinin (أخس) kelimesiyle ima edilmesi, diğeri ise (أقدرهم) kelimesinin (أقذرهم) kelimesiyle tebdil edilmesidir.⁹⁹

20- مِنْ مَعَشَرَ يُرْخِصُ الْأَعْرَاضَ جَوْهَرُهُمْ

وَيَحْمِلُونَ الْأَذَى مِنْ كُلِّ مُهْتَضِمٍ

Hicâ fi ma'rezi medih (الهجاء في معرض المدح): Metheden sözlerle hiciv etmek. Yukarıdaki beyitte (يرخص الأعراض) ibaresi bu amaçla kullanılmıştır.

21- مَحَضَّتْ لِي النُّصْحَ إِحْسَانًا إِلَيَّ يَا

غِيثٌ وَقَلَّدْتَنِي الْإِنْعَامَ فَاحْتَكِمِ

Tehekküm (التهمك): Zelil durumda olanın birisini yüceltme sözleriyle alay etmek. Burada şair (محضت...بلا غش) kusursuz nasihat verdin anlamına gelen sözlerle ayıplayan kişiyle alay etmektedir.

22- أَيْتَ الْمَنِيَّةِ حَالَتْ دُونَ نُصْحِكَ لِي

فَنَسْتَرِيحَ كِلَانَا مِنْ أَدَى الثُّهْمِ

Tevcih (التوجيه): İbhâm da denilen bu sanat yönlendirme anlamına gelmektedir. Terim olarak sözü hem övgü hemde yergi anlamına gelecek şekilde muhataba bırakmaktır.

⁹⁹ Hillî, Netâ'icu'l-Elme'iyye, s.95.

23- حَسْبِي بِذِكْرِكَ لِي دَمًا وَمَنْقَصَةٌ

فِيمَا نَطَقْتَ فَلَا تُنْقِصْ وَلَا تُدِّم

Nezahat (النزاهة): Bedî sanatında herhangi bir çirkin söz getirmeden hiciv etmek.
Yukarıdaki beyitte *Beni zikretmen sana zem ve ayıp olarak yeter...* İbaresini bu anlamda kullanılmıştır.

24- سَأَلْتُ فِي الْحُبِّ عُدَالِي فَمَا نَصَحُوا

وَهَبَهُ كَانُ، فَمَا نَفَعِي بِنُصَحِهِمْ

Teslîm (التسليم): Bedî sanatında, imkânsız olan bir şeyi nefî veya şart ile beyan ettikten sonra, onu varsayarak olması halinde açıklamasını getirmektir.¹⁰⁰ “Sevgi konusunda düşmanlarımı bıraktım artık onlardan nasihat gelmez. (هَبُّهُ كَانُ) velevki oldu (nasihat geldi), (فَمَا نَفَعِي بِنُصَحِهِمْ) nasihatlerinin ne faydası var.

25- عَدِمْتُ صِحَّةَ جِسْمِي مُذْ وَتَقْتُ بِهِمْ

فَمَا حَصَلْتُ عَلَى شَيْءٍ سِوَى النَّدَمِ

Tahyîr (التخيير): Bir kimseyi iki seçeneği seçmek arasında bırakmak demek. Terim olarak birden fazla kafiyeyle uyum sağlayan beyti nazm edip şairin seçtiği kafiye en uygun kafiye olmasıdır. Burada (النَّدَمِ) kelimesi yerine (العَدَمِ), (السَّقَمِ), veya (الألمِ) kelimeleri kafye için uygundur ancak en uygunu şairin seçtiği (النَّدَمِ) kelimesidir.

26- قَالُوا سَلَوْتُ لِيُعِدَّ الْإِلْفَ قُلْتُ لَهُمْ

سَلَوْتُ عَنْ صِحَّتِي وَالْبُرِّءِ مِنْ سَقَمِي

Kavl bi'l-Mûcib (القول بالموجِب): Karşı tarafın sözlerinden istifade ederek onun muradının aksini ifade etmektir. Burada (قَالُوا سَلَوْتُ لِيُعِدَّ الْإِلْفَ) *dediler ki sevgilin uzak olduğu için bıraktın*, ibaresi karşı tarafın sözleri olup ona karşı (سَلَوْتُ عَنْ صِحَّتِي وَالْبُرِّءِ) *dedim ki bıraktım, ancak sıhhatımı ve şifamı* ibaresiyle cevap verilmiştir.

27- مَا كُنْتُ قَبْلَ ظُبَا الْأَلْحَاطِ قَطُّ أَرَى

سَيْفًا أَرَأَقَ دَمِي إِلَّا عَلَى قَدَمِي

¹⁰⁰ Ebi'l-Kâsım el-Fâsî, a.g.e., s.193

İftinân (الإفتان): sanatları arka arkaya icra etmek anlamına gelen veya tefennün. Bir ibarede, gazel, resâ, fahr, medih, hamase, hicâ gibi şiir temalarından birden fazla temayı bir arada kullanmaktır. Şair bu beyitte gazel ile hamaseyi ard arda kullanmıştır. Zira (الألحاظ) ola ifade gazeldir, (أرى) kelimesiyle başlayan ibare ise hamasedir.

28- قالوا اصْطَبِرْ قُلْتُ صَبْرِي غَيْرُ مُتَّبِعٍ قالوا اسألهم قُلْتُ وَدِّي غَيْرُ مُنْصَرِمٍ

Muracaa (المراجعة): Sual ve cevap da denilen bu terim, şiirde soru cevap şeklinde dedim-dedi şeklinde gelen ibareler için kullanılır. İlgili beyitte şairin maksadı açıktır.

29- وَإِنِّي سَوْفَ أَسْأَلُهُمْ إِذَا عُدِمْتُ رُوحِي وَأُحْيِيْتُ بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَدَمِ

Munakaza (المناقضة): Çelişki anlamına gelmektedir. Bedî terimi olarak şairin biri mümkün diğeri mümkün olmayan iki çelişkili ihtimal üzerine durup imkânsız olanı seçmesidir. Burada şair, (سَوْفَ أَسْأَلُهُمْ) “onları (sevdiklerimi) bırakırım”, (رُوحِي إِذَا عُدِمْتُ) “canım çıktığında ve ölümden sonra dirildiğim zaman bırakırım” ifadesini bu amaçla kullanmıştır

30- فَاللَّهُ يَكْفُلُ عُدَّالِي وَيُلْهِمُهُمْ عَذْلِي فَقَدْ فَرَّجُوا كَرْبِي بِذِكْرِهِمْ

Tegâyur (التغايير): Methedilen bir şeyi zammetmek, ya da tam tersi. Bura da şair daha önce düşmnlarını zammederken, (فَاللَّهُ يَكْفُلُ عُدَّالِي وَيُلْهِمُهُمْ) *Allah benim düşmanlarımı koruru ve onara ilham verir* ibareyle başlayan beyitte methetmeyi ima eden bir ifade bulunmaktadır.

31- قالوا أَلَمْ تَدْرِ أَنَّ الْحُبَّ غَائِبُهُ سَلَبُ الْخَوَاطِرِ وَالْأَلْبَابِ قُلْتُ لِمَ

İktifa(الاكتفاء): Bir beyitte kafiyenin mahzuf bir söze dayanması demektir. Başka bir anlamda var olan ibarenin devamını zikretmeye gerek bırakmaması demektir. İlgili beyitte (أَلَمْ تَدْرِ) sorusunun cevabı olarak beytin sonunda sadece (لم) kelimesi gelip takdiren sorunun cevabı olan (أَدْرِ) kelimesi mahzuf olmuştur.

32- لَمْ أَدْرِ قَبْلَ هَوَاهُمْ وَالهَوَى حَرَمٌ أَنَّ الظَّبَاءَ تُحِلُّ الصَيْدَ فِي الْحَرَمِ

Teşâbuh-i atrâf (تشابه الأطراف): Şiirde bir beyte, önceki beytin sonuyla (kafiyesyle) başlamaktır. Burada şair önceki beyti (لم) kelimesiyle bitirirken, bu beyti de (لم) kelimesiyle başlatmıştır.

33- رَجَوْتُ أَنْ يَرْجِعُوا يَوْمًا وَقَدْ رَجَعُوا عِنْدَ الْعِتَابِ وَلَكِنْ عَن وَفَا ذِمَمِي

İstidrâk (الأستدراك): Hatayı düzeltmek ve telafi etmek anlamına gelmektedir. Terim olarak yanlış anlaşılma ihtimalini ortadan kaldırmak için (لكن) sözüyle istisnaya benzer latif ve hoş bir söz getirmektir. Bu beytte (وقد رجعوا... ولكن عن وفا ذممي) vazgeçtiler, ancak (sitem etmekten değil de) haklarımı yerine getirmekten ifadesiyle bu sanatı uygulamıştır.

34- فَكُلُّ مَا سَرَّ قَلْبِي وَاسْتَرَاخَ بِهِ إِلَّا الدَّمُوعَ عَصَتَنِي بَعْدَ بَعْدِهِمْ

İstisna (الاستثناء): Arap dilinde istisna kaidesi gibi, ancak bu istisnayı bedî sanatlarına dahil eden şey mustesnanın nukteli ve hoş olmasıdır. Yukarıdaki beyit de şu anlama gelmiştir *kalbimi sevindiren ve rahatlatan ne varsa – gözyaşı hariç- isyan etti onlardan uzak kaldıktan sonra.*

35- فَلَوْ رَأَيْتَ مُصَابِي عِنْدَمَا رَحَلُوا رَثَيْتَ لِي مِنْ عَذَابِي يَوْمَ بَيْنِهِمْ

Teşrî (التشريع): Bir şiiri birden çok kafiye ve vezin üzerine yazmaktır. Bir kafiye durulduğunda başka bir vezin ortaya çıkmaktadır. Bu beyitte altı çizili yerlerde durulduğunda ‘b’ kafiyesi geçerli olup “teşrî” sanatı meydana gelmiş olmaktadır.

36- يَا غَائِبِينَ لَقَدْ أَضْنَى الْهَوَى جَسَدِي وَالْغُصْنُ يَذْوِي لِفَقْدِ الْوَابِلِ الرَّيْمِ

Temsîl (التمثيل): bir şeyi veya bir hâli başkasına benzetmek veya temsil etmektir. İlgili beyitte şair, sevdiklerinin ayrılığı nedeniyle zayıflayan bedenini, yağmur için kederlenip zayıflayan ağaç dalına benzetmiştir.

37- يَا أَلَيْتَ شِعْرِي أُسْحَرًا كَانَ حُبُّكُمْ أَزَالَ عَقْلِي أَمْ ضَرْبًا مِنَ اللَّمَمِ

Tecâhul-i ârif (تجاهل العارف): Bilinen bir şeyi bilmiyormuş gibi ifade etmek.
Yukarıdaki beyitte şair (أَسِحْرًا كَانَ حُبُّكُمْ... أَمْ ضَرْبٌ مِنَ اللَّيْمِ) *sevginiz sihir miydi yoksa küçük günah mıydı* ifadeleri bu anlamda kullanılmıştır.

38- رَجَوْتُكُمْ نُصْحَاءَ فِي الشَّدَائِدِ لِي لِضَعْفِ رُشْدِي وَإِسْتَسْمَنْتُ ذَا وَرَمٍ

İrsâl-i Mesel (إرسال المثل): Beyite bir meseli (deyimi) tazmin etmek. Burada tazmin edilen deyim ise Arap dilinde (استسمنتُ ذَا وَرَمٍ) *veremliyi semiz gördüm*. İlgili beyit düşmanlarına hitaben söylediği şairin ifadesi *bana nasihat edeceğinizi umdum lakin veremliyi semiz görmüşüm* anlamına gelmiştir.

39- وَكَمْ بَدَلْتُ طَرِيفِي وَالتَّلِيدِ لَكُمْ طَوْعًا وَأَرْضَيْتُ عَنْكُمْ كُلَّ مُخْتَصِمٍ

Tetmîm (التميم): Güzelliği tamamlayan sanat demektir. *Nice kazancımı ve mirasımı size harcadım gönüllü ve size saldıranları susturdum* anlamını ifade eden beyitte gönüllü sözü tamamlayıcı güzellik olarak addedilmiştir.

40- مَن كَانَ يَعْلَمُ أَنَّ الشَّهَدَ رَاحَتُهُ فَلَا يَخَافُ لِلذَّعِ النَّحْلَ مِنْ أَلَمٍ

Kelâm-i Câmi (الكلام الجامع): Sözün bütünün de bir hikmet, deyim, nashiat gibi ifadeler bulunmadır. Burada beyitte *her kim balı isterse, arının sokmasından korkmaz* ifadesi bu anlamda kullanılmıştır.

41- خِلْتُ الْفَضَائِلَ بَيْنَ النَّاسِ تَرَفُعُنِي بِالْإِبْتِدَاءِ فَكَانَتْ أَحْرُفَ الْقَسَمِ

Tevcîh (التوجيه): Bedî sanatında sözlerinin bir kısmını tanınan kişilere veya bilinen ilmi terimlere bağlamaktır. Bu beyitte şair (ترفعني بالابتداء) faziletleri müubteda gibi beni yükseltir sandım, oysa (أحرف القسم) harfi kasemin görevini yaptı (kıymetim düştü), zira harfi kasem, kendisinden sonra gelen kelimeyi mecur yapar.

42- لَا لَقَبْتَنِي الْمَعَالِي بِأَيْنِ بَجْدَتِهَا يَوْمَ الْفَخَارِ وَلَا بَرَّ التَّقَى قَسَمِي

Kasem (القسم): Yemin etmek, bedî sanatında söz sahibinin kendisini bir şarta bağlı tutarak yemin etmesidir. Burada şair yeminini bir sonraki beyte bağlayarak (لَا لَقَبْتَنِي)

(المعالى بائن بجدتها) yücelikler beni önderlerinin oğlu demesinler ifadesini kalem olarak kullanmıştır.

43- إِن لَّمْ أَحْتِمْطَايَا الْعَزْمِ مُتَقَلِّتَةً مِنَ الْقَوَافِي تَوُّمُ الْمَجْدِ عَن أَمِّم

İstiare (الاستعارة): Ötüñ anlamına gelip terimde bir ibareyi başkasına bubalağayle ve teşbih erkanın bir olmaksızın benzetmektir. Yukarıdaki beyitte (مطايا العزم) *azimetin yüklerini* ve (متقلة من القوافي) *kafiyelerle ağır yüklü*, (توؤم) *azimetim maksuda gider* ifadeleri istiare içermektedir.

44- تُجَارُ لَفْظٌ إِلَى سَوِّقِ الْقَبُولِ بِهَا مِن لُّجَّةِ الْفِكْرِ تُهْدِي جَوْهَرَ الْكَلِمِ

Murââtı Nazîr (مراعاة النظير): Tenâsüb de denilen bu sanat, aralarında zıtlık dışında ilişki olan birden fazla sözün bir ifadede toplanmasıdır. Burada şair (تُجَارُ لَفْظٌ) *söz tacirleri* ifadesini mal tacirlerine, (سوق القبول) *kabul çarşısı* ifadesini satış çarşısına, (لُّجَّةِ الْفِكْرِ) *fikir dalgalarını* deniz dalgalarına ve (جَوْهَرَ الْكَلِمِ) *söz mücevherlerini* de taş mücevherlerine nazirler olarak getirmiştir.¹⁰¹

45- مِن كُلِّ مُعْرَبَةٍ الْأَلْفَاظِ مُعْجَمَةً يَزِينُهَا مَدْحُ خَيْرِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ

Barâat-i tahallus (براعة التخلص): Hüsn-i tahallus da denilen bu bedî sanatı, müellifin bir münasebetten başkasına güzel bir geçiş yapmasıdır. Burada şair, kasidesinden bahsederek (مِن كُلِّ مُعْرَبَةٍ الْأَلْفَاظِ مُعْجَمَةً) *bilinen sözlerde oluşan ve bilinmeyen* ibaresinden, (يَزِينُهَا مَدْحُ خَيْرِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ) *Arapların ve acemlerin en hayırlısının övgüsü onu (kasideyi) süsler* ifadesine güzel bir geçiş yapmıştır.¹⁰²

46- مُحَمَّدُ الْمُصْطَفَى الْهَادِي النَّبِيُّ أَجَبٌ لُّ الْمُرْسَلِينَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ ذِي الْكَرَمِ

İttirâd (الإطراد): Bir kimsenin ismini, lakabını, künyesini, baba ve atalarının isimlerini birlikte araya yabancı bir isim sokmadan zikretmektir. İlgili beyitte icra edilen ittirâd sanatı açıktır.

47- الطَّاهِرُ الشَّيْمِ ابْنُ الطَّاهِرِ الشَّيْمِ ابْنِ نِ الطَّاهِرِ الشَّيْمِ ابْنِ الطَّاهِرِ الشَّيْمِ

¹⁰¹ el-Fâsî, a.g.e., s.360.

¹⁰² Bulut, a.g.e., s.310.

Tekar (التكرار): Bir sözü vurgulamak amacıyla birden fazla tekrar etmek. İlgili beyitte (الطاهرُ الشَّيْمِ) *güzel pak ahlaklı* ifadesi bu maksatla tekrarlanmıştır.

48- خَيْرُ النَّبِيِّينَ وَالْبُرْهَانُ مُنْضِحٌ فِي الْحَجْرِ عَقْلًا وَتَقْلًا وَاضِحُ اللَّقْمِ

Tevriye (التورية): Bazıları tarafından ibhâm da denilen bu sanat, bir kelimenin yakın ve uzak anlamlar olmak üzere birden fazla mana taşımasıdır. Bu beyitte şair (في الحجر) hicr kelimesinin bilinen akıl veya koruma manasına gelen anlamı değil de hicr suresini kastetmiş olup tevriye sanatı uygulanmıştır.

49- كَمْ بَيِّنَ مَنْ أَقْسَمَ اللَّهُ الْعَلِيُّ بِهِ وَبَيِّنَ مَنْ جَاءَ بِإِسْمِ اللَّهِ فِي الْقَسَمِ

Mezheb-i kelâmi (المذهب الكلامي): İfadeyi savunmak için kelimeler ilminde kullanılan bir üslupla delil getirmektir. Beyitte şair, Hz. Peygamberi kastederek, *Allahın yemin ettiği ile Allahın yemininde yer alanın arasında nice fark vardır* anlamına gelip kelimada iktirami kase ile bu sanatı uygulamıştır.

50- أُمِّي خَطُّ أَبَانَ اللَّهِ مُعْجَزُهُ بِطَاعَةِ الْمَاضِيَيْنِ السَّيْفِ وَالْقَلَمِ

Tevşî (التوشيع): lafzı musenna ile iki şeye işaret edip, ikincisi şiirn kafiyesi veya sözün secili kısmı olmasıdır. İlgili beyitte şair, Allah\ Hz. Peygamberin mucizesini iki şeyle zuhûr ettirdiği (السيف والقلم) *kılıç ve kalem* sözlerine işaret ederek tevşî uygulandı.

51- مُؤَيِّدُ الْعَزْمِ وَالْأَبْطَالِ فِي قَلْقٍ مُؤَمَّلُ الصَّفْحِ وَالْهَيْجَاءِ فِي ضَرَمٍ

Münâsebe (المناسبة): Bedî sanatında lafzi olarak bir ibarede sözlerin vezinde birbiriyle uyumlu olmasıdır. Burada (مؤيد العزم) ifadesi (مؤمل الصفح) ifadesi ile, (والأبطال) kelimesi (والهيجاء) kelimesi ile ve (في قلق) ibaresi (في ضرم) ibaresi ile uyumlu olup münâsebe halinde olmuştur.

52- نَفْسٌ مُؤَيِّدَةٌ بِالْحَقِّ تَعَضُّدُهَا عِنَايَةٌ صَدَرَتْ عَن بَارِيءِ النَّسَمِ

Tekmîl (التكميل): Tam olan bir söze ilaveten tamamlayıcı ifade eklemektir. Burada şair, Hz. Peygamberi kastederek (عِنَايَةٌ صَدَرَتْ عَن بَارِيءِ النَّسِيمِ) *İnsanları yaratandan bir inayet ile desteklenmiş* ifadesini bu bağlamda kullanmıştır.

53- أَبْدَى الْعَجَائِبَ فَالْأَعْمَى بِنَفْتَتِهِ غَدَا بَصِيرًا وَفِي الْحَرْبِ الْبَصِيرُ عَمَى

Akis ve tebdil (العكس والتبديل): Bir ifade de sözlerin ters çevrilip yer değiştirerek yeni ifade oluşturmasıdır. Kasidenin beytinde Hz. Peygamber'e işaret ederek (فَالْأَعْمَى) *onun üflemesiyle körün gözü açıldı* ibaresi, (الْبَصِيرُ عَمَى) *(savaşta) gözü gören kör oldu* ibaresinin tersi olup yer değiştirmiştir. Böylece akis ve tebdil sanatı meydana gelmiştir.

54- لَهُ السَّلَامُ مِنَ اللَّهِ السَّلَامِ وَفِي دَارِ السَّلَامِ تَرَاهُ شَافِعَ الْأُمَمِ

Terdîd (الترديد): Tekrarlama anlamına gelen, bedî sanatında şairin bir sözü birden fazla yerde farklı anlamlarda kullanmasıdır. Bu beyitte de şair, birinci (السَّلَامِ) sözü ona selam, ikincisi Allahtan selam ve üçüncüsü ise darus-selam yani ahreti kastederek terdîd getirmiştir.

55- كَمْ قَدْ جَلَّتْ جَنَحَ لَيْلِ النَّعْمِ طَلَعَتْهُ وَالشُّهْبُ أَحْلَاكَ أَلْوَانًا مِنَ الدُّهْمِ

Mübalağa (المبالغة): Bir durumu gerçekleşmesi zor veya imkânsız halde vasfetmek. Bir çok edebî sanatın temelini mübalağa oluşturur. Burada şair (قَدْ جَلَّتْ جَنَحَ لَيْلِ النَّعْمِ طَلَعَتْهُ) ifadesiyle Hz. Peygamber'in yüzünü, gece garantisini aydınlatıldığını imübalağa şekliyle ifade etmiştir.

56- فِي مَعْرَكٍ لَا تُثِيرُ الْخَيْلُ عَثِيرَهُ مِمَّا تُرَوِّي الْمَوَاضِي تُرْبَهُ بِدَمٍ

İğrâk (الإغراق): Kelime olarak boğma anlamına gelen İğrâk, yukarıda geçen mübalağa sanatının bir çeşidi olup akılla gerçekleşmesi zor görünen durumları vasfetmek için kullanılmaktadır.

57- عَزِيزٌ جَارٍ لَوْ اللَّيْلُ اسْتَجَارَ بِهِ مِنَ الصَّبَاحِ لِعَاشَنِ النَّاسِ فِي الظُّلْمِ

Ğuluv (الغلو): Bu da mübalağa çeşitlerinde biri olup akılla olma ihtimali imkansız olan bir şeyi veya durumu vasfetmek için kullanılmaktadır. Böylece mübalağa üç kademe

olup mübalağa sonra iğrâk sonra ve en aşırısı da ğuluv gelmektedir. Burada şair Hz. Peygamber'e işaret ederek *öyle izzetli ve sığınanı korur ki gece sabahın elinden kendisine sığırsa onu kollar ve üzerine sabahın gelmesini engelleyip insanlar karanlıkta kalacaktır* ifadesi aşırı mübalağa (ğuluv) teşkil etmektedir.

58- كَأَنَّ مَرَأَهُ بَدْرٌ غَيْرُ مُسْتَتِرٍ وَطَيْبَ رِيَاءِ مِسْكِ غَيْرُ مُكْتَتِمٍ

İğâl (الإيغال): Derine dalmak anlamına gelen bu sanatta bir şeyi veya bir durumu vasfederken ayrıca o vasfı tamamlayan söz eklemektir. Bu beyitte şair Hz. Peygamberi kastederek (غَيْرُ مُسْتَتِرٍ) gizlenmeyen ifadesini ay benzetmesine eklemiş ve (غَيْرُ مُكْتَتِمٍ) kesilmeyen ifadesini mis kokusu için kullanmıştır.

59- لَا يَهْدُمُ الْمَنُّ مِنْهُ عُمَرَ مَكْرُمَةً وَلَا يَسُوءُ أَذَاهُ نَفْسَ مُتَّهَمٍ

Nefi bi îcâb (النفي بإيجاب): Görünüşü îcâb olan bir ifadeyi nefi için kullanmaktır. Burada şairin (يَهْدُمُ الْمَنُّ مِنْهُ عُمَرَ مَكْرُمَةً) *onun minneti yaptığı iyilikleri yıkmaz* ifadesi ilk görünüşte sanki Hz. Peygamber'in yaptığı iyiliklere minnet edermiş gibi görünse de aslında hiç minnet yapmaz anlamına gelmektedir.

60- يُولِي الْمُوَالِينَ مِنْ جَدْوَى شَفَاعَتِهِ مُلْكًا كَبِيرًا عَدَا مَا فِي نَفْسِهِمْ

İşâret (الإشارة): Bir tabirle birçok şeyi anlatmak veya birçok şeye işaret etmek demektir. Bu beyitte (مُلْكًا كَبِيرًا) *büyük mülk* ifadesi birçok şeyi kapsayıp işaret sanatını ifade etmiştir.

61- كَأَنَّمَا قَلْبُ مَعْنٍ مِلءٌ فِيهِ قَلَمٌ يَقُولُ لِسَائِلِهِ يَوْمًا سِوَى نَعَمٍ

Nevâdir (النوادر): Turfa da denilen bu sanat, nâdir olan bir sözü kullanmaktır. Burada şair (مَعْنٍ) kelimesinin tersi olan (نَعَمٍ) *evet* sözü bu anlamda kullanılmıştır.

62- إِنْ حَلَّ أَرْضَ أَنْاسٍ شَدَّ أَرْزَهُمْ بِمَا أَتَاخَ لَهُمْ مِنْ حَطِّ وَزْرِهِمْ

Terşîh (الترشيح): Sözlükte sızmak veya süzmek anlamına gelen bedî sanatında bir sözü başka bir sözle hazırlama anlamına gelmektedir. İlgili beyitte (حَلَّ) kelimesi tek başına anlamı tam olmayıp onu hazırlayan (شَدَّ) kelimesine gerek duyulmuştur.

63- أَرَاؤُهُ وَعَطَايَاهُ وَنَقَمَتُهُ وَعَفْوُهُ رَحْمَةً لِلنَّاسِ كُلِّهِمْ

Cem‘ (الجمع): Birden fazla sözü bir anlamda kullanmaktır. Bu beyitte (أرأؤه) *düşünceleri*, (عطاياه) *hayırları*, (نقمته) *öfkeleri* ve (عفوؤه) *affedişi* sözlerin hepsi (رحمة) *merhamet* anlamı için kullanılmıştır.

64- فَجُودٌ كَفَّيْهِ لَمْ تُقْلِعْ سَحَائِبُهُ عَنِ الْعِبَادِ وَجُودُ السُّحُبِ لَمْ يُقِمِ

Tefrîk (التفريق): Aynı olan iki durumu birbirinden ayırmaktır. Cem‘in zıddıdır. Bu beyitte şair, Hz. Peygamberin avucunun cömertliği hiç bitmez olan durumunu, (وَجُودُ السُّحُبِ لَمْ يُقِمِ) *daim olmayan bulutların cömertliğinden* ayırmış ve tefrîk sanatı meydana gelmiştir.

65- أَفْتَى جِيُوشَ الْعِدَى غَزَوْا فَلَسْتَ تَرَى سِوَى قَتِيلٍ وَمَأْسُورٍ وَمُنْهَزِمٍ

Taksîm (التقسيم): Bedî sanatında bir sözü tüm muhtemel bölümlerine sınıflandırmaktır. Burada şair, Hz. Peygamber’in savaşıma emri üzerine düşmanları (قَتِيلٍ وَمَأْسُورٍ) *ölü, esir ve kaçanlar* olmak üzere üç sınıfa ayırmıştır.

66- سَنَاهُ كَالنَّارِ يَجْلُو كُلَّ مُظْلِمَةٍ وَالْبَاسُ كَالنَّارِ يُفْنِي كُلَّ مُجْتَرِمٍ

Cem‘ maa’t-tefrîk (الجمع مع التفريق): Bedî sanatında iki anlamı bir sözde cem‘ edip sonra onların farklılıklarını göstermek üzere ayırmaktır. Şair bu beyitte (سَنَاهُ كَالنَّارِ) *ışığı ateş gibidir* ve (وَالْبَاسُ كَالنَّارِ) *savaşı da ateş gibidir* diyerek cem‘ etmiştir. Sonra bu ışıltı (يَجْلُو) *her karanlığı aydınlatır* ve bu savaş (يُفْنِي كُلَّ مُجْتَرِمٍ) *her karşı geleni yok edip süpürür* ifadeleriyle açıklık getirip tefrîk etmiştir.

67- أَبَادَهُمْ فَلَيْبَتِ الْمَالِ مَا مَلَكُوا وَالرُّوحُ لِلسَّيْفِ وَالْأَشْلَاءُ لِلرَّحِمِ

Cem‘ maa taksîm (الجمع مع التقسيم): Yukarıda bahsettiğimiz cem‘ ve taksîmi bir araya getirmektir. Şair bu beyitte (أَبَادَهُمْ) *düşmanları mahvetti* sözüyle burada cem‘ etmiş. Sonra da muhtemel bölmeleri sınıflandırmış (وَالرُّوحُ لِلسَّيْفِ وَالْأَشْلَاءُ) *mal varlıkları beytul-mâlin, canları kılıcın ve cesetleri de kuşlarıdır* ifadelerini getirerek taksîm etmiştir.

68- مِنْ مُفْرَدٍ بِغَرَارِ السَّيْفِ مُنْتَنِرٍ وَمُزَوِّجٍ بِسَنَانِ الرَّحِمِ مُنْتَظِمٍ

İtilâf (الانتلاف): Uyum sağlama anlamına gelen ve murâ’âti’n-nazîr de denilen bu bedî sanatının beş veya kimilerine göre altı çeşidi bulunmaktadır. Burada mananın mana ile

uyumu gelmiştir. Nitekim (من مُفْرَدٍ بِغَرَارِ السِّيفِ مُنْتَثِرٍ) *tekleri kılıçla dağılmış* ve (وَمُزَوِّجٍ) *çiftleri mızrakla dizilmiştir* ifadeleri mana açısından uyum sağlamıştır.

69- شَيْبُ الْمَفَارِقِ يُرْوِي الضَّرْبُ مِنْ دَمِهِمْ دَوَائِبَ الْبَيْضِ بِيضِ الْهِنْدِ لَا اللَّيْمِ

İştirâk (الإشتراك): Birden fazla manası olan bir sözün ilk olarak bir mana gibi anlaşılrsa da ifadenin ileri kelimelerinde veya şiirin bir sonraki beytinde o sözün anlaşılmanadan farklı bir şey kastedildiğini açıklamaktır. Burada şair, ilk önce (دَوَائِبَ الْبَيْضِ) *aklardan akan demiş* sonra (بِيضِ الْهِنْدِ لَا اللَّيْمِ) *kılıç akı, sakal akı değil* diyerek açıklık getirmiştir.

70- وَاسْتَخَدَمَ الدَّهْرَ يَنْهَاهُ وَيَأْمُرُهُ بَعَزْمِ مُغْتَنِمٍ فِي زِيٍّ مُغْتَرِمٍ

Îcâz (الإيجاز): Az söz ile eksiksiz ve çok anlam ifade etmek anlamına gelen îcâz sanatı, bedî' ilminde îcâz-i kasr ve îcâz-i hazf olmak üzere iki çeşittir. Burada şair ikisini de kullanmıştır. (وَاسْتَخَدَمَ الدَّهْرَ) *zamanı kullandı* ifadesinde, kelime eksikliği olmayan anlamına gelen îcâz-i kasr uygulanmış ve (بَعَزْمِ مُغْتَنِمٍ) *ganimete gidenin azmiyle* ifadesinde ise aslında sözün takdiri anlamı (بَعَزْمِ رَجُلٍ مُغْتَنِمٍ)¹⁰³ *ganimete gidenin bir adamın azmiyle* olup îcâz- hazf meydana gelmiştir.

¹⁰³ el-Fâsî, a.g.e., s.532.

SONUÇ

Tezimizin kapsamı çerçevesinde incelediğimiz bilgiler neticesinde, Safiyyuddîn el-Hillî'nin yaşadığı çağda, Arap dili ve edebiyatının icat ve zirve konumundan derleme ve muhafaza konumuna geçmiş olduğunu görmekteyiz. Bu anlamda, şair Hillî ve yine o dönemde yaşayan kendisi gibi âlim, tarihçi ve edebiyatçıların çalışmaları hakkında araştırma yapmanın İslam medeniyeti ve Arap diline ait ilmî ve kültürel mirasın korunması, bugüne kadar bize ulaştırılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından son derece önemli bulmaktayız.

Dönemin en iyi şairi diye bilinen Safiyyuddîn el-Hillî ile ilgili çalışmalar maalesef yetersizdir. Türkçe kaynaklarda bir makale ve bir DİA maddesi hariç, şair hakkında çalışmalara neredeyse hiç rastlayamadık. Arapça kaynaklarda ise birtakım çalışmalar bulunmasına rağmen bütünlüyci bilgiler ve detay açısından eksik bulunmaktadır. Bu manada Safiyyuddîn el-Hillî'nin hayatı hakkında araştırma yapılmasına ve eserlerinin daha detaylı bir şekilde incelenip tespit edilmesine ihtiyaç olduğunu düşünmekteyiz.

Diğer yandan siyasi istikrarsızlıklar, toplumsal çekişmeler, Arap olmayanların Arap toplumuna karışması gibi nedenlerden dolayı, Arap dili ve edebiyatı ile ilgili o dönemdeki çalışmalar, ortam ve çevrelerden etkilenerek sığ kalmış, süslemeye ve gösterişe yönelmiştir. Hem fasih Arapça ve geleneksel şiire çok bağlı kalan hem de çağının yönelimlerine ayak uydurmaya çalışan şair Hillî, yaşamış olduğu asrın teveccühünden etkilenerek belagat ile ilgilenerken bedî ilmini önemsemiş ve bununla ilgili eserler ortaya koymuştur. Bu bağlamda şair Hillî, methiyelerden ve bedî ilminden yola çıkarak ilk bedîiyye kasidesini ortaya çıkarmıştır. Bedîiyyât adı verilen bu kaside türünün konusu Hz. Peygamberin övgüsü olup her beyitte en az bir bedî sanatını ihtiva etmek kaydıyla uzun kasidelerdir. Daha sonra bu bedîiyyât kasideleri etrafında şerh, telif, örnekleme gibi birçok eser dönmüş olup bir edebi akım haline gelmiştir. Günümüze kadar yüze yakın bedîiyye kasidesi nazmedilmiş ve Arap dili ve edebiyatında önemli bir yer edinmiştir.

Öte yandan, bedî ilmi ve bedîiyyât kasidelerindeki gösteriş ve süsleme kaygısı edebiyatçılar tarafından eleştirilmiştir. Ne var ki bedîiyyâtan önce sadece belli bir

kesimin ve uzmanların ilgilendiği belagat ilimleri, bedfiyyat ile popöler hale gelmiş ve halkın ilgi odağına kavuşmuştur.

Bedfiyyâtın, hem ilmî (bedî ilmi) hem edebî (şiiresel kısmı) hem de dini boyutu taşıyan önemli bir kaside türü olduğu kanaatindeyiz. Belagat ilimlerinden bedî sanatının literatüre yerleşmesinde ve günümüze kadar gelmesinde rol oynayan Bedfiyyât, Arap dili ve edebiyatının önemli bir parçası olmaya devam edecektir. Aynı zamanda bu ilim türü, belagatçilerin ve edebiyatçıların Arap diline baktıkları açının kesiştiği nokta olarak da görülebilir.

Bu çalışmadan çıkardığımız sonuçla hareket ederek İslam medeniyeti ve Arap dili açısından sarsıntılı bir dönem olan, kimi zaman çöküş veya duraksama dönemi diye adlandırılan bu dönemin şahsiyetleri, eserleri ve edebî türleri hakkında yapılan araştırmaların yeterli olmadığını ve daha çok ışık tutulması gerektiğini düşüncesindeyiz. Nitekim bu dönemde yaşayan birçok âlim, edip, şair ve tarihçi hacimli çalışmalarıyla, İslam medeniyetinin sonraki asırlarda yeniden canlanmasına sebep olan bir dönüm noktası olmuştur.

KAYNAKÇA

- Alveş, Cevâd Ahmed: **Şi‘r-u Safiyyiddîn el-Hillî**, Bağdat, Matbaatu’l-Me‘ârif, 1959.
- Atîk, Abdulazîz: **‘İlmu’l-Bedî‘**, Beyrut, Dâru’n-Nahdati’l-Arabiyye, t.y.
- Aykut, A. Sait: “İbn Battûta”, **DİA**, C.XIX, 1999.
- Bağdatlı, İsmail Paşa: **Hediyetu’l-Ârifin**, C.I, İstanbul, Maarif Vekâleti, 1951.
- Bin Sadullah, Nûra: el-Bedî‘iyyât, Madmûnuha ve Nizâmuhâ el-Belâğî Bedî‘iyyetu İbn Hallûf Nemûzecen, **el-Hâc Lahdar Üniversitesi, Edebiyat ve İnsani İlimler Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bâtine, 2009.
- Brockelmann, Carl: **Geschichte Der Arabischen Litteratur**, C. II, E.J. Brill, Leiden, 1949.
- : **İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi**, trc. Neşet Çağatay, 2.bs, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1964.
- Bulut, Ali: **Bedî‘ İlmi**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Câhız, Ebû Osmân Amr: **el-Beyân ve’t-Tebyîn**, Beyrut, C.I, Dâru ve Mektebetu’l-Hilâl, 1423/2002.
- : **Kitâbu’l-Hayevân**, thk. Abdusselam Muhammed Harun, C.III, 3. bs., Beyrut, Daru İhya’i’t-Turasi’l-Arabi, 1969.
- Çelebi, Muharrem: “Amr b. Külsûm”, **DİA**, C.III, 1991.

- Dayf, Şevki: **el-Belâga Tatavvur ve Târîh**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 2005.
- : **Târîhu'l-Edebi'l-Arabî**, C.V, 2. bs., Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 2005.
- Ebu Sfî, eş-Şehhât: **Dirasâtun Menheciyye fî İlmi'l Bedî'**, 1. bs., Kâhire, 1994.
- Ebû Zeyd, Ali: **el-Bedî'iyât fi'l-Edebi'l-Arabî: Neş'etuhâ, Tatavvuruhâ, Eseruhâ**, Beyrut, Âlemü'l-Kütub, 1403/1983.
- el-Dûrî, Abdülazîz: "Bağdat", **DİA**, C. IV, 1991.
- el-Askelânî, İbn Hacer: **ed-Dureru'l-Kâmine**, C.II, Haydarabad, Dâru'l-Meârifî'l-Osmaniye, 1349/1931.
- el-Askerî, Ebû Hilâl: **es-Sınâ'eteyn**, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, Matbbatu İsa el-Bâbî el-Halebî, 1371/1952.
- el-Cürcânî, Abdulkâhir: **Esrâru'l-Belâga**, nşr. Mahmud Muhammed Şakir, Kahire, Matbaatu'l-Medenî, t.y.
- el-Endelusî, İbn Hazm: **Cemheratu Ensâbi'l-Arab**, Kahire, Darul-Maarif, t.y.
- el-Eyyûbî, Yâsîn: **Safiyyuddîn el-Hillî**, 1. bs., Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, 1971.
- el-Fâsî, Ubeydullah b. Ebi'l-Kâsım es-Se'âlibî: **Envâru't-Tehellî 'Alâ Kasîdeti'l-Hillî**, thk. Mustafa Marzûkî, Cezayir, el-Meclisu'l-A'lâ li'l-Lugati'l-Arabiyye, 2006.

- el-Hamevî, Yâkût: **Mu‘cemu’l-Buldân**, II, Beyrut, Dâru Sâdir, 1993.
- el-Isfahâni, Mirza Abdullah Efendi: **Riyâzu’l-‘Ulemâ**, II, Amman, Matbaatu’l-Heyyâm, 1401/1981.
- el-Kayravânî, İbn Reşîk: **el-‘Umde fî Mehâsini’ş-Şi‘ri ve Âdâbihi ve Nakdihi**, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dımaşk, Dâru’l-Cîl, 1401/1981.
- el-Kütübî, Muhammed b. Şâkir: **Fev’âtu’l-Vefiyyât**, nşr. İhsân Abbâs, Beyrut, Daru Sâdir, 1974.
- Elmalı, Hüseyin: “Hassân b. Sâbit”, **DİA**, C.XVI, 1997.
- el-Mardîni, Abdüsselam Efendi: **Mardin Tarihi**, İstanbul, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., 2007.
- el-Mısrî, İbn Ebi’l-İsba‘: **Bedû’l-Kur’ân**, nşr. Hifnî Muhammed Şeraf, Kahire, Nahdatu Mısr yay., 1957.
- Emîn, Bekrî Şeyh: **el-Belâgatu’l-Arabiyye fî Sevbihâ’l-Cedîd İlmu’l-Bedî’**, Beyrut, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 2003.
- Er, Rahmi: “İbn Zeydûn”, **DİA**, C.XX , 1999.
- er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir: **Muhtâru’s-Sihâh**, Beyrut, Meketebetu Lubnân, 1986.
- Es-Safedî, Salahuddîn Halîl b. Aybeg: **A‘yânu’l-‘Asr ve A‘vanu’n-Nasr**, C.III, thk. Ali Ebû Zeyd v.d., Dımaşk, Daru’l-Fikr, 1998.

-----:

el-Vâfi bi'l-Vefiyyât, C.XIIX, Beyrut, Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî, 2000.

es-Sekkâf, Memdûh:

“Gazeliyyât Safyiddîn el-Hillî”, **Mecelatu't-Turâsi'l-Arabî**, sayı:19, Dımaşk, 1985.

ez-Ziriklî, Hayrettin:

el-A'lâm, Kâmus Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ' Mine'l-Arab ve'l-Mustaşrikîn, C. IV, Beyrut, Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1995.

Feyyûd, Besyûnî
Abdulfettâh:

İlmü'l-Bedî' Dirâsetun Târîhiyyetun ve Fenniyyetun Li'usûli'l Belâgati ve Mesâ'ili'l Bedî', Kahire, Muessesetul Muhtâr, 1436/2015.

Gürkan, Nejdî:

“İraklı Şair el-Hillî ve Hz. Peygamber'e Methiyesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Isparta, Sayı:18, 2007/1.

Hillî, Safiyyuddîn:

Dîvân, thk. Karam el-Bustânî, Beyrut, Daru Sâdir, 1997.

-----:

el'Âtulu'l-Hâlî ve'l-Murhasu'l-Ğâlî, thk. Huseyn Nassâr, Kahire, el-Hey'etu'l-Mısıriyyetu'l-âmme li'l-Kitab, 1981.

-----:

Netâ'icu'l-Elme'iyye fî Şerhi'l-Kâfiyeti'l Bedî'iyye, thk. Reşîd el-Ubeydî, Ammân, Daru'l-Beşîr, 2000.

-----:

Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedîyye, thk. Nesîb Neşşâvî, Beyrut, Daru Sâdir, 1982.

Huvver, Muhammed
İbrâhîm:

Safiyyuddin el-Hillî, 2. bs., Beyrut, Dârul-Fikri'l-Mu'âsır, 1990.

- İbn Battuta, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İbrahim el-Levâtî et-Tancî: **Rihletu İbn Battuta**, Kahire, Matbaatu’l-Hayriyye, 1322/1904.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî: **Lisânu’l-‘Arab**, C.II, Beyrut, Dâru Sâdır, 1994.
- İbn Teğrîberdî, Cemâleddîn Yûsuf el-Atabegî: **el-Menhelu’s-Sâfi**, C.VII, Kahire, el-Hey’etu’l-Mısriyyetu’l-âmme li’l-Kitab, 1993.
-----: **en-Nucûmu’z-Zâhire**, C.X, Kahire, Mısır Kültür Bakanlığı Yay., 1963.
- İbnu’l- Mu‘tez: **Kitâbu’l-Bedî‘**, Beyrut, Muessesetu’l-Kütubi’s-Sekâfiyye, 2012.
-----: **el-Bedî‘ fi’l-Bedî‘**, Beyrut, Dâru’l-Cîl, 1990.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah: **Keşfü’z-Zunûn**, C.I, İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, 1997.
- Kehhâle, Omer Rıza: **Mu‘cemu’l-Mue’llifîn**, Beyrut, Dâru İhyâ’i’t-Turâsi’l-Arabî, C.VI, 1957.
- Kılıç, Hulusi: “Bedîyyât”, **DİA**, C.V, 1992.
-----: “Fîrûzâbâdî”, **DİA**, C.XIII, 1996.
- Kılıçlı, Mustafa: “Hillî, Safiyyüddîn”, **DİA**, C.XIIX, 1998.
- Kürd Ali, Muhammed: *MMİA*, IV, 1924.
- Mubârak, Zeki: **el-Medâihu’n-Nebeviyye fi’l-Edebi’l-Arabî**. Beyrut, Daru’l-Mihacceti’l-Beydâ’, 2003.

- Musa, Ahmed İbrahim: **es-Sıbğu'l- Bedî'î fi'l-Luğati'l-Arabiyye**, Kahire, Daru'l-Katibi'l-Arabî, 1969.
- Okay, M. Orhan: "Sıhr-i Helâl", **DİA**, C. XXXVII, 2004
- Özgüdenli, Osman Gazi: "İran, II. Tarih", **DİA**, C. XXII, 2000.
- Rizk, Mahmûd Selîm: **Safıyuddîn el-Hillî**, 3. bs., Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 1965.
- : **Asru Salâtîni'l-Memâlik ve Netâcuhu'l-İlmî ve'l Edebî**, C.IV, Kahire, Mektebetu'l Âdâb, 1385/1965.
- Savran, Ahmet: "İmruükays b. Hucr", **DİA**, C.XXII, 2000,
- Şeşen, Ramazan: "Câhiz", **DİA**, C.XII, 1993.
- : "Eyyûbîler", **DİA**, C.XII, 1995.
- : "Kâdî el-Fâzıl", **DİA**, C.XXIV, 2001.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü: "Hezec", **DİA**, C.XXII, 1998.
- Yıldız, Hakkı Dursun: "Abbâsîler", **DİA**, C.1, 1988.
- Yiğit, İsmail: "Memlükler", **DİA**, C. XXIX, 2004.
- Zeydan, Corcî: **Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-Arabiyye**, Beyrut, III, Daru Mektebeti'l-Hayat, 1983.

İnternet Kaynakları

<http://jamahir.alwehda.gov.sy/node/365385>

<http://www.alakhoutarassoul.com/language/ar/وادي-ذي-سلم-من-المواضع-التي-مر-بها-رسول>

<http://makkahnewspaper.com/article/592653/الرأى/علم-لبنان-ومعظم-الوطن-العربى>

http://library.islamweb.net/newlibrary/display_book.php?idfrom=177&idto=177&bk_no=59&ID=203

<http://www.alukah.net/culture/0/70013>

